

”Inte en nollställning, men en kort laddningssession”

Kaffepauser på arbetsplatsen

Anna Luukkaa, 34023

Avhandling pro gradu i nordisk folkloristik

Handledare: Lena Marander-Eklund

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

Åbo 2019

**ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH
TEOLOGI**

Abstrakt avhandling pro gradu

Ämne: Nordisk folkloristik	
Författare: Anna Luukkaa	
Arbetets titel: ”Inte en nollställning, men en kort laddningssession” – Kaffepauser på arbetsplatsen	
Handledare: Lena Marander-Eklund	
<p>Sammanfattning</p> <p>Detta är en undersökning om kaffepauser på finländska arbetsplatser. Syftet med studien är att undersöka hur man berättar om kaffepauserna på arbetsplatsen och deras betydelse ur ett rumsligt perspektiv med utgångspunkt i frågelistsvar.</p> <p>Materialet består av 47 svar på en frågelista som skapades med en elektronisk blankett. Analysmetoden är kontrastering och materialet studeras genom motsatsparen spontana och organiserade pauser, kafferum och eget rum, gemenskap och avskildhet, respektive samtal och tystnad. Kaffepauser analyseras med hjälp av Henri Lefebvres teori om social space, som något som skapas genom den mänskliga interaktionen och handlingarna mellan en individ och dess omgivning, samt genom de föremål och symboler som finns i omgivningen.</p> <p>Utgående från materialet har jag kunnat konstatera att kaffepauserna är i sig är en form av kontraster vars största betydelse ligger i skapande av gemenskapen på arbetsplatsen skapas. Under kaffepausen vädrar man sina tankar, rör på sig, talar med sina medarbetare eller njuter av en stunds tystnad och ensamhet. Beroende på arbetets karaktär kan arbetstagare välja att använda sina pauser till att göra det motsatta till vad de brukar göra när de arbetar för att sedan orka arbeta igen med nya krafter. Kaffepausen är ett kort avbrott ifrån arbetets jäkt och ger möjligheten till att få vila sig eller att socialisera med kollegor. Å andra sidan fungerar kaffepauserna som förstärkt arbete då kollegor träffas och kan tala om arbetet eller förstärka sina vänskapsrelationer. Därmed blir kaffepausen en laddningssession snarare än en nollställning.</p>	
Nyckelord: Berättelser, kaffepaus, kaffe, paus, arbete, arbetsplats, kulturanalys, rum, social space, gemenskap	
Datum: 03.05.2019	Sidoantal: 97

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
2 Bakgrund	3
2.1 Kaffets kulturhistoria.....	4
3 Tidigare forskning.....	15
3.1 Pauskultur	16
3.2 Mikropauser.....	23
3.3 Pauligs undersökning.....	25
4 Material, metod och teori	28
4.1 Frågelistan	28
4.2 Kontrastering som metod	34
4.3 Rummet som teoretisk utgångspunkt	36
5. Kaffepauser på arbetsplatsen.....	42
5.1 Spontana och organiserade pauser.....	42
5.2 Kafferum vs eget rum.....	50
5.3 Gemenskap och avskildhet	65
5.4 Samtal och tystnad.....	73
6. Sammanfattning	82
Källförteckning	87
Litteratur	87
Internetkällor	89
Arkivmaterial.....	94

1 Inledning

”Minä juon nyt kahvia”¹ konstaterade tidigare statsminister Harri Holkeri till en speciellt ihärdig journalist som försökte intervjua honom under hans kaffepaus och myntade då ett uttryck som fortfarande citeras för att understryka hur viktiga kaffepauserna är för finländare. Det finns få tillfällen som skulle vara för obetydliga att man inte skulle kunna servera kaffe eller kunna bli serverad en kopp kaffe. Under alla högtider från dop till begravning finns det kaffeservering och där emellan dricks kaffe både hemma och på arbetsplatsen. Kaffets betydelse i det finländska livet är i själva verket så märkvärdig att Finland är ett av de få länder i världen där kaffepauser på arbetsplatser hör till den arbetande finländarens grundläggande rättigheter.

Trots att kaffepausen hör till finländarens rättigheter under arbetsdagen, har arbetets hektiska och prestationsfyllda atmosfär börjat förorsaka att arbetstagare känner sig alltmer stressade för att ha tid för kaffepauser och, på grund av det, alltmer skuldmedvetna över att överhuvudtaget ha pauser. Med några års mellanrum publiceras artiklar, varav det senaste publicerades i februari 2019, som påminner arbetstagare om deras rättighet att hålla en kaffepaus under arbetsdagen (Latva-Teikari, 2019; Ranta, 2015; Torppa, 2011; Taponen, 2008). Kan dessa påminnelser vara ett tecken på att uppfattningen hos befolkningen är den att deltagandet i kaffepauser tyder på ineffektivitet och hellre ska man ta sin kaffekopp med sig till arbetspunkten för att fortsätta arbetet? Det som skulle stöda denna tanke är fenomenet mikropauser som man börjat uppmärksamma oftare i media, det vill säga att man stannar upp för att göra något annat än att arbeta, men att dessa pauser varar i endast en till två minuter (Komulainen, 2018). Effektivitet är dagens ord och kaffepauser anses ta upp för mycket av den värdefulla arbetstiden.

Det att man håller en kaffepaus under arbetsdagen eller inte säger dock ingenting om arbetstagarens effektivitet, försvarar arbetslivs- och interaktionscoach Maritta Joki (Latva-Teikari, 2019). Billy Ehn och Orvar Löfgren har reflekterat över pauser och

---

¹ Svensk översättning “Jag dricker nu kaffe”.

förklarar hur de först kan verka händelse- och formlösa, som mellanrum då man inte uträttar något speciellt utan bara vilar och varvar ner. Dock är det genom kulturanalys som man finner det meningsfyllda i dessa till synes intetsägande stunder, samt vilka normer och konventioner som ligger under dem (Ehn och Löfgren, 2012: 15). Joki hävdar också att kaffepauser har en stor betydelse i arbetsgemenskapens välmående och hjälper i själva verket arbetseffektiviteten då arbetstagare får en chans att lufta sina tankar (Latva-Teikari, 2019). Kaffepausen är därmed ”inte en nollställning men en kort laddningssession” (IF P 2019/002:28).

År 2008 lanserade Paulig Professional en undersökning om kaffepauser på arbetsplatser; om vad som var viktigt i kaffepausen för den finländska arbetstagaren och vad man ville få ut av sin paus. Så här tio år senare ansåg jag att det var dags för en liknande studie. Syftet med denna studie är att undersöka hur man berättar om kaffepauserna på arbetsplatsen och deras betydelse ur ett rumsligt perspektiv med utgångspunkt i frågelistsvar. Berättande är ett sätt för individen att förmedla sina idéer och erfarenheter och på så vis ge uttryck för sin världsbild och sina värderingar. Individen kan alltså framföra centrala värden gällande sin egen livssituation och identitet i de synbarligen vardagliga händelser som gestaltas i berättelsen (Marander-Eklund, 2004: 209). Genom att undersöka hur människor berättar om vad som händer under samt kring kaffepauser önskar jag få svar på vad som är så betydelsefullt för arbetstagare i kaffepauserna och därmed få en uppfattning om varför kaffepausen behövs. För att få så många svar som möjligt har jag skapat en frågelistas som publicerades på nätet och som besvarades av 47 personer under det året som frågelistan var aktiv. Med kontrastering som metod har jag studerat svaren från ett rumsligt perspektiv, för att se vilka föreställningar man har om kaffepausen samt vilka interaktioner som spelar sig under pausen. Genom denna undersökning vill jag framföra vilken betydelse kaffepausen har för arbetstagare och hur det skulle påverka dem ifall man inte hade möjlighet att ha kaffepauser på arbetsplatsen.

Denna avhandling är uppdelad i åtta kapitel. I andra kapitlet skildrar jag kortfattat kaffets kulturhistoria, hur kaffet fått sin popularitet och spridning från Arabiska halvön till Finland, hur kaffet spred sig till finländska hem och arbetsplatser, samt presenterar hur kaffepausen syns i finländska kollektivavtal. Till nästa gång går jag mer in på djupet av

forskning kring kaffepauser och mikropauser i samband med att jag presenterar tidigare forskning gällande pauser, samt presenterar Paulig Professionals undersökning om kaffepauser på arbetsplatser. I fjärde kapitlet berättar jag om frågelistan jag skapade för avhandlingens ändamål, samt fortsätter med att tala om mina teoretiska utgångspunkter och metoden jag använt för att analysera mitt material. I femte kapitlet börjar själva analysen, där jag går igenom frågelistsvaren genom att presentera olika svar med utgångspunkt i motsatspar. Sjätte kapitlet avslutar avhandlingen med en sammanfattning av själva analysen.

2 Bakgrund

Finland hör till ett av de länder där det konsumeras mest kaffe i hela världen (Nieminen, 2014: 16–17)². Kaffe har sitt ursprung från ekvatoriala regionen – speciellt Etiopien och Sudan – och för konsumtionen av kaffe som dryck har man södra Arabien att tacka för (Nieminen, 2014). Hur kommer det sig då att denna dryck fått ett så varmt emottagande och stor betydelse i Finland, som ligger på flera tusen kilometers avstånd ifrån ursprungsländerna? Det mest naturliga svaret man kommer att tänka på är att denna svarta dryck håller individen varm i ett så kallt klimat och piggar upp en under de mörkaste månaderna. Kaffet har dock flera andra egenskaper som passar finländare. För att förstå hur kaffet fått en så betydande roll i Finland måste man först bekanta sig med kaffets kulturhistoria. I detta kapitel kommer jag att ge en översikt över kaffets historia, hur kaffet nått finländsk mark och presentera olika faktorer för hur kaffet fått sin starka betydelse hos den finländska befolkningen, speciellt i samband med arbete. Till sist

---

² Nieminen drar sin kunskap från nätsidan *International Coffee Organization*. Då jag besökte nätsidan innan början på april 2019 kunde man finna information om att det i Finland konsumeras årligen 12,2 kg kaffe per capita och Finland toppar fortfarande listan på länder där det konsumeras mest kaffe i hela världen. Efter april har all detaljerad information om kaffekonsumtion i olika länder tagits bort, men genom att studera statistiken av hur mycket kaffe som importeras till Finland kan man räkna ut att Finland fortfarande hör till ett av de länder där det konsumeras mest kaffe i världen.

presenterar jag vad den finländska arbetstidslagen och vad olika kollektivavtal har att säga om kaffe pauser på arbetsplatsen.

2.1 Kaffets kulturhistoria

Petri Nieminen och Terho Puustinen ger i boken *Kahvi – Suuri Suomalainen Intohimo* (2014) en väldisponerad återgivning av kaffets historia samt dess roll i det finländska livet. Nackdelen med boken är att den inte går särskilt mycket in på hur den finländska kaffekulturen ser ut idag utanför diverse festtillfällen. Dock verkar detta verk vara en av de mest betydande forskningarna om kaffe i dagens läge, eftersom de använt sig av litteratur av de mest prominenta akademiker som specialiserat sig på kaffe – såsom Kenneth Davids och Tuija Saarinen – och så gott som all aktuell forskning om kaffe jag undersökt refererar just till Nieminen och Puustinens verk. Därför kommer jag att skildra kaffets historia i stora drag utgående ifrån deras bok. Titeln på verket *Svensk Kaffekultur: Jan Öjvind-Swahn berättar den 300-åriga historien om hur kaffet kom till Sverige och sedan blivit allt djupare rotat i den svenska kulturmiljön* (1982) säger i sig självt vad detta koncisa verk handlar om. Eftersom Finland hörde till Sveriges kungarrike tills 1809 har jag även använt detta till stöd i min bakgrundsforskning. För att ge kontext till vad kaffets ankomst till Finland hade att tävla med, nämligen brännvin, har jag tytt mig till verket *Viinan Voima* (2001) av Satu Apo, som specialiserat sig på alkoholkulturen i Finland genom tiderna. Tack vare Tuija Saarinens ihopsamlade arkivmaterial och berättelser om kaffekulturen i Finland i boken *Pannu Kuumana* (2016) har jag slutligen kunnat knyta ihop kaffets historia till kaffets betydelse inom arbetslivet.

Innan kaffet togs i bruk som en vanlig fest- och vardags-dryck har kaffet en lång historia på grund av dess medicinska användning. Nieminen (2014) berättar om hur människor alltid varit fascinerade av kaffets uppiggande verkan och en av de första anteckningar som finns av kaffets medicinska användning kommer från början av 900-talet, då persiska läkaren Rhazes skrev om dess helande verkan. Enligt dokument som dateras tillbaka till medeltiden, ansågs kaffet minska aptit och försvaga sexuell förmåga. Det har även funnits skilda åsikter av kaffets effekt att öka urinutsöndringen och minska på

vikten, ifall dessa kan ses som positiva eller negativa effekter på hälsan. Kaffet har använts som medicin mot bland annat smittkoppor, mässling, förkylning och hosta. Ursprungligen var det dock sufier från Jemen som använde kaffeböner som uppiggande medel under deras nattliga bönestunder för att hållas vakna och lättare uppnå en mystisk extas som behövdes för meditation³. (Nieminen, 2014: 39–51).

Till att börja med åts kaffeböner i Etiopien och Jemen som de var, men för att kunna bevara bönerna längre började man torka dem. På 1200-talet började man i Jemen tillaga en sorts dryck som kallades för *quishr* som kokades av kaffebuskens blad, frön och kaffebönors fruktkött. De finns en del sägner om att någon av misstag slängt kaffeböner i elden, vilket lett till upptäckandet av bönrostning. Från Jemen spreds sig kaffedrycken snabbt till resten av Arabiska halvön, där människor avnjöt drycken i så kallade kaffetorp. Religiösa kretsar såg dock detta som ett hot, då män och kvinnor umgicks fritt i dessa kaffeplatser och hade möjlighet att delta i politiska diskussioner, vilket ledde till att kaffet förbjöds i Mecka år 1511. Trots detta fortsatte kaffets popularitet att växa, främst tack vare sufiska handelsmän som spred det till bland annat Kairo. I medlet av 1500-talet ledde de divergerande åsikterna om kaffe till konflikter, där de som emotsatte sig mot kaffe misstänkte att det var ett berusande medel som alkohol, medan de som försvarade kaffe förklarade att det var en uppiggande dryck som gav välbehag och var alltså det tvärt motsatta till alkohol. Domaren Ibn Ilyas löste denna konflikt genom att låta alla som deltog i rättegången dricka kaffe och då han uppföljde reaktionerna vittnade han inga berusningar eller liknande störningar i deltagarnas sinnestillstånd. Kaffeförbudet upphävdes och kaffet kunde nu spridas fritt över hela Mellanöstern. (Nieminen, 2014: 51–53).

2.2 Kaffets betydelse i Finland

Då man talar om kaffets ankomst till Finland kan man inte undvika att tala om kaffets ankomst till Sverige, eftersom Finland vid denna tid var en del av Sverige.

---

³ Dock användes kaffeböner då i samband med även starkare ämnen, som hasch och opium, för att uppnå detta mentala tillstånd (Nieminen, 2014: 50).

Folklivsforskare Jan-Öjvind Swahn återger i *Svensk Kaffekultur* (1982) att de första svenskarna och finländarna som prövade kaffe var ett resesällskap som skickats till Persien år 1635 av hertigen av Holstein-Gottorp, även känd som hertigen av Schleswig-Holstein. Swahn räknar upp namnen på så gott som alla svenskar som var med i detta sällskap, men säger endast om finländarna att de var ”några finländare” (Swahn, 1982: 4–5). Från andra anteckningar hittar vi dock att en av dem var betjänten Axel Käg från Åbo, som anses vara den första finländaren som smakat på kaffe, även om han inte själv gjorde några anteckningar från resan (Nieminen, 2014: 58).

Swahn (1982) meddelar att första anteckningen av att kaffe skulle ha tagit sig till Sverige hittas i Göteborgs tullbokföring år 1685, då det anges i apotekstaxan för medicinsk användning, vilket gjordes med de flesta njutningsmedel som importerades från andra länder. Precis som i andra europeiska storstäder började mängder av kaffehus dyka upp i Stockholm på 1710-talet. I dessa kaffehus, som var föregångare till vad som nu kallas för kaféer, pratades det om politik, spelades kort och gjordes affärer (Swahn, 1982: 4–9). Med hjälp av försäljare, ämbetsmän och soldater spred sig kaffet till östra rikshalvan och år 1773 började caféverksamheten i Finlands dåvarande huvudstad Åbo efter att redan ha fått ett starkt fotfäste bland ståndssamhället som en allmän sällskapsdryck (Nieminen, 2014: 58).

I essän ”Kom så tar vi en kopp!” diskuterar Renée Valeri (1992), forskare vid Etnologiska institutionen i Lund, om svenskarnas vanor gällande kaffedrickande sedan 1700-talet. Hon förklarar hur kaffehusen var samlingspunkter för socialt umgänge samt diskussion och genom dessa kom kaffet att associeras till intellektuella debatter. Men på samma tid ansåg man att kaffehus var tillhåll där unga snobbar fördrev sin tid med onödigt prat, spelande, kaffedrickande och tobaksrökning (Valeri, 1992: 58). På samma sätt som kaffets popularitet hade orsakat oro hos statsverket på Arabiska halvön, började också folkets kaffedrickande oroa den svenska regeringen. Myndigheterna försökte stävja denna konsumtion med överflödsförordningar, ransoneringsperioder och ett antal kaffeförbud under 1700-talet, men detta ledde endast till att befolkningen började dryga ut kaffebönorna med diverse inhemska växter de hade till hands, vilket kallades för kaffesurrogat (ibid.). År 1756 stiftades den första kaffeförbudslagen med anledningen av

att kaffe sågs som ett onödigt njutningsmedel och importvara, vilket kunde vara en risk för rikets ekonomi och självförsörjning av livsmedel. Kaffet hävdades vara ohälsosamt och okristligt och sittandet på kaffehus sågs vara ett tecken på dekadens. Trots detta, precis som det hade skett på Arabiska halvön, ökade kaffets popularitet och kaffe smugglades till Finland från Viborg istället. Detta orsakade att riket i själva verket förlorade en hel del inkomstskatter och år 1802 bestämde sig kung Gustav IV Adolf nådigt att upphäva förbudet och tillåta införsel och bruk av kaffe emot 3 skillingars tull per skålpund⁴ (Nieminen, 2014: 58; Kungl. Maj:t (1802-04-06), 1802).

Till att börja med var kaffet en lyxvara och dracks bara av eliten. Apo förklarar hur det som smakade bra – det vill säga smakade sött, fett eller färskt – och var svårtillgängligt räknades som en delikatess. Då man ofta sötade kaffet med socker, som båda var importvaror, blev kaffet ännu mer av en delikatess (Apo, 2001: 95–96). Men som med många andra vanor spred sig kaffedrickandet snart även till allmogesamhället. Historiker kallar detta för *emulation theory* och förklarar den som följer:

Taste is recognized to be a symbolic marker of social status, and the pace of fashionable change is thought to be set by social elites, whose taste is constantly emulated by their ambitious inferiors. Elite consumption must therefore remain variable in order to prevent their tastes from being adopted wholesale by the masses.

(Cowan, 2005: 8)

Med andra ord innebär teorin att massorna strävar efter att efterlikna eliterna och deras vanor. Även om denna teori förklarar varför kaffet spreds sig även till allmogesamhället, argumenterar Cowan att teorin inte förklarar varför eliten specifikt väljer just specifika varor som något förnämt i deras smak. Till exempel betelnötter eller marijuana introducerades i Europa under samma tid som kaffe och te, men eliten valde ändå bara

---

⁴ I finskspråkiga skildringar har denna kungörelse blivit en så betydande del av kaffets historia i Finland att man dessutom ofta citerar kung Gustav IV Adolfs tal till sina undersåtar som gjordes i samband med kungörelsen: ”Koska te, minun alamaiseni, olette sellaisia lurjuksia, ettette voi tulla toimeen ilman kahvia, niin tahdon sallia tämän juoman käyttämisen toistaiseksi” (Nieminen, 2014: 58), vilket kunde översättas till ”Eftersom ni, mina undersåtar, är sådana skurkar att ni inte kan klara er utan kaffe, så vill jag tillåta användningen av denna dryck tills vidare”.

de två sistnämnda istället för de två förstnämnda (ibid.: 8–9). *Emulation theory* räcker på så vis inte som en förklaring för varför kaffet fick den betydelse i Finland och Sverige den fortfarande har idag. Istället spekulerar Nieminen om att en av de drivande faktorerna varför kaffet nådde till slut en sådan popularitet har att göra med att andra länder hann debattera kaffets positiva och negativa sidor – och komma fram till en positiv slutsats – innan kaffet slutligen nådde finländsk mark. Detta betyder att den finländska befolkningen inte behövde förhålla sig skeptiska till kaffet vid dess ankomst, utan har från första början accepterat kaffet och har endast njutit av det (Nieminen, 2014: 64). Framför allt under tiden av hembränning började förbjudas växte kaffets betydelse dramatiskt i allmogesamhället.

I de svenska och finländska hemmen har det tillverkats hembränt sedan slutet av 1400-talet. Brännvinets kulturhistoria är ett ämne i sig och Satu Apo, professor emeritus i folkloristik, ger i sin bok *Viinan Voima* (2001) en detaljerad skildring av alkoholkulturen i Finland. Enligt Apo sågs brännvinet – som tillverkades av potatis, men bland allmogen oftast av råg och havre – som både gödande och uppiggande och det dracks för att minska på matkostnader, för att ge styrka under arbetsdagen, men också som en festdryck under högtider. Inom folkmedicin användes brännvin som ett universalmedel och inom handel hade brännvinet ett större värde att göra affärer med än vanligt säde. Säden som hade förstörts kunde fortfarande användas för att tillverka brännvin och dräggen, alltså det som återstod från destillationen, kunde användas som boskapsfoder. Brännvinet hade alltså flera viktiga funktioner, speciellt i allmogesamhället. Däremot började en antipati mot brännvinet växa fram från och med 1600-talet. Prästerskapet föraktade det att församlingsmedlemmar uppenbarade sig berusade på gudstjänster och att präster själva sålde brännvin som ett sätt att tjäna lite extra. I kyrkolagen 1686 förbjöds allt detta och från och med 1700-talet började man se på berusning som syndigt, det vill säga inte endast som något som ledde till syndfullt agerande, vilket hade varit den tidigare synen på berusning. Sverige hade dessutom förlorat sin stormakt i början av 1700-talet och därmed också sina sädesområden i Baltikum, så införskaffandet av säden från utlandet var högst önskat av regeringen. Ifall inte allmogen ”slösade bort” säden för att tillverka brännvin skulle inhemska produktionen av säden räcka en längre tid. Dryckenskap ansågs även degenerera befolkningen, då befolkningen levde ett

omoraliskt liv och var för oförmögna att betala skatter, vilket försvagade riket. Allt detta ledde till flera kortvariga förbränningsförbud under 1700-talet och med uppkomsten av väckelserörelser på 1800-talet stiftades det strängaste förbudet dittills mot hembränning år 1866. (Apo, 2001: 86–89).

Vid samma tidsperiod som fientligheten mot brännvin började växa upp hade kaffet anlant som ett alternativ för brännvinet. Båda dryckerna var njutningsmedel som ”piggade upp, värmdde och gjorde folk sällskapliga och pratsamma, trots att deras effekt egentligen var diametralt motsatt: av den ena blev man berusad och av den andra nykter” (Valeri, 1992: 58). Myndigheterna önskade att kaffedrickandet skulle ersätta brännvinsdrickandet, men istället började dessa drycker samexistera hos befolkningen och kunde ibland även kombineras för att skapa en dryck som kallades bland annat för ”kahviplörö” eller ”kaffe med knorr”.⁵ Speciellt under förbudslagens tid blandade man kaffe i brännvinet för att täcka lukten av alkohol (Saarinen, 2016: 72). I Apos forskning (2001) kommer det däremot fram hur denna samexistens visade sig bli ett sätt att förena den finländska befolkningen över existerande köns- och åldersbarriärer. I det patriarkala samhället var det den gifta mannen som bestämde över vad som införskaffades till huset, hur det tillverkades och hur det skulle delas ut. Julen var ett bra exempel på hur denna makt syntes. Veckan innan julen bryggdes brännvin och mannen i huset delade upp det i olika flaskor, varav en del av dem blandades med sirap för att skapa ”söt” eller ”rött brännvin”. På julen delades flaskorna ut så att alla gifta män fick oblandat ”äkta” 40 % brännvin, medan ogifta män fick 25–30 % sirapsbrännvin. Gifta kvinnor kunde få en liten fickplunta med sig till julkyrkan, men ogifta kvinnor utelämnades helt och hållet från denna gemenskap. Utanför högtider var det endast gifta män och kvinnor som fick en sup brännvin under tillställningar, medan unga män och kvinnor utelämnades. Apo kommer fram till att fientligheten mot brännvin härstammar därmed inte från en konflikt mellan brännvinsupande gifta män och deras fruar som försöker kontrollera drickandet, utan snarare från aggression orsakat av unga mäns och kvinnors – och ibland gifta kvinnors – bitterhet av att bli utelämnade från gemenskapen. Då kaffe och te anlände till Finland användes inga patriarkala uteslutningsmetoder då

---

⁵ Denna union mellan kaffe och alkohol existerar fortfarande i form av olika alkoholhaltiga kaffedrinkar man ofta tar efter måltid, till exempel Irish coffee, kaffe och konjak eller annan avec (Saarinen, 2016: 73)

man serverade det, utan alla fick ta del i att dricka kaffe och te. Tack vare kaffet kunde man äntligen bryta barriären mellan gifta och ogifta män, eftersom de fick delta i brännvinsdrickandet genom att blanda det i kaffet. Genom kaffet fick unga män bli en del av manliga gemenskapen och kvinnor fick också någonting att dricka överhuvudtaget under sociala tillställningar. (Apo, 2001: 103–106). Således har ett av kaffets effekter varit från första början att skapa gemenskap hos det finländska folket. Förutom att kaffet skapade gemenskap, hade kaffets uppiggande verkan redan tidigt börjat uppskattas på arbetet.

I industrialismens tidevarv var kaffe en god ersättning för brännvin. Arbete kräver nykterhet, och kaffe hade alltid varit nykterhetens och tillnyktrandets dryck [...]. Av de tre dryckerna kaffe, te och choklad var kaffe den enda varma drycken som dracks i samband med arbete.

(Valeri, 1992: 75; 62)

Det bör påpekas här emellan att det fanns skillnad på kaffe och ”kaffe”. Valeri förklarar att eftersom kaffet var dyrt och svåråtkomligt, speciellt under krigstiden och ransoneringsperioderna, använde befolkningen sig ofta av olika sorters surrogat då de lagade kaffe, som till exempel cikoria, korn, råg eller kli (ibid.: 60). Speciellt för soldater var kaffet, vare sig det var äkta kaffe eller surrogat, en tröst som påminde om hemmet under krigstidens oro (Saarinen, 2016: 143–151). Tack vare idén om att kaffe hade en förmåga att dämpa känslan av hunger drack speciellt den fattigare befolkningen kaffe istället för att äta riktig föda. Dock kan denna idé härstamma från det att man kunde fukta torkat bröd i kaffe för att göra det ätbart igen, eller till och med lägga köttbitar i kaffet för att göra en näringsrik måltid (Valeri, 1992: 61). Tuija Saarinen, en traditionsforskare som gjort omfattande studier om finländares vanor kring kaffedrickande, upplyser i boken *Pannu Kuumana* (2016) hur detta bruk användes speciellt inom utomhusarbeten som var fysiskt krävande, exempelvis inom skogsbruk, timmerflottning eller renskötsel. Att arbeta inom dessa områden var kallt, tungt och farligt, och efter krigstiden var arbetarnas kläder och verktyg av sämre kvalitet. Därför blev vilostunder runt en lägereld av stor betydelse, då arbetarna fick värma och vila sig.

Även om brännvinet hade en värmande verkan och hade varit det som tidigare dracks genom hela arbetsdagen, började arbetarna sakta men säkert föredra nykockt kaffe som värmdes inombords även mer än brännvinet. Kaffedrickande runt lägerelden under arbetsdagens vilostunder är vad som vi nu kan betrakta som en början på kaffepauser på arbetsplatsen. (Saarinen, 2016: 133–138).

Från och med 1800-talet började kaffeserveringen således bli mer populärt än serveringen av brännvin eller öl. ”I insamlat arkivmaterial nämns att bönder, skogsarbetare, fiskare, fabriksarbetare, kontorspersonal och tvätterskor fick kaffe under arbetets gång” (Valeri, 1992: 62). Till skillnad från hantverkare som kunde hålla pauser när de började känna sig trötta, kunde inte bland annat fabriksarbetare göra det, eftersom produktionen inte fick stanna. Därför började fabriksägare erbjuda te eller kaffe åt sina arbetare för att hjälpa dem hållas vaksamma och koncentrerade på maskinerna genom hela långa arbetsdagen (Saarinen, 2016: 129). Enligt arkivmaterial som Saarinen (2016) studerat har kaffestunderna på slätterfälten varit något som många minns med värme. Till jordbrukare eller höbärgare brukade man föra kaffe, men dessutom något ätbart såsom bulla, smörgåsar, skorpor och dylikt. Husets dotter, huspigan, eller någon annan kvinna, var ofta den som förde kaffeserveringen i en liten korg till arbetarna och arbetarna såg fram emot hennes ankomst som om hon var en ängel skickad från himlen. Kaffeserveraren, eller serverarna ifall det fanns flera arbetare, satt sedan som sällskap åt arbetarna medan de njöt av serveringen, skämtade och försökte göra intryck på kvinnorna, och efteråt förde kaffeserverarna den tomma servisen tillbaka till huset. (ibid.: 138–142). Kaffe dracks alltså inte enbart på arbetsplatser där det krävdes stimulans, utan kaffet hade också en funktion att skapa gemenskap. Detta gällde även till exempel vid prästernas hembesök (Valeri, 1992: 62), eftersom det hörde till gästvänligheten att man skulle bjuda förbipasserande på något att äta eller dricka och då var kaffe ett enkelt alternativ då det fanns så gott som alltid varmt kaffe på spisen.

Bevisligen finns det en lång tradition av att servera kaffe under arbetsdagen. Kaffepauser har blivit en så efterlängtd tradition, att det inte är förvånansvärt att kaffepauser på arbetsplatsen spridit sig till andra delar är världen. En spekulation hur kaffepausen, eller åtminstone termen *kaffepaus*, uppstått kan kopplas till norska immigranter i Stoughton,

Wisconsin. Enligt nätsidan *Stoughton, Wisconsin Chamber of Commerce* började norska immigranter arbeta för T.G. Mandts vagnfabrik vid slutet av 1800-talet, men eftersom männen var upptagna med att bygga vagnar hade det lokala tobakslagret brist på arbetskraft då det var dags att skörda tobak. Ägaren Osmund Gunderson bad då om hjälp från de norska fruarna som bodde i närheten. De gick med på det på det villkoret att de skulle få en paus på morgonen och en på eftermiddagen så att de skulle hinna göra hushållsarbete och ta hand om sina barn och kunde på samma tid dricka en kopp kaffe från kaffepannan som alltid stod varm på spisen. Gunderson gick med på detta och så uppstod vad man idag kallar för kaffepausen, något som firas varje augusti på Coffee Break Festival i Stoughton (“Stoughton, WI - Where the Coffee Break Originated”; “Coffee Break Festival and Cup O' Joe All Wheels Show!”). Denna förklaring baserar sig på en historia som skrevs på 1950-talet, som hittades av Lorraine Hawkinson, en pensionerad tidningskolumnist för *Stoughton Courier Hub* från Stoughton (Santovec, 2006: 20), så det är oklart varifrån denna historia fått sitt ursprung och om den ens är sann. Dock är det inte en otrolig förklaring, med tanke på att kaffet hade redan fått en så betydande roll i den nordiska vardagen vid denna tidsperiod och detta skulle ge en rimlig förklaring till varför kaffepauser tenderar att schemaläggas till just morgonen och eftermiddagen.

Som detta kapitel påvisat har kaffet haft en betydande roll såväl i Sveriges som i Finlands sociala och ekonomiska historia. Ändå kan forskare endast gissa sig till när kaffet fått en så betydande roll bland den finländska befolkningen, eftersom så många faktorer spelat in genom tiderna. Däremot är det lätt att se hur kaffe kom till att bli en dryck som sammankopplades med arbete. Levnadsomständigheterna var ofta svåra, så förutom att kaffe hade en fysiskt uppiggande verkan, hade även gemenskapen som kaffet skapade en uppiggande verkan i den svåra vardagen. Efter hårt arbete ser man fram emot en eller flera koppar kaffe som belöning och kaffe, samt kaffepauser, blir alltså ett stöd i den tunga vardagen.

2.3 Kaffet i finländska arbetstidslagen

Efter denna sammanfattning av kaffets historia och dess färd från Afrika och södra Arabien ända fram till finländska kaffekoppar är det lättare att förstå varför kaffet fått en sådan betydelse för finländare, speciellt i samband med arbete. Innan man börjar se på hur kaffepauser utspelar sig i det nutida arbetslivet, är man tvungen att undersöka hur pauser, speciellt kaffepauser, uppkommer i den finländska arbetstidslagen samt i olika kollektivavtal, i och med att Finland är det enda landet i världen där kaffepausen hör till arbetstagarens grundläggande rättigheter.

I paragraf 28 av sjätte kapitlet i Finlands Arbetstidslag 9.8.1996/605 förklaras rättigheterna kring vilotider på arbetsplatsen:

Om arbetstiden per dygn är längre än sex timmar och arbetstagarens närvaro på arbetsplatsen inte är nödvändig för att arbetet skall kunna fortgå, skall han under arbetsskiftet ges tillfälle till en regelbunden rast på minst en timme, under vilken han är oförhindrad att avlägsna sig från arbetsplatsen. Arbetsgivaren och arbetstagaren kan komma överens om en kortare rast som dock skall vara minst en halv timme. Rasten får inte placeras omedelbart i början eller i slutet av arbetsdagen. Om arbetstiden överskrider 10 timmar om dygnet, har arbetstagaren om han önskar det rätt att hålla en rast på högst en halv timme efter åtta timmars arbete.

Om arbetstiden i skiftarbete eller periodarbete är längre än sex timmar, skall arbetstagaren ges tillfälle till minst en halv timmes rast eller tillfälle att inta en måltid under arbetstiden.

(Finlands Arbetstidslag 9.8.1996/605)

Meningen med dessa vilotider är att arbetstagaren ska få en chans att äta under arbetsdagen och det uttrycks inte i skrift någonting om kaffepauser. Däremot är det i olika kollektivavtal som det uttrycks i skrift att arbetstagaren har rättighet till kaffepauser.

De tre centralorganisationerna i Finland är den fackliga centralorganisationen för akademiker i Finland Akava, Finlands Fackförbunds Centralorganisation FFC⁶ och Tjänstemannacentralorganisationen STTK⁷. Dessa centralorganisationer har representanter från alla sina underorganisationer som tillsammans förhandlar om kollektivavtal. Därmed täcker centralorganisationernas information om kollektivavtal och arbetstagarnas grundrättigheter till stor del det samma som man finner i de individuella kollektivavtalen.

Akava presenterar på sin hemsida arbetstagarens rättigheter och skyldigheter på arbetet. Hemsidans skildring av arbetstider utgår ifrån det som sägs i arbetstidslagen, men understryker även möjligheten att diskutera och komma överens om arbetstiderna med arbetsgivaren. Stycket om vilotider följer arbetstidslagen, men tillägger dessutom att ”Ruoka- ja kahvitaukojen pituudesta on sovittu työ- ja virkaehtosopimuksissa tai työpaikkakohtaisesti” (”Työaika”).

På FFCs hemsidas hänvisas också till arbetstidslagen i texten om basfakta om arbetslivet, men påpekas att man finner mer regler om pauser, raster och vilotid i kollektivavtalet. I korthet förklaras på hemsidan hur arbetstagaren har rätt till en matrast, som inte räknas till arbetstiden, på minimi en halvtimme om arbetsdagen är längre än 6 timmar, men att ”[d]u har också rätt till **kaffepauser**. De är 10 eller 15 minuters pauser. Kaffepauserna räknas som arbetstid.” (”Pauser, raster och vilotid”).

STTKs hemsidor går inte lika detaljerat in på arbetstagarens förmåner, utan uppmanar arbetstagaren att bekanta sig med arbetsplatsens kollektivavtal: ”Työntekijällä on työpaivan[sic] aikana oikeus lepoaikoihin, joiden kestoa ja ajankohtaa koskevia määräyksiä on laissa ja työehtosopimuksissa.” (”Lepoajat”). Social- och hälsovårdens fackorganisation Tehy, som är det största fackförbundet inom STTK, säger däremot mer

⁶ På finska *Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö*, förkortat *SAK*.

⁷ Förkortningen STTK kommer från *Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto*. Namnet ändrades till *Toimihenkilökeskusjärjestö* och på svenska från *Finlands Tekniska Funktionärsorganisationers Centralförbund* (förkortat FTFC) till Tjänstemannacentralorganisationen, men trots detta används ännu idag förkortningen STTK även på svenska då man syftar till Tjänstemannacentralorganisationen.

konkret på sina hemsidor om matraster och andra raster att ”De flesta kollektivavtal innehåller en bestämmelse om en tio minuters kaffepaus” (”Matrast och andra raster”).

Kaffepauserna bestäms alltså enligt kollektivavtal samt genom vad som bestäms på arbetsplatsen med arbetsgivaren. Akavas hemsida talar om kaffepaus i plural, men detta syftar till pauser på arbetet överlag snarare än att man skulle få ha flera kaffepaus under en och samma arbetsdag, eftersom alla andra hemsidor talar om en enda kaffepaus under arbetsdagen. Den allmänt erkända längden på en kaffepaus tycks vara 10 till 15 minuter, då till exempel FFCs och Tehys texter uttrycker det som om det skulle vara en självklarhet. Med andra ord är en kaffepaus på 10 till 15 minuter per arbetsdag en av grundrättigheterna den finländska arbetstägaren har, även om det inte uttrycks i arbetstidslagen.

3 Tidigare forskning

Eftersom den finländska befolkningen är så unik då det gäller konsumtion av kaffe, är det inte heller underligt att det finns en del forskning kring ämnet. I förra kapitlet listade jag de verk som jag använt mig av för att få en förståelse för kaffets historia och dess ankomst till Finland. De flesta studier om kaffekulturen i Finland fokuserar främst på hur den utvecklats i allmogen och lantbrukarhem, varav den senaste forskningen publicerades år 2017 av Helena Lindstén. Petri Nieminen och Terho Puustinen respektive Tuija Saarinen, som jag refererat till i stor utsträckning i det tidigare kapitlet, ger lättbegripliga framställningar av kaffets roll i det finländska livet och dess historia, men kommenterar inte desto vidare över hur kaffekulturen ser ut idag utanför festtillfällen. Om man vill bekanta sig närmare vid forskning kring nutida kaffepaus eller pauskultur på svenska hittar man mest information om hur den ser ut i Sverige. Även om dessa studier kan användas även i denna avhandling, måste man vara observant på att skilja mellan de olika formerna av sammankomster över en kopp kaffe, nämligen skillnaden mellan ”fika” och ”kaffepaus”. I detta kapitel kommer jag att

presentera tidigare forskning gällande pauskulturer, samt kommer att beskriva mikropauser, som uppstått som ett alternativ för kaffepausen. Till sist presenterar jag en studie som lanserades av Paulig år 2008 för att undersöka kaffepauser på finländska arbetsplatser.

3.1 Pauskultur

Då jag använde mig av sökorden ”kahvitauko” och ”työpaikka” (”kaffepaus” respektive ”arbetsplats”) på Google, fann jag att det publicerades artiklar med några års mellanrum där man talade om kaffepausernas betydelse under arbetsdagen och uppmanade finländare att inte ge upp sina rättigheter att ha en kaffepaus (Taponen, 2008; Torppa, 2011; Ranta, 2015; Latva-Teikari, 2019). Då man funderar över hur man kunde öka på effektiviteten på arbetsplatsen räknar man att avskaffandet av den 10 minuters långa kaffepausen skulle öka på den effektiva arbetstiden med 37 timmar på ett år. Tanken är att produktiviteten skulle öka även om arbetsdagen inte ens förlängs (Ranta, 2015). Detta är dock något som psykologer från Arbetshälsoinstitutet eller arbetslivscoacher argumenterar emot. Ifall vakenheten och reaktionsförmågan sjunker under arbetsdagen, påverkar det även negativt på kreativiteten, produktiviteten samt humöret (Torppa, 2011; Ranta, 2015). Arbetet hänger inte på en 10 minuters paus och det att man inte anser sig ha tid för en kaffepaus handlar snarare om kulturen som gäller på arbetsplatsen samt hur man förhåller sig själv till brådska (Latva-Teikari, 2019). Gemensamt för alla dessa artiklar är att de betonar hur kaffepausen ger en möjlighet att vädra tankarna då man fastnar med en arbetsuppgift och då man återvänder till sin arbetspunkt efter en paus kan man ha nya kreativa idéer att lösa problemet med. Artiklarna betonar också gemenskapen som skapas på arbetsplatsen genom kaffepausen. Genom att observera kaffepausen är det enkelt för arbetsgivare att få en uppfattning om vilken atmosfär som råder på arbetsplatsen, eftersom den bakomliggande orsaken till en arbetstagares frånvaro från kaffepausen kan handla om allt mellan ojämn arbetsuppgiftsfördelning till arbetsplatsmobbing (Torppa, 2011). Mänskliga interaktioner under kaffepausen hjälper med problemlösning, innovation samt att orka med resten av arbetsdagen. Även om dessa artiklar ger en inblick i den aktuella synen på

kaffepauser, samt ger utlåtanden från experter i arbetshälsa, blir det oklart vilka undersökningar artiklarna drar sin kunskap ifrån. För att få en djupare förståelse för vad som egentligen händer under en kaffepaus och vilken betydelse den har, kommer jag nu att presentera tidigare forskning kring pauser och pauskultur.

För att kunna studera kaffepauskultur på svenska måste man först skilja mellan de sammankomster man har i Finland jämfört med de man har i Sverige, nämligen den svenska ”fikan” och den finländska ”kaffepausen”. *Fika* är en svensk term och innebär att man tar tid åt sig att träffas över en kopp kaffe och tar kanske någon bakelse eller annat att äta. Det närmaste begreppet man skulle använda i Finland för att beskriva det här fenomenet är att man helt enkelt ”går på kaffe”. Etnologerna Billy Ehn och Orvar Löfgren förklarar att ”Ordet fika är baklängesspråk, där man vänt på ordet *kaffi*, och finns belagt redan 1910 i arbetar- och fängelseslang” (Ehn och Löfgren, 2012: 23). Fika är en institution i Sverige och en levande del av den svenska kulturen. Därför är det inte förvånansvärt att begreppets innebörd ändras med tiden. Medan Ehn och Löfgren menade år 2012, då deras artikel ”Pausens mikrodramatik” publicerades, att ”’Fika’ är en social akt, inte något man gör ensam” (Ehn och Löfgren, 2012: 23), menar den svenska befolkningen nu att man kan fika ensam och till exempel arbeta lite för sig själv (*Fika: To Have Coffee – Episode 1: The Ritual*). Trots att till exempel Ehn och Löfgren ibland använder sig av ordet *fikapaus* istället för *kaffepaus*, betyder fikapaus inte samma sak som ordet fika. Fokus ligger på ordet *paus*, vilket signalerar att kaffedrickande sker som ett avbrott i någon annan aktivitet. Även om kaffepausen är en tid man tar åt sig för att komma ifrån det andra man håller på med, till exempel arbetet, innebär en kaffepaus att den inte får dra ut för länge, och förr eller senare måste man återvända till det man arbetade med innan man tog sin paus.

Ehn och Löfgren begrundar pausen som den efterlängtrade vilopausen kontra det oönskade avbrottet i artikeln ”Pausens mikrodramatik” (2012) med speciell fokus på vilken roll kaffet och cigaretten spelar, samt vilka maktdimensioner som uppenbarar sig genom pauser. Genom att studera pauser som välkomna och ovälkomna avbrott finner man ”hur människor hanterar gränsövergångar, när de växlar mellan aktiviteter, avsikter

och sinnestillstånd – till exempel när de går ut på balkongen för att röka” (Ehn och Löfgren, 2012: 20). Vidare jämför de hur rökpausen och kaffepausen var tidigare sammanflätade och man kunde njuta både av en kopp kaffe och en cigarett samtidigt. Nuförtiden separerar man dessa pauser, men de har fortfarande sin speciella karaktär: en form av mikrohedonism i det vardagliga, en speciell stund då man får sin belöning bestående av vila och kanske någonting att avnjuta, så som en cigarett, kaffe eller en bakelse. Under rökpausen kan man dela eld eller till och med ett cigarettpaket; under kaffepausen delar man ofta på en panna med kaffe. Denna materiella dimension och detta konkreta delande av något gör att även samhörigheten blir tydligare trots att den är så kortvarig. Kaffekoppen och cigaretten fungerar som *aktanter*, det vill säga ”ting som aktivt formar en social situation” (Ehn och Löfgren, 2012: 27). Ehn och Löfgren drar exempel från tre olika industriarbeten där de anställda kände att företagen hade en sådan makt över arbetstiden, platsen för pauser och själva arbetet, att ett sätt för de anställda att utmana denna makt var att förlänga pauser, att samlas på ställen som inte cheferna kontrollerade lika ofta, samt överhuvudtaget göra pausen så annorlunda ifrån arbetet som möjligt för att skapa ett avbrott i arbetsrutinen. Denna syn på pauser som en avvikelser från rutinen gör att man kan förbise hur rutinartad en paus i själva verket kan vara och vilka underbyggda regler och förväntningar som aktualiseras. Man kan finna dessa genom att studera tid, rum, interaktioner, materialitet och känslouttryck. Om man dessutom kontrasterar dessa välkomna vilostunder emot oönskade avbrott – såsom försenad kollektivtrafik, reklampauser, någon på trottoaren framför en som går för långsamt, pinsam tystnad under ett samtal – blir förståelsen för pauser även djupare. ”Den överraskande pausen visar sig ha oanade möjligheter att stärka eller bryta ner sociala konventioner genom att demonstrera bräckligheten i interaktionsmönster och tysta överenskommelser” (Ehn och Löfgren, 2012: 30). Sammanfattningsvis är pauser fyllda av kulturellt inlärda beteenden och tyst kunskap som man kan finna genom kulturanalys, genom att reflektera över det obetydligas betydelse i vardagen. (Ehn och Löfgren, 2012).

Artikeln ”Pausens mikrodramatik” (Ehn och Löfgren, 2012) har varit till stor nytta i denna avhandling för att förstå hur man kan hitta betydelse i det som till en början kan verka obetydligt. I artikeln drar Ehn och Löfgren ett flertal exempel på berättelser och observationer av pauser från olika arbetsplatser, bland andra sådana som de själva arbetat på, vilket ger en form av ett inifrånperspektiv till pauser. För att få mer av ett utomstående perspektiv har jag använt mig av essän ”Kom så tar vi en kopp!” av forskare Renée Valeri, som är ursprungligen fransk. Valeri (1992) observerar hur kaffepausen ger arbetet en rytm antingen genom att fördela arbetsdagen i hanterbara etapper, eller genom att erbjuda någonting att se fram emot, vilket hjälper till att man orkar arbeta bättre och längre. Förutom att kaffepausen ger arbetstagaren en vilopaus, blir även arbetstagaren ”tvungen” att sätta sig ner och tala med sina kollegor, vilket fungerar som en bra inkörspport för utlänningar till svensk gemenskap. Vidare jämför hon denna pauskultur med den i USA, där man inte dricker kaffe tillsammans utan tar *take away*, alltså var och en tar med sig en kopp kaffe till sina arbetspunkter och dricker kaffet medan de arbetar. Den individuella kaffekonsumtionen sker alltså medan man arbetar istället för att vara en skild paus ifrån arbetet. Man dricker fortfarande kaffe för att arbeta bättre eller längre, men skapandet av en gemenskap mellan kollegorna saknas. Valeri avslutar sin uppsats med att reflektera hur kaffet fått konkurrens av andra uppiggande drycker, som te och läskedrycker⁸, och att istället för att bjuda bekanta hem på kaffe har man övergått till andra bjudformer som åtminstone tidigare upplevts stå ovanför kaffet i ”hierarkin”, till exempel mat eller sherry. Trots detta försvarar Valeri kaffets starka betydelse för svenskar som ett ”socialt smörjmedel”, då ”[d]et är det icke skuldbelagda medium som löser tungans band, gör oss livliga och sällskapliga, och värmer oss när det är kallt och ruggigt ute” (Valeri, 1992: 77–78).

Valeri kommer alltså fram till hur viktiga kaffepauserna är för gemenskapen för nordbor. I artikeln “Let’s Have a Cup of Coffee! Coffee and Coping Communities at Work” (2013) går Dr Pernille S. Stroeback, från Köpenhamns universitets psykologiska institution, även mer in på djupet av gemenskapen som kaffepausen skapar. Stroeback

---

⁸ Till listan kunde läggas i dagens läge även energidrycker.

har studerat vilken betydelse kaffepauser har för det sociala och personliga välmåendet, speciellt inom yrken som är emotionellt krävande, såsom en familjerättsenhet i Danmark som hon studerat. Hon är inspirerad av Korczynski och förklarar hur kaffepauser och andra informella möten på arbetet kan ses som *communities of coping*, det vill säga som gemenskaper som hjälper varandra att hantera svåra situationer. Kaffepauserna ger de anställda en möjlighet att få socialisera och ventilera sin frustration över sitt arbete, samt få stöd och förståelse från sin arbetsgrupp. Genom kaffepauser och informella möten i arbetsplatsens hörn och korridorer skapas dessutom en social space, som ger möjligheten att ha diskussioner som är *hidden transcripts* som händer *offstage*, vilket Stroeback förklarar vara fria diskussioner de anställda kan ha utan att chefer eller klienter behöver höra dem eller kan påverka dem (Stroeback, 2013: 382–384). Familjerättsenheten, som Stroeback studerade, hade just blivit ihopslagen med en annan enhet, vilket resulterade i att arbetsmängden ökade dramatiskt. På grund av detta bestämde ledningen att avskaffa den traditionella morgonkaffepausen, som ändå bara hade varit något extra och hörde inte till någon laglig rätt för de anställda. Detta resulterade i stor upprördhet hos de anställda, eftersom morgonkaffepausen ändå betraktades som en ”social rätt”, på samma sätt som en mänsklig rättighet. Som protest började de anställda mötas i korridorer och hörn för att socialisera och få en kort paus. Detta fenomen i sig konstaterar Stroeback var ett bevis att kaffepausen behövs för det sociala välmåendets skull. Vidare berättar hon hur avskaffningen av kaffepausen resulterade i att de nyanställda, som blivit överförda från den avskaffade familjerättsenheten, fann det svårare att komma in i arbetsgemenskapen då de inte fanns några schemalagda pauser, samt eftersom mötena i korridorerna skedde spontant och var händelsevis inga möten man bjöd in andra till. Detta resulterade i en atmosfär där de nyanställda kände sig vara utomstående och oviktiga. Först när de nyanställda blev erbjudna chansen att börja ordna tårtkalas en gång i veckan, pauser som samlade alla anställda på enheten, kände de sig som en del av gemenskapen. Kaffe och tårta blev en symbol för gemenskap, eftersom maten och drycken gav möjligheten för de anställda att socialisera med varandra. Stroeback kommer alltså fram till att kaffepauser, samt andra former av *communities of coping*, måste vara en social rutin som inte enbart understryks vara en prioritet, utan som måste även utföras som en prioritet. (Stroeback, 2013).

Enligt Stroeback är kaffet alltså en symbol för gemenskap och kaffepausen fungerar som ett sätt att föra människor tillsammans. Dock har det inte alltid varit så enkelt. I doktorsavhandlingen *Olkaa hyvä ja ottakaa. Pankaa sekaan ja kastakaa – Kahvinjuonti suomalaisten maaseutukotien arjessa ja juhlassa 1920-luvulta 1960-luvun lopulle* (2017) studerar Helena Lindstén kaffekulturen i finländska lantbrukarhem från 1920-talet till 1960-talet. Hon kommer fram till att dagliga kaffestunder var landsbygdens sätt att ge en rytm åt dagen. Med gemensamma kaffestunder förmedlades sammanhållning, upprätthållning av hierarkier, förstärkning av gemenskap, samt visades gästfrihet och samhällelig soliditet. Däremot kunde dessa kaffestunder ibland upplevas som tvångsmässiga eller obehagliga – speciellt för tjänstefolk som måste sitta skilt från resten – och fick sämre kaffe än andra (Lindstén, 2017: 197–198). Dessa klasskillnader började dock försvinna efter andra världskriget, men tanken av att gemensamma kaffestunder kan upplevas som tvångsmässiga eller obehagliga på grund av något annat än klasskillnader kan ännu idag vara möjligt. Lindstén lyfter även fram fenomenet att dricka kaffe för sig själv och hur genom att dricka kaffet ensam blev själva drickandet av kaffe höjdpunkten och det speciella i stunden. Speciellt hemmafruar, som höll på med hemmasysslor hela dagen och arbetade alltså för familjens bästa, såg fram emot att få dricka en kopp kaffe medan barnen sov. När man dricker kaffe ensam är det av vikt att lugna ner sig, att belöna sig själv, samt att förbereda sig inför dagens händelser, arbete och sociala kontakter. Att dricka kaffe ensam ger också en möjlighet för dagdrömmande då man får vara ensam med sina egna tankar (Lindstén, 2017: 53–54). Detta betyder att det är för generaliserande att kalla kaffet för en symbol för gemenskap, eftersom kaffet spelar en lika stor roll i kaffestunder man har ensam för sig själv. Dock kan man ifrågasätta ifall det är kaffet som gör pausen speciell, eller pausen som gör kaffet speciellt.

Utav Lindsténs (2017) undersökning har jag också dragit nytta av hennes skildring av kvinnornas roll i kaffekulturen. Ett kriterium för en flitig och kunnig husfru, enligt Lindstén, var de facto att hon skulle kunna koka gott kaffe, ordna kaffebjudningar och hålla ordning på renligheten. I kapitel 2.2 kom det fram genom Apos forskning (2001) hur det var mannen i huset som bestämde över hur brännvinet delades ut i hemmet. På samma sätt var det även mannen som reglerade hur mycket kaffe som köptes och hur

mycket som skulle tillredas, men kvinnorna i huset var de som faktiskt tillredde kaffet. Genom detta kontrollerande försökte männen försvåra det för kvinnor att de skulle kunna samlas för att ”skvallra” och skapa kvinnlig gemenskap genom sina kaffestunder. Kvinnor hade dock sätt att kämpa emot denna maskulina kontroll genom att sälja lite av husets matvaror i smyg och köpa kaffe med den inkomsten för att ha hemliga kaffestunder med andra kvinnor (Lindstén, 2017: 116–119). Denna form av protest från de underordnade syntes även i Stroebaeks studie, där de anställda började samlas spontant i korridorer för att ha kaffepauser då de tidsbestämda pauserna avskaffades. Maktförhållanden är på så vis något värt att observera i kaffepauser och hur man reagerar på dessa maktutövanden.

Så gott som all tidigare forskning av pauser betonar således kaffepausernas betydelse att upprätthålla en gemenskap på arbetsplatsen, något som även syntes i artiklarna jag fann på nätet. Men det problematiska är att bevisa hur gemenskapen korrelerar med effektivitet. Under mina undersökningar har jag dessvärre inte funnit några studier kring detta. Kaffepausens inverkan på effektivitet under arbetsdagen är följaktligen något som borde forskas vidare om. I essän ”Ska vi ta en kopp?” som Anne-Christine Norlén baserar på sitt avhandlingsprojekt, nämner hon en undersökning som gjordes år 2010⁹, i vilken mer än 60% av svenskar som tillfrågades ansåg sig bli mer effektiva då det arbetade ifall de fick ha gemensamma kaffepauser. Hon framhåller också hur dessa kaffepaus under arbetstid däremot kan betraktas som ineffektiva i andra länder, att fika är snarare något som man ska göra på sin fritid (Norlén, 2019: 194). Man kan ifrågasätta ifall detta är ett tankesätt som håller på att bli alltmer aktuellt i Finland. Trots allt var det några som svarade på Pauligs enkät om kaffepauser, som jag kommer att presentera senare i detta kapitel, som ansåg att kaffepauser var besvärliga i och med att arbetet blev irriterande nog på hälft, pausen kunde dröja för länge och kollegor kunde använda för mycket av sin arbetstid till att sitta och dricka kaffe (*Varsinais-Suomen Yrittäjä*, 2008). Artiklar som påminner läsare om att hålla kaffepauser, samt det ökande marknadsförandet av mikropauser, som jag kommer att tala om till näst, är oroväckande

---

⁹ Källan är oklar. Jag har hittat en studie som gjordes av Nestlé Professional år 2010, vars rapport ”Kaffepaus löser problem på arbetsplatsen” korrelerar med vad Norlén hävdar, även om statistiken inte stämmer riktigt överens.

tecken på att traditionella gemensamma kaffepauser anses vara för ineffektiva för att passa in i nutida arbetets hektiska karaktär.

3.2 Mikropauser

Ett fenomen som börjar bli alltmer aktuellt på arbetsplatser är något som kallas för mikropauser. Idén är att man ska ta en meditativ paus under arbetsdagen som varar högst en minut. I artikeln ”Mikä mikrotauko? Minuutin tauko auttaa keskittymään kiireisenä työpäivänä” (Komulainen, 2018), förklarar Vilma Komulainen – innehållsmarkandsförare för nätsidan *Duunitori* – vad en mikropaus är, varför sådana behövs och ger dessutom tips på hur man drar störst nytta av sin mikropaus. Som Komulainen förklarar det, är en mikropaus en kort paus på 30 sekunder till några minuter, som gärna ska hållas med en halvtimmes mellanrum under arbetsdagen. En mikropaus kan till exempel gå ut på att prata med sin arbetskamrat, att sträcka på sig, eller att ha en form av mini-meditation genom att stänga ögonen och koncentrera sig på sin andning i en minut eller bara stirra ut genom fönstret. Det viktiga är att man stannar upp till en stund och låter hjärnan få återhämta sig från arbetet, på samma sätt som man stretchar för att låta kroppen få återhämta sig efter en intensiv tränings-session. Ju mer bråttom man har, desto mer nödvändiga är pauserna. Ifall man drar hela arbetsdagen i ett sträck kan man känna sig både mentalt och fysiskt slutkörd vid slutet av arbetsdagen, vilket är varken hälsosamt eller leder till något gott arbetsresultat. (Komulainen, 2018).

Begreppet mikropaus är dock inte nytt. Sedan början av 2000-talet har det gjorts undersökningar kring både den fysiska och psykiska nyttan mikropauser har på den arbetande människan, speciellt inom sjukvård. I artikeln ”Intraoperative ‘Micro Breaks’ With Targeted Stretching Enhance Surgeon Physical Function and Mental Focus” (2017) kommer man fram till att kirurger som tog 1,5–2 minuters mikropauser under 20 till 40 minuters intervaller under arbetsdagen för att sträcka på sig, hade betydligt mindre värk i kroppen efter operationer (57% av deltagarna) och kände också en förbättring i deras förmåga att fokusera mentalt (38% av deltagarna).

För lite på ett årtionde sedan talade Ulla Järvi i sin artikel ”Mitä kovempi kiire, sitä tarpeellisempia ovat tauot – Työpsykologi Jari Hakanen: Työn ilosta kannattaa puhua ääneen” (2007) om mikropausers stora betydelse speciellt för människor som arbetar inom sjukvård. Hon citerar arbetspsykolog Jari Hakanen, som uppmanar arbetstagaren att placera längre och kortare pauser under arbetsdagen för att återhämta sig, men betonar att lunch- och kaffepauser är skilda pauser från dessa (Järvi, 2007). Den underliggande tanken är alltså att mikropauser borde samexistera med kaffe- och lunchpauser, att förutom längre pauser är även kortare pauser hälsosamma för den arbetande människan. Dock verkar det som att detta inte längre är en självklarhet. Komulainens artikel publicerades 3.8.2018, men till artikeln har Komulainen dessutom länkat en video hon är med i som publicerades på Youtube redan 26.7.2018. I artikeln yttrar Komulainen i stort sett samma saker som kommer fram i videon, men med den stora skillnaden att medan hon i videon betonar betydelsen av även längre pauser för att skapa en rytm i arbetsdagen, så börjar hon sin artikel med följande ingress, som jag översatt med egna ord från det finska språket:

Vem hinner längre hålla kaffepauser? Arbetslivet har blivit så hektiskt, att den gemensamma kvarten över en kopp kaffe har på många arbetsplatser blivit något som hör till det förflutna. Att hålla pauser är dock viktigt – och inte bara för att dela med sig om hur det står till hos individen. För att skapa en rytm till den brådskande dagen lönar det sig också att använda sig av mikropauser.

(Komulainen, 2018)

Från att ha poängterat längre pausers betydelse i arbetsdagen har alltså Komulainens ton gällande dem ändrats i artikeln. Intrycket man får är att medan längre pauser tidigare varit en självklarhet är de nu något som man nästan inte ens protesterar över att de försvunnit, trots att kaffepauser hör till arbetstagarens grundrättigheter enligt kollektivavtalen. Vidare i artikeln uppmanar Komulainen arbetstagare att lämna sin arbetspunkt med jämna mellanrum, men ger då som exempel att man kan gå efter kaffe, mellanmål eller utskrifter, gå ett varv runt kontoret eller bara gå på toaletten. Detta beteende påminner om den amerikanska pauskulturen som Valeri skildrar, hur man ska ta med sig sitt kaffe, eller annan dryck eller mat, till arbetspunkten (Valeri, 1992: 64).

Uppkomsten av mikropauser är ett tecken på att pauser fortfarande är viktiga för att den arbetande människan ska orka med sin arbetsdag, men på samma tid ska pauserna effektiveras och får inte ta för lång tid utav arbetstiden. Tanken om mikropauser tyder också på att det är själva pausen som är viktig för arbetstagaren, och att dricka kaffe eller socialisera är bara ett exempel på allt man kan göra under sin paus. Idéen med mikropauser är framför allt att man sätter sig själv och sitt välmående i fokus medan det sociala behovet tas knappt ens upp, vilket betyder att mikropauserna följaktligen kan ha en effekt att individualisera arbetet ytterligare och gemenskapen på arbetsplatsen blir lidande.

3.3 Pauligs undersökning

År 2008 publicerade Research International – på uppdrag av Paulig – en undersökning om kaffepauser och kaffedrickande på arbetsplatsen som blev besvarad av 514 arbetande kaffedrickande finländare. Resultaten av undersökningen har sammanfattats i två artiklar som skrivits om undersökningen och det var artikeln ”Kahvitauot tärkeitä suomalaisten työssä viihtymiselle” (2008) på *Varsinais-Suomen Yrittäjä*¹⁰ som jag fann under mina sökningar på nätet efter information om kaffedrickande på arbetsplatsen. Jag kontaktade Paulig Professional i hopp om att få tag på hela undersökningen, ifall jag skulle kunna använda mig av samma frågeställningar som de hade använt sig av i sin undersökning och på så vis göra en jämförande studie tio år senare. Dessvärre fick jag som svar att undersökningen endast gjordes för intern användning samt i business-syfte och kan därmed inte publiceras för allmänheten. Därför har jag varit tvungen att använda mig av den ovannämnda artikeln, samt ”Kello kahden kahvi” som uppkommer i tidskriften *HR viesti* 2/2014, som båda sammanfattar resultaten från undersökningen för att få en så bra överblick av denna undersökning som möjligt, och kommer nu att presentera denna överblick baserat på dessa artiklar.

---

¹⁰ Exakt samma artikel hittas också på nätsidan *Oy SEK Ab*. Båda artiklar publicerades samma dag, men artikeln på *Oy SEK Ab* verkar vara en kopia av den på *Varsinais-Suomen Yrittäjä*, eftersom artikeln använder som titel ”Tuore tutkimus kertoo, että suomalaiset haluavat puhua kahvitauolla muusta kuin työasioista”, som egentligen var ingressen för artikeln i *Varsinais-Suomen Yrittäjä*, och för att alla mellanrubriker uppenbarar sig mitt i hela texten som om de skulle vara meningar i sig själva.

Enligt resultaten från Pauligs undersökning (2008) uppstår en bra kaffepaus då man fyller dessa krav:

1. Håll kaffepausen utanför arbetsområdet
2. Drick kaffet i sällskap
3. Ta det lugnt och kom ihåg humorn
4. Sträva efter att glömma arbetet för en stund – ha inte bråttom
5. Prata om arbetsaker endast om man kommit överens om det

(”Kahvitaout tärkeitä suomalaisten työssä viihtymiselle”, 2008)

Forskare Mikael Sallinen från Arbetshälsoinstitutet framhäver kaffe- och lunchpausers roll i uppdelandet av arbetstiden. Enligt Sallinen behöver kroppen andrum redan efter en och en halv timmes kontinuerliga arbetade, och därför fungerar kaffepausen som ett sätt att fördela arbetsdagen i hanterbara etapper. Det är alltså viktigt att man gör något annat än arbetar under kaffepausen.

Av de som svarade på Pauligs enkät var det dryga hälften som drack sitt kaffe i ett pausrum eller kafferum¹¹. Det näst populäraste utrymmet var ens egna arbetspunkt eller arbetsrum, men det kommer inte fram ifall de som svarat dricker kaffe medan de fortsätter arbeta, eller om de faktiskt tar en paus från arbetandet på sina egna arbetspunkter.

Finlands befolkning är en av de mest kaffesugna i världen då det dricks ungefär fem koppar kaffe om dagen per person (”Kahvitaout tärkeitä suomalaisten työssä viihtymiselle”, 2008). Pauligs undersökning visar att det dricks mer kaffe på vardagarna på arbetsplatsen: kvinnor dricker i medeltal 2,5 koppar kaffe under arbetsdagen och männen 3,5 koppar. Människor mellan åldern 35 till 45 är de som dricker mest kaffe enligt undersökningen. Majoriteten som svarade på enkäten var nöjda med kaffet som

---

¹¹ På finländska arbetsplatser är det vanligt att det finns ett rum som är reserverat för ändamålet att de anställda kan hålla sin paus där, som kallas för *taukohuone* eller *kahvihuone* (pausrum respektive kafferum). Jag kommer att diskutera dessa rum närmare i kapitel 5.2.

fanns på arbetsplatsen, till och med 82% av svararna. Kaffet tillreddes huvudsakligen med kaffebruggare, och en stor del av arbetsplatserna betalade för kaffekostnaderna, men arbetstagarna fick ansvara för att tillreda kaffet själva.

Största delen av svararna (57%) på Pauligs enkät föredrog att dricka sitt kaffe i sällskap. Detta ser ut att korrelera med att majoriteten söker sig till ett kafferum för att ha sin paus i hopp om att hitta medarbetare i kafferummet att prata med. Undersökningen förliknar kaffet till en signalsubstans, då kaffet ger en möjlighet till informell, social interaktion och avkoppling. I undersökningen framkom hur den äldre generationen såg kaffepausen som en chans att träffa sina arbetskamrater och socialisera med dem, medan den yngre generationen såg kaffepausen mer som en chans att få koppla av. Dock poängteras i det i Tiina Torppas artikel "Kahvitauko paljastaa työpaikan hengen" (2011) hur det på vissa arbetsplatser är unga nyanställda som kan låta bli att delta i kaffepauser, eftersom de kan ha ett stort behov att få visa sig vara duktiga arbetstagare.

Trots att det framkommer i svaren på enkäten att människor undviker att arbeta eller ens prata om arbetet under sina kaffepauser (22% av svaren), understryker svaren hur kaffepausen hjälper arbetstagarna att orka i stressen och brådskan. Pausen ökar på trivseln på arbetsplatsen, och hjälper individer att samla och tydliggöra sina tankar under pausen för att kunna lösa problem och fortsätta arbeta. I ljuset av detta kommer undersökningen fram till att kaffepausen har en funktion i att effektivisera arbetet. Endast några av svararna såg kaffepauser som en negativ sak, då de kan bli för långa, kan avbryta arbetet på ett olämpligt ögonblick eller då man upplever att kollegor använder för mycket av arbetstiden till att dricka kaffe.

Det bör tas i beaktande att undersökningen gjordes på uppdrag av Paulig, en av Finlands största kaffeproducenter, vilket kan betyda att det funnits en egen agenda i undersökningen. I undersökningen påpekas till exempel att enligt resultaten är varannan kopp kaffe som dricks på arbetsplatser av Pauligs eget varumärke Juhla Mokka. Som sagt gjordes undersökningen endast för intern användning och affärssyfte, vilket kan ha påverkat vilka resultat man velat understryka i undersökningen. Däremot ser jag inte detta som ett problem i min egen undersökning, då mitt syfte är så gott som den samma

som Pauligs syfte: att undersöka hur kaffepauserna ser ut på arbetsplatsen. Därför har jag använt mig av Pauligs undersökning som inspiration för min egen undersökning.

4 Material, metod och teori

Pauligs undersökning om kaffepauserna på arbetsplatsen inspirerade mig att utföra en liknande studie. Även om jag inte hade tillgång till de frågor de ställde till sina sagespersoner, kunde jag på basis av de resultat deras studie kom fram till forma mina egna frågor för att skapa en liknande studie som deras. För att nå så många svarare som möjligt var en frågelista i form av en elektronisk blankett den lämpligaste metoden för denna undersökning. I detta kapitel kommer jag att diskutera synpunkter kring användningen av frågelistor som material samt presentera frågelistan jag skapade för denna avhandling. Vidare kommer jag att motivera mitt val av kontrastering som bästa metoden att analysera mitt material, och ge en kort översikt över kontrastering som kulturanalytisk metod. Till sist kommer jag att ge exempel på olika teorier om rum och plats, och knyter ihop dessa tankescheman till en teoretisk utgångspunkt som jag använder för att kunna analysera kaffepausen ur ett rumsligt perspektiv.

4.1 Frågelistan

Mitt intresse för kaffepauserna låg främst i att få reda på hur människor berättar om vad som händer under vanliga kaffepauserna på arbetsplatsen. Trots att jag förstås ville ha så många svar från så många olika yrkesområden som bara möjligt, var jag främst intresserad av att få höra berättelser och beskrivningar. Därför ansåg jag en frågelista vara den bästa metoden för mig att samla ihop ett material, mer specifikt en elektronisk blankett, så att frågelistan skulle sprida sig över nätet. Då skulle jag inte kunna reglera vart min frågelista skulle sprida sig och på så vis inte kunna påverka vem som valde att

svara på frågelistan. Genom att använda mig av endast öppna frågor skulle svararna också kunna svara så omfattande eller så kortfattat som de själva ville.

Charlotte Hagström och Lena Marander-Eklund ger i sin antologi *Frågelistan som källa och metod* (2005) en sammanfattning om vilken roll frågelistan spelar i forskningssyfte. För att kunna framställa en frågelistan måste man vara medveten om för- och nackdelarna med den samt problematisera processen av skapandet av en. Skaparen av frågelistan måste fundera på vad det är för svar man är ute efter utan att låta frågorna låta för styrande eller vaga.

Fördelen med frågelistor är att de ger möjligheten för svarare att ge ett så beskrivande, detaljerat och personligt svar som de själva vill, det vill säga ge ett kvalitativt svar snarare än ett representativt svar. ”Det är meddelarens åsikter, erfarenheter och värderingar som efterfrågas” (Hagström & Marander-Eklund, 2005: 11). Frågelistan kan också spridas och nå flera svarare än om man utförde personliga intervjuer. I och med att frågelistans skapare inte nödvändigtvis vet vem frågelistan skickas ut till, ger det svararna anonymitet, vilket ger svararna möjligheten att vara mer ärliga i sina svar (Hagström & Marander-Eklund, 2005: 16–17). Svararna kan formulera sina tankar och åsikter precis hur de själva vill då de får använda så mycket tid som de själva vill i att svara på frågorna och editera sina svar.

I nordiska arkivens sagesmannanät är majoriteten som svarar på frågelistor äldre kvinnor, medan yngre generationer, män och invandrare är underrepresenterade, medan yrkesspridningen är något bredare hos svararna (Hagström & Marander-Eklund, 2005: 18). Därför är fördelen med att publicera frågelistor på nätet att man kan nå en publik som man inte annars skulle nå, samt att man har en bättre chans att få den yngre befolkningen att svara på den. Nackdelen är emellertid att välja var och hur man ska publicera frågelistan i och med att människor inte aktivt söker efter frågelistor på nätet, vilket betyder att man kanske inte når målgruppen (Hagström & Marander-Eklund, 2005: 21–23). Därför valde jag att skapa en frågelistan på e-blankett – som är lätt att använda även på mobilen – och att dela blanketten på Facebook, där inlägget skulle ha möjligheten att bli delad och sedd av en till mig okänd publik.

Målet med min frågelista var att få svararna att berätta om kaffepauserna på sin arbetsplats. Marander-Eklund förklarar hur berättande är ett sätt för individen att ge uttryck för sin världsbild och sina värderingar genom förmedlingen av idéer och erfarenheter, och ”de till synes vardagliga erfarenheter som gestaltas i en berättelse kan föra fram centrala värden gällande människans livssituation och hennes identitet (Marander-Eklund, 2004: 209). För att få så kvalitativa svar som möjligt undvek jag därmed i stort sätt att använda mig av ja/nej-frågor och hade istället fem olika formers uppmaningar att berätta om kaffepaus, med ett antal följdfrågor för att ge svararna en idé om hur de kunde besvara huvudfrågorna. Jag formulerade frågorna utgående från vilka resultat Pauligs undersökning fick, alltså försökte jag ha en fråga där jag frågade om själva kaffepauserna och pausutrymmet, ett där jag frågade om gemenskapen och ett där jag frågade om vad som hände och talades om under pausen. Jag var inspirerad av Ehn och Löfgrens (2012) metod av att kontrastera välkomna pauser med oönskade avbrott i vardagen, och valde därför att skapa en tankeställare för svararna genom att fråga om pausens betydelse för svararen med en följdfråga hur det skulle vara ifall pausen inte fanns. Till sist valde jag att inkludera en fråga om rökpauser i hopp om att kunna jämföra kaffe- och rökpauser sinsemellan, något som jag strax kommer att återkomma till. I slutet av frågelistan bad jag svararna att välja ifall deras svar fick arkiveras i Kulturvetenskapliga arkivet Cultura, och ifall deras svar fick användas i forskningssyfte utöver min undersökning.

Frågelistan skrevs på både svenska och finska för att nå även den finskspråkiga befolkningen. Huvudfrågorna, samt följdfrågorna, var som följer:

1. Berätta om kaffepauserna på din arbetsplats.

När, var och hur ofta tar ni kaffepaus? Hur långa är de? Har ni en kaffeautomat, eller ansvarar någon för att koka kaffet, plocka fram tillbehör och städa undan? Hurudan typ av kaffe?

2. Gemenskap under pauserna.

Vem deltar? Ensam eller i sällskap? Hur väljer du ditt sällskap? Vem väljer samtalsämnen? Känner du dig tvungen att delta i gemensamma pauser? Vilken betydelse har kaffepausen för gemenskapen på jobbet?

3. Vad händer under kaffepausen?

Vad gör du helst under pausen? Tystnad eller prat? Vad talar ni om? Finns det något du gillar/inte gillar att tala om? Talar ni om arbetsaker/privatliv?

4. Vad betyder kaffepausen för dig?

Vad är positivt/negativt med den? Hinner du ta kaffepaus alla dagar? Hur skulle det vara om kaffepausen inte fanns? Vilken betydelse har de för informationsspridningen? Har pauserna förändrats under åren?

5. Berätta om rökpauserna på din arbetsplats.

Var röker man och när? Med vem röker man? Finns det inslag i miljön som försvårar rökpauserna? Vilken är din åsikt om rökpauser på arbetsplatser i allmänhet?

Blanketten publicerades 28.3.2017 och delades på både undertecknads samt på Nordisk folkloristik vid Åbo Akademi's Facebook-sidor. Förutom att enkäten delades 16 gånger på Facebook, så mailades enkäten vidare till diverse familjemedlemmar och vänner. Då enkäten stängdes ett år senare hade den besvarats av 47 personer, utav vilka 46 gav sitt medgivande att låta sina svar bli arkiverade vid Kulturvetenskapliga arkivet Cultura.

Den sista frågan i frågelistan ombad svararna berätta om rökpauserna på arbetsplatsen, till exempel var, när och med vem man rökte, ifall det fanns inslag i miljön som försvårade rökandet, och vad svararens egna åsikt om rökpauser på arbetsplatsen var. Jag hade hoppats på att jag skulle kunna jämföra kaffepausernas och rökpausernas betydelse och utformning med varandra, men frågan om rökning gav inte lika många resultat som jag hade förväntat mig; endast en av svararna rökte inte under arbetstid, två svar var oklara ifall svararna endast visste mycket om rökpauserna eller ifall de själva också var rökare, två hade rökst tidigare, och tre svarare rökte fortfarande. Detta är inte så förvånansvärt, eftersom regler kring rökning börjar bli alltmer stränga. Sedan år 2012 har hälften av Finlands kommuner förklarat sig ha rökfria arbetsplatser (*Finlands*

Kommunförbund, 2012) och Social- och hälsovårdsministeriet strävar efter att göra hela Finland rökfritt vid slutet av år 2030 (Granskog, 2018). Även om icke-rökare gjort sitt bästa med att svara genom ett utomstående perspektiv, har jag varit tvungen att avgränsa denna undersökning till att endast fokusera den på hur man berättar om kaffepauser. Dock kan mitt material bidra till en framtida studie om synen på rökpauser på arbetsplatser från icke-rökares perspektiv.

Som med nordiska arkivens typiska sagesmannanät syntes liknande drag även hos mina svarare, då 33 var kvinnor, medelåldern var 39, och hemkommunerna var alla från finländska orter. Ett intressant fenomen var att majoriteten av svararna var till yrket lärare, eller arbetade vid en läroanstalt, medan resten av listade yrkena var mer varierande. Detta stora antal lärare beror främst på att enkäten delades via universitetets kanaler, men också via mina släktingar som också arbetar eller arbetade vid läroanstalter. Men i och med att frågelistan är en kvalitativ metod där djupet är mer eftersträvansvärt än bredden så finns det, som Hagström och Marander-Eklund poängterar, ”en stor enighet om att meddelarstaben inte behöver avspegla något tvärsnitt av befolkningen eftersom det som eftersträvas inte är generaliseringar eller representativitet” (Hagström & Marander-Eklund, 2005: 18). Dessutom hävdar jag att det stora antalet lärare som svarat på min frågelistan är en av styrkorna i denna undersökning. Pernille S. Stroeback (2013) studerade kaffepausernas betydelse på en familjerättsenhet och använde sig av tidigare forskning kring kaffepausernas betydelse i kundservice- samt vårdbranscherna. Enligt Stroeback är kaffepauser ett ämne som inte forskas tillräckligt i, speciellt inom arbetsplatsbeteende. Denna avhandling kan alltså bidra till vidare forskning kring kaffepausernas betydelse inom akademien och läraryrket.

Till nackdelarna med att använda frågelistan som material ”hör att personer som finner det svårt att uttrycka sig i skrift svarar ytterst kortfattat, eller överhuvudtaget inte deltar i insamlingar genom frågelistor, och att det material som samlas in kan framstå som relativt genomtänkt och bearbetat” (Hagström & Marander-Eklund, 2005: 16). Frågor kan även missförstås, eller så koncentrerar sig meddelaren för mycket på att hålla sig till ämnet att intressanta sidospår kanske uteblir, vilka man kunde ha uppmuntrat meddelaren att berätta mer om ifall det varit frågan om en intervju” (Hagström &

Marander-Eklund, 2005: 16). Dessa nackdelar var även sådana som jag stötte på under min undersökning. Till exempel råkar jag känna en av dem som svarade på min frågelista, och då jag senare pratade med hen om hens svar, visade det sig att hen uttryckt sig på ett sätt som utelämnade viktig information, vilket leder till att de slutsatser jag velat dra utav hens svar är dels felaktiga. Man kan alltså fråga sig ifall det finns fler svar som jag missförstått i och med att svaren kanske är bristfälliga. Ett annat exempel på nackdelar med att använda sig av frågelistan som material är att då människor frågat mig om ämnet jag skriver om i min avhandling har det ofta lett till en diskussion där personen jag pratat med berättat om hur kaffepauserna ser ut på hans arbetsplats. Dessa intervjuer har dock skett spontant och vardagligt, och därmed har jag inte haft möjlighet att använda mig av deras svar i min undersökning, då jag inte kan referera till odokumenterade samtal. I dessa situationer uppmanade jag ofta dessa individer att svara på min frågelista, och trots att de verkade positivt inställda till det då, har jag tyvärr inte skäl att tro att de faktiskt svarat på den, vilket kan bero på tidsbrist att svara på frågelistan eller ren och skär glömska.

Utav de 47 som svarade på min frågelista var 33 kvinnor, 13 män och en lämnade frågan obesvarad. Medelåldern låg på 39, och då var den yngsta svararen född 1995 medan den äldsta var född 1951. Den geografiska spridningen visade att svararna härstammade främst från kustområden. Nyland hade den största spridningen med 19 svar från 8 olika städer, utav vilka 7 var från Helsingfors, 5 från Esbo, 2 från Hangö, och de resterande svaren från Kyrkslätt, Lojo, Ingå, Sjundeå och Borgå. Trots detta var majoriteten av svararna från Åbo, med sina 14 svarare. Andra städer som också representerats i svaren sträcker sig ända från Kittilä till Godby, med Jakobstad, Seinäjoki, Närpes, Tammerfors, Kangasala och Pargas där emellan. Majoriteten, det vill säga 18 svarare, arbetade inom undervisning eller akademiskt arbete, eller 20 ifall man räknar med människor som arbetar på daghem. De var alltså över hälften fler än det näst största yrkesområdet som representerades i frågelistsvaren, nämligen kontorsarbetare med 7 svar, eller 9 svar ifall man räknar med arkivarbetare. Andra branscher som hade fler representanter var sjukvård med 4 svar, informationsteknik med 4 svar, samt museiarbete med 3 svar. Enstaka svar från andra yrkesområden var växthusarbetare, artist, ordningsvakt, städare/hyttvärdinna, kallskänka, skiftesarbetare, industriarbetare, långtradarförare och

en studerande. En del har svarat att de inte dricker kaffe utan föredrar te, medan vissa berättar om hur både kaffe och te serveras utan att specificera vilken dryck svararen själv dricker. I likhet med kaffe är te en uppiggande dryck, och till exempel Saarinen förklarade hur antingen kaffe eller te serverats för arbetstagare under deras pauser för att hålla dem alerta (Saarinen, 2016: 129). Även om jag använt mig av ordet ”kaffepaus” i mitt syfte för denna studie, har jag valt att inte studera kaffedrickares och tedrickares svar som separata fenomen i och med att de ändå deltar i samma pauser. Dryckerna må vara olika, men sist och slutligen beskriver både kaffedrickarna och tedrickarna vilken betydelse pausen har för dem.

Eftersom frågelistan publicerades på nätet var man tvungen att svara på frågorna genom att skriva på dator eller på mobiltelefon. Därför innehåller en del av svaren tryckfel, eller saknar versaler i början på meningar, eftersom det ibland är snabbare och enklare att skriva utan versaler. För att göra svaren mer läsarvänliga har jag rättat eventuella tryckfel och lagt in versaler där de hör till. De finskspråkiga svaren – allt som allt 12 svar – har jag översatt till svenska med egna ord, och hänvisar alltid i analysen när svararen varit finskspråkig för att förklara för bristen på ett direkt citat.

4.2 Kontrastering som metod

Även om Hagström och Marander-Eklund presenterar i sitt verk hur frågelistan kan användas som både källa och metod, behövde jag även en annan metod för att kunna analysera materialet jag skapat. Eftersom jag sökte efter betydelse i ett så vardagligt fenomen som kaffepauser, var det endast naturligt att jag skulle använda mig av kulturanalys för att studera mitt material.

Blanka Henriksson presenterar en kort, men koncis, introduktion till kulturanalys i läroboken *Metodkompassen – kulturvetarens metodbok* (2004). Hon förklarar hur det svåra med att analysera ens egna kultur är att företeelser i den är så självklara att man inte ser något spännande i dem. Kulturen är något som är omedvetet och underförstått, men som ändå formar människor kulturellt och ger innebörd till deras handlingar. Med hjälp av kulturanalys kan man studera de underliggande processerna som uppenbarar sig

i något som är till synes oproblematiskt och självklart, och kan då finna vad människor försöker förmedla genom dessa processer. Man måste alltså studera det välbekanta från ett utomstående perspektiv (Henriksson, 2004: 167–172). Genom kulturanalys kan man leta efter olika teman som är centrala i en föreställningsvärld, och kan på så vis finna hur denna värld kan vara organiserad enligt särskilda kategorier, tankesätt, grundläggande värderingar samt förhållningssätt (Ehn och Löfgren, 2001: 28). Det bör dock poängteras att det inte finns enbart ett rätt sätt att använda sig av kulturanalys. Kulturer kan ses som processuella, som något som ständigt skapas och förändras oavbrutet, något som förvandlas i tid och rum, och som kan se olika ut från människa till människa, eller se olika ut för en och samma människa beroende på sammanhanget. Därför bör även analysredskapen förändras och kulturanalysen se ut på olika sätt. Man ska inte enbart fundera över vad vi gör med ting, utan även vad ting gör med oss. (Henriksson, 2004: 169–172).

Redan i ett tidigt skede lade jag märke till hur vissa handlingssätt kunde skilja sig beroende på omgivningen i mitt material, det vill säga hur man betedde sig på ett motsatt sätt utgående från hurudant arbetet var av sin karaktär. Exempelvis föredrog människor som arbetade inom ett socialt yrke, så som museiguider, att ha tystnad under sina pauser, medan människor som arbetade ensamma, såsom kontorsarbetare, föredrog att få träffa andra medarbetare under pauserna. Ehn och Löfgren lyfte fram i sin artikel ”Pausens mikrodramatik” att genom att kontrastera välkomna avbrott gentemot oönskade avbrott kunde man börja förstå det märkvärdiga i något så omärkbart som pauser. På grund av de motsatser som jag hittade i mitt material ansåg jag att bästa kulturanalytiska metoden för mig att undersöka mitt material skulle vara via kontrastering.

Kontrastering är en del av kulturanalys, och innebär, som namnet antyder, att man ställer saker mot varandra. Detta går ut på att man tänker i motsatspar, exempelvis dag och natt, liv och död, och så vidare. Dock är inte alla kategorier strikta, utan det finns en gråzon där den ena motsatsen går in i den andra och vice versa. Kontrastering öppnar möjligheter till att undersöka begrepp som tid, rum, moral och makt, varav det sistnämnda är ett tema som kommer upp ofta inom kulturanalysen. Tematisering, ett kartläggande av teman eller system av föreställningar är också något som kan skapas

tack vare kontrastering. Via allt detta kan man börja fundera på frågor som hur makt syns i materialet man vill analysera, vilken samhällsbild man får av en individs kategorisering och avvikelser, hur människor socialiseras till att få de uppfattningar om omvärlden som de har, eller hur motkulturer kan göra uppror mot den härskande kulturella ordningen. Det viktiga är dock att inte låta sig bländas av kontrastering och tro att människor kategoriserar allt i sin omvärld i motsatspar, eftersom allting flyter ihop in i varandra till en viss grad. (Henriksson, 2004: 178–179).

Med hjälp av kontrastering har jag möjligheten att lyfta upp vissa återkommande teman i materialet och analysera dem jämt emot varandra, och således få en uppfattning om vad som är det betydelsefulla i en kaffepaus. Pauligs undersökning lyfte fram fem saker som utgjorde en ”bra” kaffepaus, som var att hålla kaffepausen utanför arbetsområdet, att dricka kaffet i sällskap, att ta det lugnt och kom ihåg humorn, att sträva efter att glömma arbetet för en stund och inte ha bråttom, samt att prata om arbets saker endast om man kommit överens om det. Jag bestämde mig för att analysera mitt material genom kontrastering, det vill säga genom att dela upp materialet i motsatspar, med Pauligs fem punkter i baktanken, samt de mest återkommande teman i materialet. Utgående ifrån materialet bestämde jag mig för att använda mig av motsatsparen spontana och organiserade pauser, kafferum och eget rum, gemenskap och avskildhet, respektive samtal och tystnad.

4.3 Rummet som teoretisk utgångspunkt

Förutom att svararna i materialet berättar om olika utrymmen där deras kaffepauser äger rum, finns det även beskrivningar av pauser som sker utanför ett förutbestämt kafferum. Pauserna påverkas både positivt och negativt av olika faktorer, beroende på vem som deltar, vad man talar om eller hur bråttom man har. Därmed påverkas pausen inte endast av själva platsen, utan även av interaktioner mellan aktörer och deras omgivning. Det blev alltså uppenbart att analysera mitt material med rum som min teoretiska utgångspunkt för att förstå hur svararna ser på kaffepauser på arbetsplatsen och vilken betydelse pauserna har för människor.

”Rummets och platsens kulturanalys handlar om hur rymd, yta och landskap utnyttjas och upplevs” (Ehn och Löfgren, 2001: 96) förklarar Ehn och Löfgren i boken *Kulturanalys*, och får läsaren att fundera över hur platser avgränsas och hur övergångarna mellan dem sker. Begreppen rum och plats – eller *space* respektive *place*, som används som begrepp på engelska – är dock inte lika uppenbara som de först verkar. I *Place: an introduction* (2015) problematiserar Tim Cresswell, professor i historia och internationella affärer vid Northeastern University i Boston, komplexiteten bakom begreppet *place* och undersöker olika teorier och debatter om *place* med hjälp av världsomfattande exempel från nyheter, populärkultur och vardagen. Han sammanfattar politiska geografen John Agnews tankar om hur *place* som en meningsfylld plats kan delas upp i tre grundläggande aspekter, nämligen *location*, *locale* och *sense of place*. *Location* har fixerade objektiva koordinater på jordytan, alltså kan man finna en *location* på kartan. Ofta använder man *place* på samma sätt som *location*, speciellt då man tänker på en specifik plats då man frågar ”var?”. Platser behöver däremot inte alltid vara stationära, utan kan röra på sig, som till exempel på en båt. Agnew syftar alltså på att en *locale* definieras av den materiella omgivningen för sociala relationer, det vill säga den faktiska utformningen av platsen där människor utför sina liv som individer. Förutom att platser har fixerade koordinater och har materiella visuella former, måste platser även ha någon form av relation till människor och deras kapacitet att producera och konsumera mening. Med *sense of place* menar Agnews alltså den subjektiva och emotionella anknytningen människor har till en plats (Cresswell, 2015: 12–14).

Begreppet *place* har alltså i sig ett antal betydelser. Vidare beskriver Cresswell geografen Yi-Fu Tuans tankar om hur man bör differentiera *space* gentemot *place*. ”Spaces have areas and volumes. Places have space between them” (Cresswell, 2015: 15) förklarar Cresswell, och menar att *space* kan förliknas med rörelse, medan *place* kan förliknas till pauser och uppehåll man har på vägen. Det som börjar som bara *space* blir till *place* ju mer man lär känna det och börjar lägga ett värde på det. Cresswell sammanfattar dessa tankar om dualismen mellan *space* och *place* som följer:

Space, then, has been seen in distinction to place as a realm without meaning – as a “fact of life” which, like time, produces the basic coordinates for human life.

When humans invest meaning in a portion of space and then become attached to it in some way (naming is one such way) it becomes a place. Although this basic dualism of space and place runs through much of human geography since the 1970s it is confused somewhat by the idea of social space – or socially produced space – which, in many ways plays the same role as place.

(Cresswell, 2015: 16–17)

Med sista meningen syftar Cresswell på den franska marxistiska filosofen och sociologen Henri Lefebvres teorier om *social space*. Lefebvres tankar om space är till stor grad de samma som Tuan talar om, hur space kan bli tilldelad mening, men till skillnad från Tuan som kategoriserar detta som place kallar Lefebvre det för social space.

Man kan sällan prata om rumslig teori utan att nämna Henri Lefebvre. I boken *Production of Space* utforskar Lefebvre hur space konstrueras genom människors relation till sin omgivning. Med begreppet place syftar Lefebvre till den fysiska verkligheten, kosmoset, men menar att space skapas genom våra mentala föreställningar och fantasier som projiceras på space, samt genom våra sociala interaktioner som sker i space (Lefebvre, 1991: 11–12). Ehn och Löfgren lägger också vikt på kroppens och rörelsens betydelse i rummet, och ger New York Grand Central Station som ett uttrycksfullt exempel. Kroppen och rörelserna måste anpassa sig enligt omgivningen, när man måste rusa, stiga åt sidan för att inte krocka, eller om man kan släntra eller bara ”stå och hänga”. Förutom att man måste tolka olika signaler för att kunna anpassa sig, måste man också kunna sända rätta signaler (Ehn och Löfgren, 2001: 98–101). Space är alltså på samma tid en förutsättning för och ett resultat av alla former av mänsklig kontakt och kommunikation (Lefebvre, 1991: 85). Place kan tilldelas mening utav samtal, tecken, symboler och betydelser man ger place, vilket gör place i själva verket till en produkt som Lefebvre kallar för social space (Lefebvre, 1991: 136). Även om social space är en produkt som kan användas och konsumeras är det också på samma tid ett produktionsmedel (Lefebvre, 1991: 85). Space är alltså inte bara som ett utrymme som måste fyllas med mening, utan space i sig självt formar aktivt våra föreställningar om space och våra sociala relationer.

Fokus i *Production of Space* ligger främst på space, men Lefebvre konstaterar också att tid är inbakat i begreppet space. Människor lever och finns i tid, men frågan är hur ser man tid i space eller i sin omgivning? Om man ser omkring sig ser man endast rörelser, men det är just i naturen som man ser hur tid är inbegripet i space. Han menar att tid är inskrivet i space och är synlig i, till exempel, åldersringarna i en trädstubbe, årstiderna eller i hur solen rör sig över himlen (Lefebvre, 1991: 95). Lefebvre argumenterar dock vidare att med tillkomsten av moderniteten har tid försvunnit från social space, och nuförtiden ser man tid endast som något mätbart. Levd tid har förlorat sin form och det sociala intresset, och är nu något som konsumeras och förbrukas istället för att det skulle vara något som konstrueras (Lefebvre, 1991: 95–96). Lefebvre är ändå av åsikten att fastän tid är särskiljbart går det inte att skiljas åt från space (Lefebvre, 1991: 175). Tid kännetecknas och aktualiseras i space och blir en social verklighet på grund av rumslig praxis, på samma sätt som hur space kännetecknas i och genom tid (Lefebvre, 1991: 219). Trots detta vägrar Lefebvre att kalla detta för *space-time*, utan försöker ändå hålla space och tid som separata begrepp, vilket lett till kritik att Lefebvre föredrar space framom tid. Ehn och Löfgren har inte samma problem med att betrakta tid och rum som dimensioner som är sammanbundna. Oberoende av kultur är tid och rum grundläggande dimensioner inom den. ”Vi hanterar tiden med hjälp av rum, plats och rymd, ser livet som en resa, ett skeende som en cirkelrörelse eller en väg in i framtiden (Ehn och Löfgren, 2001: 96). Tid och rum är alltså två dimensioner som är tätt sammanvävda. Tid syns i rummet, och rummet finns i tid. Vardagslivet kan organiseras i rytmer, övergångar eller territorier, och aktiviteter, relationer och ting kan ges tid och plats (Ehn och Löfgren, 2001: 96).

Sammanfattningsvis är social space inte enbart space med interagerande människor, utan är space som människor fyller med symboler och mening, och som produceras genom människors interaktioner. Man kan alltså studera social space genom att studera handlingar, relationer, materia och föremål som finns i space. I ett av de mest åberopade citaten av Lefebvre förklarar han också hur hegemonin kan utnyttja space: “(Social) space is a (social) product [...] the space thus produced also serves as a tool of thought and of action [...] in addition to being a means of production it is also a means of control, and hence of domination, of power” (Lefebvre, 1991: 26). Ehn och Löfgren instämmer,

och ger som exempel hur användningen av rum är en metod som utnyttjats ofta inom vård för psykiskt sjuka, fångar, eller andra disciplinära inrättningar, för att definiera, kontrollera och behandla andra människor. Genom att studera ett rum enligt termer som privat/offentligt, nära/avlägsen eller hög/låg, kan man finna kopplingar mellan rummet och makt och på så vis synliggöra olika samhällsordningar (Ehn och Löfgren, 2001: 96). Man bör alltså ifrågasätta vem som skapat ett rum och vilken makt som ligger bakom den. Då människor är medvetna om rummet som produceras kan det användas som ett verktyg för att utöva makt. Vi bör alltså inte endast fundera över vad rummet gör med oss, utan även vad vi gör med rummet (Ehn och Löfgren, 2001: 97). Lefebvre går inte in på hur man kan motarbeta hegemonins maktanvändning och skapa social förändring, utan det är upp till en själv som läsare att reflektera över vad man kan göra. Vi kan inte ändra på space-time, men vi kan ha ett inflytande på place, och till följd av det även på space (Unwin, 1999: 27).

Lefebvres teorier hur space produceras och konstrueras socialt har hunnit bli en av grundpelarna för både kontemporär samhällsteori och geografi, och föreställningen att space är socialt producerat eller konstruerat är så allmänt accepterat att begreppet ofta dyker upp i vetenskapliga skrifter utan något till synes uppenbart behov att berättiga dess användning (Unwin, 1999: 11–12). En orsak är att Lefebvre författade ett så stort antal böcker och artiklar under sin livstid som täcker en så bred skala av olika vetenskaper, att det är svårt att kritisera hans tankar utan att vara tvungen att fokusera på en viss del av hela skalan, och således bli partisk till ämnet. *Production of Space* i sig är en så extensiv tvärvetenskaplig volym att det är så gott som omöjligt att kort sammanfatta verket, speciellt då han – för att demonstrera hur även en traditionell text kan vara socialt producerat – undvikt att följa den konventionella vetenskapliga stilen att skriva, och hoppar istället fram och tillbaka mellan sina olika argument. Saker som presenteras först som självklara vänds plötsligt om och presenteras som fullständigt motsatta, vilket gör definitionen av space alltmer undanflyktig (Unwin, 1999: 13–14). Lefebvres strävan efter att skapa en teori som skulle kunna tillämpas inom alla vetenskaper orsakar alltså att begreppet social space blir så komplext att det förlorar all mening han försökt tillskriva idén. Redan det att han valt att använda sig av ordet space – en term som redan har vissa tillskrivna definitioner – för att skapa en ny teori, förorsakar att han knyter sig

till det förflutna trots hans mål att skapa något nytt. Trots att han försöker skapa en ny teori om space och social space, lyckas inte ens han med att alltid vara konsekvent i användningen av orden place, space och social space, vilket signalerar hur fluktuerande dessa begrepp kan vara. Slutligen har Lefebvre kritiserats för att ha lagt så mycket fokus på själva processen av produktionen av space att den etiska aspekten går förlorad, och han misslyckas med att ta itu med de mer komplexa vardagliga processerna som formar mänskliga erfarenheter, särskilt sådana som skapar ojämlikhet (Unwin, 1999: 26). I centrum av Lefebvres projekt har dock varit att få läsaren att ifrågasätta sin egen förståelse av space, och genom att vi ifrågasätter vad space verkligen är ger vi redan genom denna namngivning liv till begreppet (Unwin, 1999: 20–21).

Rum är således en teoretisk utgångspunkt som används flitigt inte enbart inom kulturanalys utan även inom andra vetenskaper. Begreppen place och space innefattar så mycket mer än deras direkta översättningar: plats respektive rymd. Agnews tankar om sense of place samt Cresswells egna tankar om hur space blir till place då man investerar betydelse till det är något som är värt att fundera över. Dock tangerar Cresswells sammanfattningar i stort sett Lefebvres tankar om social space, det vill säga hur människor producerar och konsumerar mening i relation till space, hur place får betydelse genom de subjektiva och emotionella anknytningarna människor har till det samt vilka interaktioner som utspelar sig där. Syftet med denna studie är att undersöka hur man berättar om kaffepauserna på arbetsplatsen samt deras betydelse ur ett rumsligt perspektiv med utgångspunkt i de svar jag fått på min frågelista. Med rumsligt perspektiv menar jag att jag kommer att studera kaffepauser som social space, det vill säga som händelser och interaktioner som sker i en utsedd plats, till exempel i kafferummet, arbetspunkten eller annan utgiven plats. Detta åstadkommer jag genom att undersöka hur kaffepausen upplevs genom vilka förväntningar man har på en kaffepaus, genom vilka föremål eller symboler som är prominenta i kaffepausen, genom de sociala interaktioner som sker, samt vilka maktförhållanden som syns under kaffepausen. I detta kapitel har jag använt mig av de engelska begreppen – med undantag av då jag citerat Ehn och Löfgrens tankar om rum – för att påvisa hur mycket det forskats kring respektive begrepp och hur mycket dessa teorier kan flyta ihop. För läsbarhetens skull kommer jag dock att använda mig av de svenska begreppen *plats* och *rum* för att

åtskilja dessa i analysen. Med plats menar jag en fysisk plats (*place*) och med rum menar jag omgivningen (*space*). Jag kommer däremot att använda mig av Lefebvres begrepp *social space* då jag talar om rummet som skapas genom de ovanlistade faktorerna, snarare än Agnews begrepp *sense of place*, på grund av att, som Unwin påpekar, begreppet *social space* hunnit bli ett så tvärvetenskapligt accepterat begrepp att det är mer igenkännbart än begreppet *sense of place* är än så länge.

5. Kaffepauser på arbetsplatsen

I detta kapitel kommer jag att undersöka mina frågelistsvar ur ett rumsligt perspektiv för att få en uppfattning om hur svararna berättar om sina kaffepauser på arbetsplatsen, och vad som är betydelsefullt i dem för svararna. Jag börjar med att ge en allmän översikt över svaren genom att studera ifall pauserna sker spontant eller är organiserade beroende på arbetets karaktär. Efter det analyserar jag frågelistsvaren mer detaljerat enligt de andra motsatsparen jag valt, det vill säga enligt kafferum och eget rum, gemenskap och avskildhet, respektive samtal och tystnad.

5.1 Spontana och organiserade pauser

Ehn och Löfgren påpekade i artikeln ”Pausens mikrodramatik” (2012) vikten av att observera hur kaffepauser på arbetsplatsen kan se olika ut beroende på vilket yrke man har. De ger som exempel hur arbetet kan infiltrera pausen på en tillverkningsindustri, medan på ett sjukhus måste tidpunkten på pauserna improviseras (Ehn och Löfgren, 2012: 25). Därför bad jag svararna också specificera i frågelistan i korthet deras utbildning samt arbetsuppgift för att få en uppfattning om hur pauserna möjligtvis skiljer sig från varandra beroende på arbetsplats. Genom att ställa denna fråga har jag funnit mönster i när kaffepauser äger rum på olika arbetsplatser, ifall de är förutbestämda eller ifall de organiseras spontant. Som jag konstaterade i kapitel 4.1 var majoriteten till yrket

lärare eller arbetade med något akademiskt. Andra yrkesområden som också representerades flera gånger var kontorsarbete, sjukvård, museiarbete och informationsteknik. Som det kommer fram i Ehn och Löfgrens exempel på hur pausernas tidpunkter kan skilja sig beroende på arbetsplatsen, ser man även liknande fenomen i mitt material.

Sedan 1900-talet har det varit en fast institution på arbetsplatser, speciellt inom kontorsarbete, att kaffepausen hålls vid tio- och tretiden (Ehn och Löfgren, 2012: 23). Detta är något som fortfarande syns på dagens arbetsplatser enligt mitt material, då flera av svaren uttrycker att de har två kaffepaus per dag, den ena på morgonen och den andra på eftermiddagen. Dessa pauser uttrycks vara 10 till 15 minuter, vilket är enligt vad som står i olika arbetsavtal. Det finns dock undantag, som för en skiftesarbetare som har en 10 minuters paus per timme (IF P 2019/002:31), vilket ofta stämmer även för lärare som har pauser mellan lektioner. Ibland kan pauser dra ut på tiden, vilket syns främst på kontorsarbete där pausen kan vara till och med 30 minuter lång (IF P 2019/002:2). En bokföreläsare förklarar hur ”Kaffepausens längd beror på hur bråttom det är för tillfället, vanligtvis 15 minuter. Om vi har intressanta diskussioner kan de dra ut på tiden” (IF P 2019/002:20) och ett annat svar påpekar hur pauserna ”kan vara 10-50min beroende på arbetsbördan/stämningen den dagen” (IF P 2019/002:16). Arbetsbördan spelar de facto en stor roll i hur långa pauserna kan vara och vissa arbetsplatser kan igen vara så hektiska att man knappt hinner ha någon paus. Detta sker till exempel inom industrin:

En kontinuerlig produktion med skiftesarbete på fabriken kan göra att pauser aldrig är regelbundna. Det beror helt på vad som tillverkas och hur allting flyter. Vissa dagar kan man ha mycket överloppstid medan andra dagar kan vara så fullpackade att man knappt hinner ha 10 minuter paus.

(IF P 2019/002:43)

En som arbetar inom hälsovård förklarar på finska att hon dricker kaffe på morgonen och efter att hon ätit, men att man inte har någon skilt bestämd kaffepaus, utan man dricker kaffe under arbetsdagen om man hinner (IF P 2019/002:27). Hon beklagar också

hur man brukade vara noggrannare med pauser tidigare, men att nuförtiden håller man pauser om man hinner. Detta är något som speciellt de äldre svararna, som också arbetat en längre tid på sin arbetsplats, har observerat och jämför pausernas längd med hur långa de brukade vara innan arbetsbördan blev större (IF P 2019/002:1; IF P 2019/002:22). ”Jovisst, nuförtiden har folk mera bråttom. Vi har liksom aldrig riktigt tid att sitta i lugn och ro och bara prata...” (IF P 2019/002:26) beklagar en svenska- och tyskalärare, och en kallskänka reflekterar hur hon ”tycker inte de har förändrats så mycket med åren utom att de blivit kortare. Man hinner inte ha långa kaffepauser längre” (IF P 2019/002:36). En som arbetar inom ledarskap i informationsteknik förklarar hur det finns en kaffeautomat och en cafeteria i byggnaden, men att han har inga gemensamma kaffepauser då han ”har inte tid fast har rättighet enligt arbetsavtalet” (IF P 2019/002:18) och dricker istället kaffet ensam vid datorn. Enligt honom finns det en kaffeautomat och en cafeteria i byggnaden, men han beklagar hur ”kaffepauser verkar höra till gamla tider inom min bransch” (IF P 2019/002:18). Tonen är något nostalgisk, som om den gemensamma kaffepausen skulle vara något föråldrat. Dock är han medveten om att han har rättighet till en kaffepaus enligt arbetsavtalet. Man kan ifrågasätta om det är ledarskapsrollen som får honom att känna att han inte har tid för pauser, eller ifall hans arbetsplats just är så brådslande och stressande att han känner att han inte har tid för pauser. Förekomsten av en cafeteria och tillgången till kaffe betyder alltså inte att det skulle finnas tid eller plats för paus. Inget kafferum nämns, så frågan är om ett kafferum ens existerar på denna arbetsplats och ifall situationen skulle vara annorlunda om ett pausrum skulle finnas. Sammanfattningsvis stöder alla dessa reflektioner om hur pauserna förändrats det som kommer fram i artiklarna om kaffepauser på finländska arbetsplatser, att arbetstagare känner att de inte har tid för kaffepauser (Taponen, 2008; Torppa, 2011; Ranta, 2015; Latva-Teikari, 2019).

Lärarna har ofta möjlighet att ha en kaffepaus mellan varje lektion, och har på så vis ofta fler kaffepauser än på andra arbetsplatser. Trots detta balanserar de en position där de måste använda sina pauser till att förbereda inför nästa lektion, hjälpa elever som kanske har svårigheter med någon kurs, diskutera med andra lärare och försöka få en vilopaus från arbetet. Pausen blir alltså ofta en tid då de måste göra val och prioritera hur de ska använda sin tid. Lärarrummet där lärarna ofta samlas mellan sina lektioner är också ett

utrymme som har olika funktioner. Dels hittar man här kaffebryggare eller soffor, så att man kan utnyttja detta rum för att vila och ha en kaffepaus mellan lektionerna. Dels samlas kollegor här, vilket ger lärare möjligheten att be om råd och stöd från andra lärare för att skapa undervisningsmaterial eller veta hur man ska hjälpa någon specifik studerande. Följaktligen är lärarrummet på samma tid ett arbetsrum och ett pausrum. Även om kaffepauserna är på sätt och vis organiserade pauser som sker efter varje lektion, är de inte nödvändigtvis pauser i och med att lärarna tvingas arbeta i samband med sin paus.

Som Ehn och Löfgren påpekade, hålls kaffepauser vid tio- och tretiden på kontorsarbete (Ehn och Löfgren, 2012: 23). I mitt material uttrycker kontorsarbetare att de ofta har två kaffepauser under arbetsdagen, en på morgonen och en på förmiddagen, men tidpunkterna är tidigare och sker närmare niotiden eller tidigare, respektive närmare ettiden. Längden på pauserna varierar också, och ibland kan medellängden vara 20–30 minuter beroende på hur lång tid det tar för dem att dricka sitt kaffe (Frågelistsvar i författarens ägo, kvinna, Åbo), hur bråttom man har och hur intressanta diskussioner man har (IF P 2019/002:20). Det finns dock en gräns med hur länge pauserna ändå får ta, vilket syns hos en praktikant vid traditionsvetenskapliga arkivet som ger flera ursäktande orsaker för varför pauserna på hans arbetsplats ibland kan dröja i nästan en timme:

Jag tror den relativt långa tiden beror dels på att det snart är juni och folk är lite loja på grund av värmen och semesterdrömmar. Sen kan det också ursäktas med att vi inte tar andra pauser under dagen och i någon arbetslag eller liknande påbud så borde man ta fem minuter paus varje timme. På åtta timmar blir det 40 minuter, vilket nu är kanske ungefär vad det borde bli på en dag.

(IF P 2019/002:44)

Det finns alltså en form av medvetenhet om hur länge en kaffepaus får vara och om detta överskrids behöver man motivera det på något sätt för att inte verka ineffektiv. Ehn och Löfgren hävdar ”att förlänga rasterna utöver den avtalade tiden, blev ett sätt att skapa en frizon i det monotona och övervakade ackordsarbetet. Genom att i det lilla ta kontroll

över arbetstiden kunde man vinna en symbolisk seger gentemot ledningen” (Ehn och Löfgren, 2012: 25), vilket syns i citatet ovan. Pauserna dröjer ut på tiden, men svararen motiverar varför de har rättighet till att förlänga sina pauser på hans arbetsplats genom att räkna ut hur ofta de egentligen borde få ha pauser, och tar därmed en symbolisk seger gentemot ledningen genom att ta kontroll över de organiserade pauserna. En av de populäraste förklaringarna för varför pauser kan dröja lite längre är att man pratar om arbetsrelaterade saker under pausen, något som jag kommer att diskutera mera detaljerat i kapitel 5.4.

Överhuvudtaget verkar möjligheten till kaffepauser vara lite ledigare på kontorsarbete, eftersom pauserna kan ske så fort någon satt igång kaffekokaren (IF P 2019/002:4) eller så fort det börjar dyka upp kollegor till pausrummet (Frågelistsvar i författarens ägo, kvinna, Åbo). På vissa arbetsplatser kan man ”gå på kaffe hela tre gånger under en arbetsdag” (IF P 2019/002:28). Tidpunkterna för när man organiserar pauser beror förstås inte enbart på vilket yrke man jobbar med, utan har också att göra med storleken på arbetsteamet, eller helt enkelt hur man arbetar i samband med sina kollegor. ”Vi är en liten gemenskap och vi anpassar kaffepausen så att alla ska kunna delta” (IF P 2019/002:20) berättar en bokföreläsare. I grunden för när pauserna organiseras ligger ändå att så många som möjligt ska kunna delta. Som en arkivvårdare och dokumentförvaltare uttrycker det: ”Jag delar ju inte ens rum med någon, så utan kaffepauserna kunde det bli rätt ensamt” (IF P 2019/002:28). På arbetsplatser där arbetstagare jobbar självständigt separerade ifrån sina medarbetare blir det betydelsefulla i kaffepausen att man träffar andra människor. Det sociala utrymme som alltså skapas är ett fyllt av konversation och mänsklig kontakt.

Vid arbetsplatserna där man delar rum med sina medarbetare har kaffepauser dock inte samma betydelse som på arbetsplatser där man använder kaffepauserna för att söka socialt umgänge. Man behöver inte ha en skild paus för att träffa kollegor eftersom man så aktivt pratar med sina kollegor under själva arbetsdagen. Till exempel de som arbetar med informationsteknik, såsom programmering eller mjukvaruutveckling, meddelar att de inte har gemensamma pauser, utan kaffet tas till arbetspunkten och avnjuts medan man arbetar. En finskspråkig programmerare förklarar hur han tar kaffet med sig till

datorn och fortsätter programmera medan han dricker kaffe. Enligt honom finns det inget behov för tidsbestämda pauser, eftersom man får ta en paus när man vill och man pratar ändå med varandra på kontoret samtidigt som man arbetar (IF P 2019/002:17). En mjukvaruutvecklare berättar att de inte har några ”bestämda tider för kaffepaus så man har paus med de som nu råkar vara i kafferummet” (IF P 2019/002:39). En annan mjukvaruutvecklare nämner att man kan stanna upp för att småprata med kollegor i köket medan man tillreder sitt kaffe, och om det då kommer in enstaka andra kollegor kan några minuters småprat utvecklas till längre och större diskussioner (IF P 2019/002:45). Det som svararna inte märker är att de har fokuserat så mycket på att förklara hur de inte har några tidsbestämda pauser, att de försummar att inse hur just det att de reser sig från arbetspunkten för att hämta kaffe, eller alla dessa korta diskussioner under själva arbetandet eller i kafferummet, kan i själva verket kallas för spontana pauser. Detta tyder på att det finns en föreställning om hur en riktig kaffepaus ska se ut, där arbetstagare samlas på samma tid i ett skilt rum från arbetspunkten. Sociala aspekten är viktig även för dessa svarare, i och med att de alla påpekar hur de kommer i kontakt med sina kollegor under arbetsdagen eller under pauserna. Dock tycks det vara det fysiska välmåendet som man fäster mest uppmärksamhet till inom informationsteknik då man talar om pausen. En mjukvaruutvecklaren är av åsikten att ”kaffepausen är bra, eftersom då slipper man att stirra på skärmen” (IF P 2019/002:39) och en annan nämner att han brukar ibland ta en promenad och minns hur det gjorde psykiskt gott att få gå utomhus då han ännu rökte (IF P 2019/002:45). När man sitter dagarna i ända vid en dator är det alltså viktigt att ibland få vila sina ögon och få röra på sig lite, vilket är vad pauserna erbjuder dessa arbetstagare.

Inom vård, småbarnspedagogik, kundservice eller andra yrken där det alltid måste finnas en ansvarsperson tillgänglig ifall någonting skulle hända, är pauserna både i hög grad organiserade, men kan på samma tid ske spontant beroende på situationen. De organiserade pauserna innebär att alla inte kan ha paus på samma tid, utan medarbetare avlöser varandra. På daghem måste det alltid finnas någon eller några som tar hand om barnen, och därmed organiseras pauserna så att personalen går ”turvis på kaffe i den ordning de kommit på jobb [...] men om alla barnen sover och det är lugnt kanske två vuxna från samma avdelning kan gå samtidigt. Alla avdelningar följer samma system så

oftast finns det 3–4 arbetare från de andra avdelningarna på kaffepaus samtidigt” (IF P 2019/002:11). På ett apotek där det ofta uppstår rusningstider har man en officiell kaffepaus per dag för att orka med den hektiska arbetsdagen, men då är man också ofta ensam (IF P 2019/002:42). En museiguide berättar hur olika pauserna kan se ut beroende på vilken arbetsuppgift man har i museet hon arbetar i:

Guiderna tar paus mellan guidningar och övriga uppgifter men har relativt flexibel tidtabell och kan röra sig fritt på området. Hantverkarna har en fast arbetspunkt men pausar då de inte har besök av kunder, men inom en ungefärlig tid (tex lunch inom tidsramen kl 12-14). Övriga arbetare på museet som är fast vid en arbetspunkt (kassapersonal, övervakare i olika delar av museet) har en tidtabell som de måste följa med inplanerade pauser. [...] En av övervakarna fungerar som ”pausare”, vilket innebär att hen besöker alla arbetspunkter för att låta de andra pausa eftersom det alltid måste finnas en övervakare på plats. Vem som är pausare varierar dag till dag. För övervakarna är kaffepausen 15 minuter och de måste hålla sig noga till tidtabellen för att den ska hålla. Guiderna och hantverkarna har lite friare tider men bör undvika att dra ut på pauserna eftersom det inte anses rättvist för de andra.

(IF P 2019/002:9)

Även om dessa arbetsplatser inte har ett exakt klockslag när var och en ska hålla sin kaffepaus, är det viktigt att man håller pausen då som det bestäms i stunden av arbetsgivaren eller andra kollegor. Annars finns risken att arbetstagarens paus blir kortare än vad hen skulle ha rättighet till, eller att en kollegas paus lider av det att arbetstagaren går för sent på sin paus. I dessa yrken är pauserna följaktligen strikt organiserade och tidsbestämda, även om tidpunkterna inte är samma från den ena dagen till den andra för en arbetstagare, och även om de inte är gemensamma. Ifall man vill lyckas samla ihop flera på en paus måste man kunna läsa situationen. ”Vi brukar fråga varandra om det är en bra paus för kaffe” (IF P 2019/002:29) förklarar en närvårdare. Inom vårdbranschen är ett sätt att kunna ha kaffepaus tillsammans är genom att ha den tillsammans med patienterna (IF P 2019/002:13; IF P 2019/002:29), och på daghem kan pausen hållas då barnen sover (IF P 2019/002:11; IF P 2019/002:38). Dessa är igen

exempel på hur man på samma arbetsplatser där pauserna noggrant organiserats av ledningen kan ta lite kontroll över arbetstiden och arbetssituationen genom att ordna spontana gemensamma pauser (Ehn och Löfgren, 2012: 25).

Spontana pauser kan alltså ses som ett fenomen som sker ofta som ett resultat av att man söker gemenskap. Arbetstagare, som sällan har gemensamma pauser på grund av arbetets hektiska karaktär, kan försöka ta ett lugnt tillfälle i akt för att njuta av en kopp kaffe och varandras sällskap. På arbetsplatser, som tillåter att man kan ta en paus närsomhelst, kan arbetstagare stanna upp för att prata med sina kollegor på vägen efter kaffe. Även om man i de sistnämnda arbetsplatserna har en större frihet i när man kan hålla en paus, kan organiserade pauser uppskattas av anställda som annars endast har spontana pauser, i och med att organiserade pauser skulle ge en tydligare rytm i arbetsdagen (IF P 2019/002:45). Detta stöds av Valeri (1992), som menar att kaffepausen fördelar arbetsdagen i hanterbara etapper (Valeri, 1992: 77–78). I majoriteten av fallen har organiserade pauser positiva sidor i och med att de kan vara en chans för kollegor att träffa varandra, såsom på kontorsarbete, eller i och med att arbetstagare får en garanterad paus ifrån arbetets jäkt, såsom inom kundservice. Däremot har vissa svarare reagerat på de negativa aspekter som organiserade pauser kan skapa. En praktikant vid ett traditionsvetenskapligt arkiv förklarar hur förmiddagskaffet alltid dracks klockan kvart över nio, vilket personalen inte var nöjda med eftersom de ofta kom till arbetsplatsen ungefär vid den tiden. ”Anledningen till att morgonkaffet är så tidigt är på grund av att tidigare medarbetare, pensionerats sedan länge, kom på jobb redan vid åtta. Att dricka kaffe en timme senare, vid nio, var då inte så märkligt” (IF P 2019/002:44). Detta exempel visar vilken underliggande makt som kan finnas i social space. Något som bestämts av några specifika individer kan påverka för dem helt okända människor även en lång tid senare, och då de som nu berörs av dessa vanor inte ifrågasätter varför tillvaron ser ut som den gör har det sociala space makten över individerna. Ett annat exempel på hur något som organiseras för en kaffepaus på arbetsplatsen syns hos en svarare som berättar hur kaffet som dracks på arbetsplatsen var ”Juhla Mokka ljusrost pannmalet, eftersom det är ’tradition’ (jag föredrar mörk rost)” (IF P 2019/002:16). Användningen av citattecken antyder att detta är en vana som igen påverkar svararen – och kanske även andra arbetstagare – negativt, men som inte

ifrågasätts av andra eftersom det ”alltid” varit så. Tidpunkterna för kaffepauser, samt hur länge de varar, påverkar alltså i stor grad hur arbetstagare upplever sina pauser, men själva omgivningen och alla ting man har tillgång till under en paus, så som själva kaffet, har en lika betydande roll. Detta tar oss in på nästa motsatspar, nämligen kafferum och eget rum.

5.2 Kafferum vs eget rum

Förutom att tidpunkterna för pauserna varierar från att vara organiserade eller spontana pauser, varierar även utrymmet där man har sin paus. Ett intressant fenomen som hände då människor svarade på första fråga i min frågelista – som bad svararna berätta om kaffepauserna på arbetsplatsen – var att trots att jag inkluderade endast en vägledande fråga som i förbifarten frågade var kaffepauserna hölls, kunde man ändå finna flera svar där svararen försökte lokalisera områdena där de höll sina pauser. De flesta av frågelistans svarare nämner att det finns ett kafferum som arbetskamrater samlas i under sina kaffepauser. Andra nämner att de dessutom, eller istället för ett kafferum, kan ha ett kök eller kafeteria varifrån arbetstagarna tar sitt kaffe. Ibland samlas man runt kaffekokaren för att prata medan man väntar på att kaffet bryggs, men ibland tar människor bara med sig sin fyllda kopp till sin arbetspunkt och fortsätter arbeta. Sedan 1970-talet har synen på pausen förändrats bland organisationskonsulter till att man nu ser på pauser som en möjlighet att öka på de anställdas kreativitet, förklarar Ehn och Löfgren (2012). Man började inkludera till exempel soffor och behaglig inredning i pausutrymmet för att förbättra trivsamteten, eller stående bord för att uppmuntra att människor skulle röra sig mer aktivt i rummet istället för att man skulle inta en fast plats i rummet. ”Genom att iscensätta pauser skulle idéutbytet mellan de anställda öka. Pausen blev i somliga miljöer en innovationsarena, den koloniserades av arbetsledningen som en utvecklingsresurs” (Ehn och Löfgren, 2012: 25–26). I och med att svarare valt att beskriva sina kafferum, eller har gett antydningar till vad dessa rum innehåller, anser jag att de gjort detta eftersom det är någonting som har en stor betydelse för dem när det kommer till upplevelsen av kaffepauser.

Ehn och Löfgren förklarar hur man med hjälp av rum som teoretiskt perspektiv kan studera bland annat hur rum, avstånd och ytor organiseras i kulturella termer, hur spatiala orienteringar skapas genom positionsbenämningar så som upp/ner eller inne/ute används, eller hur rumsliga gränsövergångar skapas (Ehn och Löfgren, 2001: 28). Cresswell talade också om hur en plats kan tilldelas mening genom dess *location*, *locale* och *sense of place* (Cresswell, 2015: 12–14). Ett exempel på location, eller hur kaffepauser lokaliseras, i mitt material finner vi hos en lärare som fäster mycket uppmärksamhet till vilken våning det är frågan om då man vill ha kaffe, ifall man är uppe i kafferummet eller nere i matsalen:

Endel börjar morgonen med en gemensam kaffepaus nere i matsalen kl 8 på morgonen eller nappar en kopp på vägen upp till kansliet och dricker vid sitt arbetsbord [...] Vi tar kaffet/teet nere från matsalen/caferian eller så kokar man vatten i kafferummet med vattenkokare och dricker sitt te där. Tidigare hade vi en vanlig kaffekokare uppe i kafferummet men nu söks färdigt kokat kaffe ur en automat med vanligt kaffe eller vatten nere i matsalen/caferian. Uppe i kafferummet diskar man sin kopp om man använder flergångs mugg eller sätter den i diskmaskinen som vi själv sköter.

(IF P 2019/002:6)

Det konstanta särskiljandet på det som sker ”uppe” och det som sker ”nere” ger en bild av hur pauserna lokaliseras enligt de behov man har. Uppe i kafferummet på övre våningen, där största delen av lärarna har sina kanslier, måste man själv koka tevatten och diska, medan på nedre våningen har man tillgång till färdigt bryggt kaffe och färdigkokt tevatten närsomhelst, vilket betyder att man inte behöver vänta på att kaffet eller teet blir klart. En liknande lokaliseringssuppdelning på arbetsplatsen märks hos en arkivvårdare i hennes sett att uppdelade kaffepauserna enligt vilken våning man arbetar på:

Det finns kaffeansvariga som fixar kaffet i övre våningen där jag ibland dricker, men i nedre våningen så får den enda som dricker kaffe (=jag) fixa det själv då resten är tedrickare (vilket betyder att jag dricker snabbkaffe då det redan finns vatten kokat - första som kommer fixar). För det mesta blir det alltså någon typ

av snabbkaffe (eller te ibland, beror på mängderna jag druckit under dagen), eller så typ Juhla Mokka eller Löfbergs Lila. [...] Den kaffepaus jag vanligtvis deltar i sker rätt tidigt, och det är lätt att delta i den då alla som kommer dit jobbar på samma våning som jag (så kollegerna sticker in huvudet och påminner mig om att det är kaffepaus. Det är trevligt sällskap och jag sitter gärna med dem och diskuterar allt från arbetsrelaterade ämnen till semesterresor och katter (vi har alla katt, så det är ett givet konversationsämne). Ibland går jag också till övre våningen med de andra kollegerna, men [...] I övre våningen är det inte lika mycket husdjursrelaterat utan mer hem och familj (de flesta har barn, vilket jag inte har, men det är kul att lyssna i alla fall).

(IF P 2019/002:28)

I detta fall har lokaliseringen av kaffepauserna två olika betydelser. Beroende på vilken kaffepaus svararen deltar i har svararen antingen en möjlighet att dricka bryggkaffe, eller nöjer sig med att dricka snabbkaffe eller te, då hon som den enda kaffedrickaren på den våningen inte känner ett behov att brygga kaffe bara för sig själv. Fördelningen i olika våningar har också den betydelsen att den delar upp hennes kollegor i olika arbetsteam, vars diskussionsämnen på pauserna skiljer sig ifrån varandra. Följaktligen blir pausens innebörd för svararen olika beroende på lokaliseringen av kaffepausen. Nedre våningen innebär en kaffepaus med snabbkaffe eller te, men diskussioner som hon har enkelt att relatera till och kan delta i; övre våningen innebär en kaffepaus med riktigt bryggkaffe, men diskussioner som hon inte kanske kan relatera till lika bra.

Ett lite annorlunda exempel på lokalisering av kaffepausen finner man hos en växthusarbetare, som meddelar att det finns ett kafferum inomhus, men ”är vädret vackert brukar en del ibland sitta ute, speciellt på sommaren” (IF P 2019/002:10). Växthusarbetarna har alltså tillgång till ett specifikt kafferum, men väljer hellre ibland att gå utomhus under sin paus. Detta kan bero på att det kan bli för varmt att fortsätta vara inomhus då man arbetar i ett växthus på sommaren, och då kan man behöva få lite frisk luft under sin paus för att orka vara inomhus igen. Det intressanta är att enligt finländska arbetstidslagen har arbetstagaren rättighet att kunna avlägsna sig från sin arbetsplats i en timmes tid om arbetstiden överskrider sex timmar i dygnet (Finlands

Arbetstidslag 9.8.1996/605). Förvånansvärt få av mina svarare använder sin paus till att gå utomhus, även om det kunde göra dem psykiskt gott, vilket var fallet hos den finskspråkiga mjukvaruutvecklaren som saknar just denna effekt som han kände då när han ännu var tvungen att gå utomhus för att röka (IF P 2019/002:45). En som arbetar på ett kryssningsfartyg har observerat följande fenomen kring just rökpauser:

Rökpauser är viktiga för dem som röker, och har inte emot dem. Dock tycker jag att de som inte röker också kunde få gå bort från 'området', vilket jag märkte här senast då jag jobbade i cafeterian att inte alls var så självklart. Vissa får röka, men röker man inte behöver man nödvändigtvis inte ens få gå på wc.

(IF P 2019/002:15)

Överhuvudtaget verkar det alltså inte vara en vanlig tanke att gå utanför sitt arbetsområde under arbetsdagen ifall man inte röker. Det är förstås möjligt att svararna använder sin lunchpaus till att gå någonstans ut för att äta, och känner därför inte behovet att använda sin korta kaffepaus till att ta frisk luft. Dock kunde det vara intressant att studera hur det skulle påverka arbetstagares välmående att gå oftare utomhus under arbetsdagen, redan genom att dricka sitt kaffe på en terrass eller balkong till exempel. Ehn och Löfgren fann det fruktbart att jämföra kaffepauser som välkomna pauser jämfört mot ovälkomna avbrott för att finna det obetydligas betydelse i vardagen. För att finna betydelsen i kaffepausen kan man därmed använda sig av samma teknik och ifrågasätta hur det skulle vara ifall man inte hade möjlighet till kaffepauser på arbetsplatsen. På samma sätt som i det tidigare exemplet om hur arbetstagare inte nödvändigtvis får lämna sitt arbetsområde, påpekar en museiguide hur några av hennes kollegor alltid sitter fast på sin arbetspunkt, så ifall kaffepausen inte fanns "skulle det antagligen trötta ut alla jobbare att vara närvarande konstant eller göra dem väldigt uttråkade (eftersom det är ett kundnära jobb men det också finns tysta dagar) och de skulle inte tex kunna gå på toaletten eftersom de sitter fast vid sin arbetspunkt" (IF P 2019/002:9). Ifall kaffepauser inte fanns, skulle det alltså finnas anställda som aldrig skulle ha en möjlighet att få lämna sin arbetspunkt under arbetsdagen ens för att gå på toaletten.

Lokaliseringen av kaffepausen har bevisligen en betydelse för arbetstagare, men lika viktig är även locale, eller i detta fall utformningen av själva pausutrymmet. Ehn och Löfgren reflekterar över hur den fysiska miljön som människor rör sig i får en kulturell form med olika föreställningar. ”Platsen förmedlar kanske trygg hemkänsla eller klaustrofobisk instängdhet” (Ehn och Löfgren, 2001: 97). En sekreterare berättar om hur kafferummet som de använde ”under veckan var litet och mörkt [...] så litet att dit rymdes endast 8 personer [medan] fredagskaffet firades i stora konferensrummet [då 15–20 personer möttes och] då var alltid cheferna med om de var på plats” (IF P 2019/002:1). Kontrasten blir stor, från att annars vara tvungna att tränga sig i ett mörkt rum, ett rum som har en uteslutande karaktär på grund av sin storlek, till att vara en större tillställning just före veckoslutet då alla deltar i det stora konferensutrymmet. En museiguide beskriver hur deras kafferum ”är som ett kök med ett matbord där det finns sittplatser för 5 personer (IF P 2019/002:9). I museiguidens fall är det alltid endast några personer på samma tid på paus, vilket betyder att ett pausrum som rymmer fem personer åt gången kan egentligen skapa en mer hemtrevlig känsla i och med att de som är på paus sitter närmare varandra än om utrymmet var mer vidsträckt. Ifall pausutrymmet är nytt har svarare mer att säga om det. En finskspråkig lärare beskriver hur det nya lärarrummet är stort och trivsamt (IF P 2019/002:21), vilket antyder att det tidigare lärarrummet var motsatsen till detta. I och med att ett traditionsvetenskapligt arkiv just fått ett nytt kafferum, är själva kafferummet ett av de samtalsämnen som diskuteras ofta under en praktikants kaffepaus vid det arkivet:

Eftersom det är nytt är det fortfarande kalt och har ett märkligt eko. Rummet har tidigare varit kontor men tvingats stänga på grund av en otrevlig stank. Det är numera sanerat, men de ha inte lyckats lösa problemet med luften i rummet. Så det blev kafferum istället för kontor, då man inte vistas så länge i kafferum (till skillnad från kontor). Det finns också förhoppningar på en soffgrupp, och möjligen andra stolar för att få plats fler runt bordet. De stolar som nu används är några halvmuseala (kanske funkis?) stolar som är rätt breda.

(IF P 2019/002:44)

Sättet hur de flesta svarare väljer att beskriva sina pausutrymmen är de facto genom att berätta vilka föremål som finns i rummet. En som arbetar inom redaktionellt kontorsarbete kallar deras kafferum för ”kafeteria” eller ”köket”, men ger inte någon desto större beskrivning av kafferummet. Istället reagerar hon på vad kafeterian, eller köket innehåller: ”Det finns en kaffeautomat, men bara de som inte orkar vänta på att kaffet kokas tar ur automaten. På diskbänken står TVÅ Mokka-master kaffekokare [...] I kylskåpet finns alltid både fettfri och lättmjölk.” (IF P 2019/002:4). Intrycket man får är att kaffepauserna erbjuder på en nästan lyxig tillvaro. Förutom en kaffeautomat har man till och med två – skrivet med versaler för att betona antalet – kaffekokare av ett visst varumärke, samt två olika sorters mjölk, som man betonar att är just de två man vill ha på grund av ordvalet ”både”. En mjukvaruutvecklare berättar om hur det i deras kafferum finns en espressomaskin som används i caféer, vilket ger de anställda möjlighet att laga liknande latte art dekorationer som professionella baristor kan laga (IF P 2019/002:45). Dessa exempel visar en uppskattning av föremålen som finns i kafferummet och de ger en nästan lyxig tillvaro för de anställda. I båda fallen är den firman som stått för anskaffningen av dessa föremål. Genom att bjuda på något lite extra i form av materia i rummet har de ökat på trivsamheten i kafferummet och följaktligen också kaffepausens trivsamhet.

Fast det läggs stor vikt på hurdana kaffebryggare man har i kafferummet, är det ändå själva kaffet som är ett av de viktigaste elementen i kafferummet. Väldigt lite intresse läggs dock på vilket varumärkes kaffe man använder, utan man talar för det mesta om helt ”vanligt bryggmalet kaffe” (IF P 2019/002:10). I mitt material är de enda varumärkena som nämns Juhla Mokka, Nordqvist och Löfgren. De få gånger som dessa varumärken nämns, är det ofta i samband med svararens och arbetsplatsens starka relation till just det varumärket. Kontorsarbetaren som berättade om de två Mokka-master kaffekokarna de har på hennes arbetsplats, förklarar hur det ”med dem kokas Nordqvist mörkrost. Inget annat duger. Helst ska kaffet vara starkt” (IF P 2019/002:4). En svarare berättar om hur man på deras arbetsplats dricker ”Juhla Mokka ljusrost pannmalet, eftersom det är ’tradition’ (jag föredrar mörk rost)” (IF P 2019/002:16). Genom dessa svar ser vi hur man kan ha en subjektiv och emotionell anknytning till vissa varumärken, på samma sätt som Cresswell förklarar hur man med sense of place

kan ge en subjektiv och emotionell tillgivenhet till en viss plats (Cresswell, 2015: 12–14). Det som svarare däremot fäster större uppmärksamhet till är styrkan på kaffet, vilket syns även i de två tidigare citaten. Om styrkan på kaffet avviker från det som svararen föredrar, orsakar det både mentalt och fysiskt obehag, så som en av svararna uttrycker det: ”Vi dricker vanligt bryggkaffe och har olika åsikter om hur starkt kaffet ska vara [...] Min fasa är att kaffet är för svagt. Då blir jag illamående” (IF P 2019/002:5). Ifall kaffet smakar illa, fäster sig svarare fortfarande hellre på själva smaken än skyller på något specifikt varumärke. ”Kaffeautomat, inte så gott” (IF P 2019/002:31) säger en skiftesarbetare och en städare/hyttvärdinna beklagar hur ”kaffet är verkligen inte något bra, men man har inte något att välja på och jag är inte så kräsen. Kaffe är viktigt så dricker vad som helst. Nästan” (IF P 2019/002:15). Preferensen av rostningsgraden på kaffet har märkbart ändrats sedan kaffets ankomst till Finland. På grund av krigstiden och ransoneringsperioden kunde den finländska befolkningen ofta använda samma kaffesump om och om igen för att koka nytt kaffe. ”En ’biprodukt’ till kokkaffet var sumpen. Genom att slå hett vatten på denna fick man ett avkok som i vardagslag ofta användes i stället för kaffe av ekonomiska skäl” (Valeri, 1992: 60–61). Man föredrog därför ljusrostat, eftersom avkoket smakade då mindre bittert än om man skulle ha använt mörkrostat (Nieminen, 2014: 16). Ljusrostat kaffe är fortfarande det som betraktas som traditionellt, som vi ser till exempel i ett finskspråkigt svar, där personen i fråga föredrar, enligt hennes ord, ”traditionellt ljusrostat kaffe” som hon lägger lite mjölk i (IF P 2019/002:25). Även om finländare fortfarande enligt statistiken föredrar ljusrostat, har finländare blivit modigare med att experimentera med kaffekokning. Detta syns i uppkomsten av nya mikrorosterier som tillverkar kaffe med speciella smaker (Karjalainen, 2016), i nya kaffetrender som Cold Brew iskaffe, samt i Gastro-mässor där man lär ut om olika kaffesorter och hur man tillverkar till exempel latte art. Förutom att rostningsgraden på kaffet är viktigt för kaffedrickare, har människor också börjat fästa större uppmärksamhet till hur kaffet har producerats. ”Det finns också åsikter om att kaffet ska vara rättvisemärkt. Det här brukar vi respektera då det är ens tur att införskaffa det” (IF P 2019/002:5) berättar en akademiker och en museiguide observerar att ”Museet står för kaffet (fairtrade filterkaffe)” (IF P 2019/002:9). Mänskliga

rättigheter börjar alltså också bli alltmer beaktade när det gäller kaffe, även på arbetsplatser.

En av de vägledande frågorna för rubriken som bad svararna att berätta om kaffepauserna på arbetsplatsen frågade ifall någon ansvarade för att koka kaffe, plocka fram tillbehör och städa undan, eller ifall de hade en kaffeautomat istället. Då människor beskriver sina kafferum är de egenskaper som nämns oftast just sådana som tangerar dessa frågor och ansvarsuppgifterna är något som väcker speciellt starka känslor hos svararna. Ifall man inte kommer överens med arbetsteamet om vem som har ansvarsuppgifter över tillagning och städning, eller ifall det inte finns en anställd att hantera dessa uppgifter, finns det olika föreställningar om vem som bär ansvaret för det. Ehn och Löfgren förklarar hur:

Fikapausen fungerar även som en moralisk scen där andra konventioner sätts i spel än under arbetet. Helst ska man undvika att snacka jobb eller förvandla fikat till ett minisammanträde. Arbetets hierarkier ska gärna ersättas av en mer informell samvaro. Det noteras även vem som håller sig borta från gemenskapen kring kaffebordet eller som aldrig tar med sig något tilltugg. Och vem är det som alltid glömmer att diska sin mugg? ”Din mamma jobbar inte här” står det på handskrivna lappar i många svenska pentryn.

(Ehn och Löfgren, 2012: 27–28)

Ehn och Löfgren menar alltså att det finns en del oskrivna regler, eller tyst kunskap, som gäller under kaffepausen. Tyst kunskap handlar om förtätade budskap i gester och handlingar och är en ”kulturell kompetens som varje [individ] måste ta till sig, en tyst kunskap som inte finns kodifierad i handböcker eller regelverk – den ska bara sitta i ryggmärgen” (Ehn och Löfgren, 2001: 101). Tyst kunskap har alltså mycket gemensamt med rutiner. Rutiner erbjuder kontinuitet och beredskap för att hantera inslag i vardagen och de upprepade beteendena är så vanliga att man inte ens reagerar på dem förrän någonting oväntat händer som avbryter rutinen (Ehn och Löfgren, 2007:116). Det finns alltså en maktdimension i rutiner ”inte minst på grund av rutinens karaktär av att vara något oreflekterat. Den får en paradoxal tyngd av sin relativa osynlighet” (Ehn och

Löfgren, 2007: 81), och man bör ifrågasätta vilka föreställningsvärldar som kan ligga bakom dessa rutiner.

I mina svar dyker tyst kunskap ofta upp genom svar som vem det är som ansvarar för kaffekokning eller städning. En föreställning tycks vara att det är kvinnor som ska koka kaffet, vilket syns i citat som ”ibland var det någon av karlarna som överraskade genom att koka kaffe” (IF P 2019/002:1). Användningen av ordet ”överraskade” tyder på att det att karlarna kokar kaffe är något som händer så sällan att då det faktiskt händer upplevs det som något uppseendeväckande. En annan påpekar att ”En del tar mera på sig ansvaret att koka kaffe medan andra inte anser att de behöver delta eller så märker de inte att de borde göra det (oftast yngre och äldre män). Det här kan upplevas som aningen störande” (IF P 2019/002:5). Denna föreställning daterar ända tillbaka till - allmogesamhället på 1900-talet då det var kvinnor som ansvarade för matlagningen i hushållet, vilket betydde att kaffekokningen ansågs vara kvinnogöra (Saarinen, 2016: 135). Lindsténs studie (2017) visade att denna föreställning har sträckt sig åtminstone ända fram till 1960-talet, alltså är det inte helt otroligt att det fortfarande finns en föreställning om att kaffekokandet än idag hör till kvinnornas uppgift. Föreställningar som dessa visar hur man än idag kan se spår av det patriarkala samhället i vardagliga saker som kaffepauser på arbetsplatsen. Det här gäller förstås inte alla och i kontrast hittar vi en, som arbetade inom skolläda och undervisning, som berättar på finska hur det var oftast de manliga lärarna som kokade kaffet och ibland skolassistenterna (IF P 2019/002:21). Detta leder dock in på en annan föreställning av vem som ansvarar för kaffekokningen, nämligen praktikanten eller assistenten. Ansvaret att koka kaffe och te ligger hos oss skolläda biträden (IF P 2019/002:22), svarar ett finskspråkigt biträde och en annan svarare förklarar att ”Eftersom jag är allmän kontorsassistent brukar det vara jag som kokar kaffet de dagar som jag är på jobb (arbetar deltid för tillfället), men annars gör vem som helt som har tid/hinner först” (Frågelistsvar i författarens ägo, kvinna, Åbo). Rollen som den som kokar kaffet är så inrotad att de som arbetar som praktikanter på en arbetsplats kan till och med nästan bli snopna ifall det är någon annan som hunnit koka kaffe innan dem: ”På förmiddagen kokar min chef kaffe åt oss, hon vet var kaffet finns. Som praktikant känner jag lite att det kanske borde vara min uppgift, eftersom det är en klassisk praktikantuppgift, men är glad över att min chef gör det” (IF

P 2019/002:44). Varför är det just praktikanter och assistenter som är ansvariga för att koka kaffe och varifrån kommer detta ansvar? Nätsidan *Practically Perfect PA* är en online resurs där det ges råd för verkställande och personliga assistenter. I artikeln ”Do you run personal errands for your Exec?” diskuteras vad som egentligen kan tänkas höra till en assistents arbetsuppgifter. Artikeln kommer fram till att assistentens uppgift är att göra sin chefs arbetsdag lättare så att de själva kan koncentrera sig på sina arbetsuppgifter och då hör helt enkelt hämtandet av kaffe till en av arbetsuppgifterna. Dock hör det till sådana arbetsuppgifter som inte direkt påverkar chefens syn på assistentens arbetsinsats och ifall man tar upp sin arbetsbelastning inför diskussion med chefen kan det leda till att man får mer ansvarsuppgifter än att bara utföra enkla uppgifter (”Do you run personal errands for your Exec?”, 2012). Även om artikeln handlar bokstavligen om att man springer chefens ärenden ifrågasätter man inte varför det hör just till assistentens, eller praktikantens, arbetsuppgifter att koka eller hämta kaffe. Detta tyder på att det här är en så inlärd föreställning, att inte ens praktikanter och assistenter själva ifrågasätter varför det är just hos dem som ansvaret ligger. På samma sätt som med att det förväntas vara kvinnornas uppgift att koka kaffe, är också detta en form av tyst kunskap som inte synliggörs förrän det är någon som säger ifrån sig och skapar förändring.

När man går på paus förväntas det att kaffet ska vara tillgängligt direkt, att någon redan kokat kaffet. Speciellt på arbetsplatser där tidtabeller är stränga kan bristen på färdigkokt kaffe leda till att någon blir utan kaffe helt och hållet under sin paus, vilket kan leda till irritation. ”Det finns inga regler för hur mycket kaffe som varje person får dricka men folk brukar vara bra på att se till att alla som närvarar och vill ha kaffe får en skvätt (eftersom de inte hinner vänta på att det nya kaffet är klart innan pausen är slut)” förklarar en museiguide (IF P 2019/002:9). Ibland kan lärare vara tvungna att ”ta lite emellan”, det vill säga lägga kaffekokarens droppstopp på medan kaffet fortfarande håller på att bryggas, hälla upp en kopp åt sig själva och lägga kaffepannan tillbaka på bryggnings innan de själva rusar iväg till nästa lektion (IF P 2019/002:25). Problem kan dock uppstå om människor har olika tyst kunskap, det vill säga olika förväntningar, om vems uppgifter det är att koka kaffe, speciellt som ansvarsfördelningen kan variera från arbetsplats till arbetsplats. En kontorsarbetare konstaterar att ”oftast är det ingen specifik

som kokar kaffet, utan man väntar på att 'någon' skall sätta igång kokaren" (IF P 2019/002:4). Det är alltid lättare att skyffla över ansvaret till någon annan än sig själv, vilket leder till att det ofta är en och samma person som till slut uppoffrar sig. En kurator förklarar på finska hur detta kan leda till väldigt starka känslor på arbetsplatsen, om inte till och med martyrkänslor, att varför är det alltid jag som måste göra det här (IF P 2019/002:25). För att motarbeta denna situation där ansvaret alltid anses falla på någon annan har det uppstått olika oskrivna regler, vilka är att den som anländer först till kafferummet är också den som kokar kaffet, eller om man är den som tar sista slurken av kaffet kokar den personen också mera. På majoriteten av arbetsplatserna är detta en självklarhet. "Kokningsfunderingarna gäller bara på eftermiddagen, på morgonen är det naturligt att den som är först på plats kokar kaffet och allt kaffe går åt" (IF P 2019/002:4) konstaterar en som arbetar med redaktionellt kontorsarbete. En annan underförstådd regel är också att alla städar efter sig själva. "Alla städar undan sin egen disk" konstaterar en organisationsarbetare (IF P 2019/002:2), och en mjukvaruutvecklare samtycker med orden "alla är ansvariga för sina muggar och sätter dem i maskinen själv" (IF P 2019/002:39). Dock finns det variationer till dessa kutymer. "Den som kokar sköljer kaffebryggaren efteråt" (IF P 2019/002:20) säger en bokföreläsare och en finskspråkig programmerare är av samma åsikt (IF P 2019/002:17), medan en organisationsarbetare förklarar att "Den som går hem sist ser till att det är snyggt i köket" (IF P 2019/002:2). Frågan är om dessa rutiner är något som man kommit överens om på arbetsplatsen, eller om det är någon form av tyst kunskap som man ser som en självklarhet att människor ska förstå. Trots detta är det inte ett under att svårigheter uppstår, då det finns så många olika formers tyst kunskap som man anser är allmänt kända, men som egentligen kan vara lokaliserade till specifika arbetsplatser. En lärare irriterar sig över att "Vi har ingen ansvarsperson för kaffekokandet, därför ser ofta kafferummet ut därefter. Många lämnar sina använda kaffekoppar stående här och där trots att vi har diskmaskin" (IF P 2019/002:7) och en annan beklagar att "I övrigt borde alla sköta sig själva och diska sin egen mugg. Detta fungerar dåligt och någon snäll stackare måste städa undan resten på fredag" (IF P 2019/002:32).

Det att arbetstagare visar en sådan omsorg över hur kafferummet ska se ut kan också tolkas som att kafferummet inte endast är ett gemensamt rum för alla anställda, utan är

samtidigt också arbetstagarens egna rum där de kan hålla sin paus. Detta förstärks genom olika rutinartade sätt att etablera en egen plats inom kaffepausgemenskapen, såsom att man hämtar en egen kaffekopp till kafferummet, eller genom att ha en egen specifik plats man alltid sitter vid. En växthusarbetare berättar hur ”Många har hämtat egen mugg till jobbet men det finns också allmänna muggar som får användas [...] Vi har alla kaffepaus samtidigt, och inne har alla sina egna platser som de brukar sitta på” (IF P 2019/002:10). Genom personliga föremål eller rutiner i kafferummet, såsom var man alltid brukar sitta, är exempel på hur arbetstagaren själv kan öka på trivsamteten i kafferummet och visar hur arbetstagaren kan skapa en egen plats i kaffegenskapen, eller ett eget rum i kafferummet. Som en vårdare också uttrycker det så vet hon inte hur hon skulle använda sin paus om inte i pausutrymmet (IF P 2019/002:13).

Varför tycks det finnas en sådan ovilja hos arbetstagare att ta ansvar över att vara den som kokar kaffe eller städar efter sig själv? Det kan handla om lathet, men jag vågar påstå att det snarare handlar om hur kaffepausen betraktas som en belöning. Saarinen gav flera exempel i *Pannu Kuumana* (2016) hur arbetstagare blivit serverade kaffe under arbetsdagen och Lindstén poängterade hur kaffet fungerar som en belöning efter hårt utfört arbete (Lindstén, 2017: 54). Kaffet betraktas alltså som en belöning man får efter att man arbetat hårt. Därmed är det inte förvånansvärt att så få vill frivilligt ta ansvar över kaffekokningen. Man har redan arbetat hårt för att få sin belöning och man vill inte behöva arbeta mera för att skapa denna belöning. Norlén lyfter också fram hur ”många fackförbund påpekar att en klok arbetsgivare bjuder sin personal på kaffet eftersom få saker gör anställda så upprörda som när de ska enas om en kaffekassa och hantera ansvarsschema över bryggningen och kakfat” (Norlén, 2019: 193), och det samma gäller även städning. En stor del av svaren nämner också att arbetsplatsen står för kaffet, och vissa nämner hur det anställts städpersonal. ”Städpersonalen kokar kaffet.” nämns i ett av svaren, och en koordinator berättar hur ”Var och en ansvarar själv för att föra tillbaka disken i diskmaskinen men det finns en i personalen som har städtur varje vecka och ansvarar för att diskmaskinen fylls och töms” (IF P 2019/002:41). En annan lösning är att ha en cafeteria eller kaffeautomat på arbetsplatsen.

Väntandet på att kaffe kokas blir ett önskat avbrott som tar tid ifrån dem och skapar obehag (Ehn och Löfgren, 2012: 28–31). Därför har tillgången till färdigkokt kaffe genom kafeterior, matsalar och kaffeautomater den positiva effekten att de mest kaffesugna kan få sitt kaffe direkt utan att behöva ödsla sin dyrbara paustid på att vänta på att kaffet hinner bli färdigkokt. Dock finns det också en negativ sida till utbudet av färdigkokt tevattnen och kaffe. I och med att man inte har väntetiden som en ursäkt att sätta sig ner, blir det lätt till en situation där man tar en kopp kaffe och går till sin arbetspunkt och dricker sitt kaffe ensam där. ”Tidigare hade vi en vanlig kaffekokare uppe i kafferummet men nu söks färdigt kokat kaffe ur en automat med vanligt kaffe eller vatten nere i matsalen/cafeterian” (IF P 2019/002:6) berättar en lärare. Då Renée Valeri pratar om *take away* kulturen i USA och hur den orsakar att gemensamma kaffepauser inte finns eftersom man dricker kaffet individuellt, så nämner hon intressant nog den automatiska kaffebyggaren som ett undantag och menar att förekomsten av kaffeautomater på sammanträddanden orsakar att kaffet dricks gemensamt (Valeri, 2012: 64). Däremot hävdar Petri Nieminen och Terho Puustinen att kaffeautomater revolutionerat kaffepauskulturen. Eftersom kaffe finns tillgängligt konstant, finns det inget behov av skilda kaffepauser då man måste brygga kaffe, utan alla tar en kopp när de vill och kan ta kaffet med till arbetspunkten (Nieminen, 2014: 27). På sätt och vis kunde man jämföra detta fenomen med hur rökning såg ut innan andra världskriget. Ehn och Löfgren förklarar hur rökning tidigare hade skett i utsatta röksalonger eller rökrum, men då tobakskonsumtionen ökade i början av 1900-talet blev rökning en del av vardagen. Eftersom man inte behövde förflytta sig till ett skilt rökrum utan kunde tända en cigarett varsomhelst och närsomhelst, till och med på arbetspunkten, hade inte rökpausen samma betydelse längre och försvann nästan helt, men då rökningens skadlighet började diskuteras på 1960- och 1970-talet kom rökrummen och rökrotorna tillbaka och återigen blev man tvungen att förflytta sig för att ta en rökpaus. (Ehn och Löfgren, 2012: 21–22). På grund av att man måste röka på en utpekad plats och får inte ta cigaretten med sig till sin arbetspunkt, är man också tvungen att stanna och ha en paus där så länge som cigaretten brinner. Det samma gäller inte för kaffe.¹² Ifall det finns

---

¹² I första hand beror detta på att drickandet av kaffe inte anses vara skadligt för någon annans hälsa, medan rökning anses göra det. Trots detta kunde man argumentera att det också kan vara skadligt att

tillgång till en kaffeautomat behöver man inte stanna i något specifikt utrymme och vänta på att kaffet bryggs klart eller att man druckit sitt kaffe, vilket blir en tankeställare ifall risken finns att kaffepauserna förlorar sin betydelse eftersom man kan dricka kaffe varsomhelst och närsomhelst. Anne-Christine Norlén samtycker med Nieminen och Puustinen, om hur kaffeautomatens införande lett till att människor kan ta kaffet till sin arbetsplats och fortsätta arbeta, men argumenterar att trots att kaffeautomaterna förenklar tillgången till kaffe så är de inte ett hinder för att arbetstagare ändå skulle kunna ha gemensamma kaffepauser (Norlén, 2019: 193–194). Automatiska kaffebryggares förekomst på arbetsplatser har definitivt en inverkan på hur kaffepauser kan effektiveras i och med att man inte behöver vänta på att kaffet bryggs klart, samt hur de kan individualiseras i och med att man kan gå efter en kopp kaffe närsomhelst utan att behöva stöta på några kollegor. Å ena sidan kan man inte använda väntetiden som en orsak att förlänga pausen, å andra sidan förbättras kvaliteten på pausen då arbetstagare som ser till att hålla tiderna inte behöver stressa över att få sitt kaffe och få njuta av det under själva pausen istället för att behöva ta med kaffet till arbetspunkten. Därför hävdar jag att tillgången till ett kafferum är det som har största inverkan på hur kaffepauser kan se ut i framtiden. Ifall arbetstagare inte har möjlighet till ett utrymme där de kan samlas och sätta sig ner är det helt möjligt att den finländska kaffepauskulturen börjar likna den i USA.

I kontrast finns det också arbetsplatser där det finns ett kafferum, men som inte används. En universitetslärare/forskare förklarar på finska hur den gemensamma kaffepaustraditionen försvunnit från hennes arbetsplats, att man träffas bara i kafferummet slumpmässigt och i förbifarten och man sätter sig inte runt bordet. Istället dricker man sitt kaffe på olika tider och i sitt arbetsrum (IF P 2019/002:3). Bordet som ett föremål i kafferummet kan alltså tolkas som något som signalerar att stanna upp och att pausa. Intressant nog fortsätter hon med att förklara hur det som kanske kan räknas som något som pausar arbetet är när man träffar en kollega i korridoren och stannar för att prata med hen vid dörringången till arbetsrummet. Ibland kan det även samlas flera på samma ställe och diskutera, ifall det är någon större händelse på gång (IF P

---

dricka kaffe, eller någon annan dryck, vid arbetspunkten, ifall man skulle råka spilla koppens innehåll på arbetsverktygen, såsom datorn eller viktiga dokument.

2019/002:3). Dörröppningar och korridorer blir alltså ett rum för pauser, i och med att de på samma tid är rum som signalerar en övergång till arbetet. Så länge som de förblir stående i närheten av sina arbetsrum är det acceptabelt att man stannar upp en stund, eftersom de anställda är på väg att fortsätta arbeta. I liknande fason kan arbetstagare även samlas ”kring” något föremål. ”Ibland samlas det folk runt kokaren och då blir det samtal. På eftermiddagen kan man påminna folk om att de borde ta en paus, då kanske det blir flere kring kokarna och dagstidningarna” (IF P 2019/002:4) berättar en kontorsarbetare. Även om dessa föremål är inne i kafferummet, är det intressanta att pausen definieras enligt det specifika området inom kafferummet, det vill säga ”kring” kaffekokaren eller dagstidningarna. Ehn och Löfgren nämner hur arbetsplatser som var större och svårare att övervaka erbjöd ”en rad möjligheter att skapa hemliga pausrum. Arbetarna drog sig undan nere i fartygskropparna eller bakom packlådor och i skrymslen där de blev osynliga för cheferna. Man uppfann alltså sina egna pausutrymmen” (Ehn och Löfgren, 2012: 25). På liknande sätt blir det social space som skapas i korridorer, vid dörringångar, kring kaffekokaren eller dagstidningarna egna pausutrymmen.

Ibland blir det offentliga kafferummet för mycket för vissa svarare som behöver en chans att få ”bara vara i [s]itt eget huvud” (IF P 2019/002:9) och då kan den egna arbetspunkten bli enda stället för arbetstagaren att få en vilostund mitt i arbetet. Detta gäller speciellt lärare, som har möjligheten att sitta i sina kanslier eller i sitt klassrum istället för att gå till lärarrummet under pausen ifall de känner att de behöver få en lugn stund. En lärare förklarar problemet med att ha pauser i kafferummet på följande sätt:

Oftast vill jag vara helt själv i tysthet, vilket tyvärr inte är helt möjligt i ett landskapskontor. Efter att ha pratat i klassrummet i timmar vill man på en paus vila litet. Ett sätt är att ha pausen i klassrummet då studerande går på paus, då kan man få en lugn stund. [...] I kafferummet om jag tar en kaffepaus är det ofta någon kollega som vill tala arbetsangelägenheter och då känns det ju inte som en paus. Går jag dit vill jag helst tala om något trevligt/roligt som känns som avkoppling.

(IF P 2019/002:7)

Problematiska här är att läraren måste göra ett val mellan arbete och vila samt gemenskap och avskildhet. Ifall hon önskar få sällskap under pausen kan hon bli tvingad att tala om arbetet med sina kollegor, vilket ger henne känslan av att pauserna egentligen blir arbetstid istället för vilotid. Ifall hon alltså vill vila, är hon tvungen att sitta i klassrummet avskild ifrån de andra lärarna. Detta tar oss in på nästa motsatspar, nämligen gemenskap och avskildhet.

5.3 Gemenskap och avskildhet

Frånsett vad ett kafferum må innehålla eller hur det må se ut har kafferummet ändå egenskapen av att skapa gemenskap, vilket även tidigare forskning om kaffepauser på arbetsplatser understryker. Även mitt material understöder detta. För lärare och kontorsarbetare, och andra som arbetar ensamma i ett eget rum, ger kaffepausen en möjlighet att få träffa sina kollegor och socialisera. ”För gemenskapen har [kaffepausen] en stor betydelse, de är ofta de få stunderna då man hinner sätta sig ner och träffa kollegerna inom den egna linjen men även lära bättre känna kollegerna från andra linjerna på ett lite mera personligt plan” (IF P 2019/002:6) berättar en lärare, en sekreterare förklarar att ”Eftersom alla satt i varsitt rum och arbetade, gav kaffepausen möjlighet till att träffa de andra” (IF P 2019/002:1) och en annan lärare inser att ”Vi är en stor skola och skulle det inte finnas ’schemalagda’ kaffestunder är det många av mina kolleger jag knappast skulle se alls på många veckor eller månader” (IF P 2019/002:8). Som en av svararna uttrycker bestämt: ”Om kaffepausen inte fanns skulle man måsta fixa andra typer av möten” (IF P 2019/002:5). Dessa är bara en bråkdel av alla de svar som är ense om att kaffepausen är bra för gemenskapen på arbetsplatsen. Valeri (1992) föreslår dock att ”Medan det tidigare var en oskriven regel att alla inom arbetsplatsens hela hierarki var närvarande, verkar det emellertid nu bli vanligare att personer med högre tjänster och/eller tedarikare ställer sig utanför detta krav på gemenskap” (Valeri, 1992: 64). Då det kommer till olika hierarkier är svaren varierande i mitt material. En sekreterare berättar om hur cheferna alltid var med under fredagskaffet på arbetsplatsen (IF P 2019/002:1) och vid ett traditionsvetenskapligt arkiv är det till och med chefen som kokar kaffet till kaffepausen (IF P 2019/002:44). Däremot är det en som arbetar

inom ledarskap i informationsteknik som inte anser sig ha tid för gemensamma kaffepauser (IF P 2019/002:18).

Mitt material visar dock att tedrickare mer än gärna deltar i kaffepauser med de andra, vilket strider därmed med Valeris insikt. Till och med de som svarar att de sällan tar kaffepauser hävdar att de ändå kan behövas för att man ska orka arbeta:

Det skulle vara bra att tvinga sig till pauser också då det är stressigt för att undvika risken att bränna ut sig. På pauser lär man också känna sina kolleger mer än som arbetskamrater vilket ökar förståelsen för hur bl.a personer tänker. Då känns det mer som att jobba med vänner än stela kolleger och man vågar säga vad man känner och tänker. Arbetsklimatet blir mer tillåtande.

(IF P 2019/002:7)

Stroeback (2012) poängterar också hur arbetet ofta kan ha ett inflytande på arbetstagarens aktiviteter och intressen utanför arbetet, och då observerar hon värdet i att det kan uppstå informella vänskapskretsar och relationer emellan kollegor i vissa yrkesområden (Stroeback, 2012: 383). En av de icke-kaffedrickande besvararna, som fascinerats av ”kaffemanin” på hennes arbetsplats, har funnit ett sätt att utnyttja arbetskamraternas kaffeberoende: ”ibland har jag kokat kaffet bara för att locka folk på paus” (IF P 2019/002:4). På samma sätt som man kan använda kaffe för att bjuda in människor på besök hem till sig använder denna svarare kaffe som en metod att locka sina kollegor att ta ett avbrott i arbetet. Kaffepausen är alltså en mötesplats för arbetstagare och kaffet blir en inbjudan till det sociala.

Största delen av svaren uppger att alla som vill deltar i kaffepauserna. Även om alla kanske deltar i pauserna kan man ibland ana i svaren olika uppdelningar inom arbetsplatsen baserat på olika hierarkier och grupperingar. En svarare förklarar hur de olika ”arbetsteamerna sitter för sig – olika team umgås i regel inte” (IF P 2019/002:16). En städare/hyttvärdinna förklarar hur hon söker sig till ”andra städare om de råkar befinna sig i matsalen just då” (IF P 2019/002:15). Som det kom fram i tidigare kapitlet kan även kafferummet ha en inverkan på gemenskapen. Alla kanske inte alltid ryms in i rummet i och med att det är så litet (IF P 2019/002:1), alla kanske inte ryms att sitta runt bordet

(IF P 2019/002:44) och vissa väljer kanske hellre att samlas runt kaffekokaren och dagstidningarna (IF P 2019/002:4) eller att sätta sig någon annanstans i rummet, som till exempel i ”soffgrupperna” (IF P 2019/002:21). Personalbyte kan även ha en effekt på hur gemenskapen upplevs och kanske förändras. En akademiker minns hur ”tidigare skrattade vi massor och man drogs till skrattet. Numera är det tystare beroende på att folk bytts ut. Att få skratta tillsammans är viktigt” (IF P 2019/002:5). Svararen har märkt en tydlig skillnad i kaffepauserna som beror på att personalen inte är den samma som tidigare. Detta tyder på en viss nostalgisk känsla, hur något var bättre förr. Tidigare deltog svararen oftare i pauserna i och med att hon ”drogs till skrattet”, men då skrattet försvunnit från pauserna finns inte samma gemenskap längre under kaffepauserna. Kafferummet kan alltså i sig delas upp i olika social space baserat på vilka som deltar i pausen, samt hur kafferummet ser ut och var man väljer att inta sin plats i kafferummet.

Som det kom fram i kapitel 5.1 finns det arbetsplatser där det inte finns några gemensamma kaffepauser, vilket kan leda till att gemenskapen på arbetsplatsen lider. En finskspråkig mjukvaruutvecklare berättar om hur de inte längre har några regelbundna gemensamma kaffepauser och man träffas i köket slumpmässigt. Trots detta får man intrycket ifrån hans svar att människor samlas ihop och gemenskapen är god. På hans arbetsplats finns tre olika sorters kaffeapparater: en bryggkaffeapparat, en espressokaffeautomat samt en stor espressokaffemaskin som används i caféer, vilket lett till att de anställda kan nuförtiden experimentera med att laga liknande latte art dekorationer som man gör i caféer och kan i samband med det stanna upp för att diskutera kort med varandra medan man lagar sina kaffen. Varannan vecka har de dessutom gemensam frukost på arbetsplatsen och varje vecka – ibland flera gånger i veckan – bjuder firman på ”kakkukahvit”, det vill säga kaka eller något annat tilltugg till kaffet. Orsaken för detta lilla extra kan vara allting från att någon just börjat arbeta där till att någon fått ett nytt rekord i ett spel av Tetris (IF P 2019/002:45). Ibland kan vissa arbetsplatser göra sina kaffepauser lyxigare genom att bjuda på kaffet, bjuda på något extra tilltugg, ha soffor i kafferummet, eller på andra vis göra kaffepausen till en speciellare händelse. En lärare berättar om hur huset bjuder på ”dopp” med kaffet på torsdagar:

Torsdagskaffet är ofta ett sådant tillfälle där kollegorna lockar och påminner varann att komma ner till matsalen för tillfället. Vid dessa tillfällen gratuleras eller avtackas ev kolleger som fyllt jämna år eller som lämnar jobbet av någon orsak och om dylika tillfällen meddelar rektor/prorektor extra via mailen. För gemenskapen har den en stor betydelse

(IF P 2019/002:6)

Som Norlén poängterar kan det vara lönsamt för arbetsplatsen att bjuda på det lilla extra för att de anställdas trivsamhet på arbetsplatsen ska öka (Norlén, 2019: 193), och dessa exempel på att göra tillvaron mer lyxig är bra sätt att skapa gemensamma aktiviteter som för arbetstagare tillsammans under arbetsdagen och skapar gemenskap.

Ibland är dock faktumet det att alla kanske inte alltid vill delta i gemenskapen. På hektiska arbetsplatser kan en paus då man får vara ifred för sig själv faktiskt vara ibland mer uppskattat än att prata med kollegor. En som arbetar inom hälsovård tillkännager hur man ofta vill vara ensam och i fred eftersom det är så bråttom på arbetet och skulle också helst vilja bara vara ensam och läsa tidningar under sin paus (IF P 2019/002:27). En sekreterare har också observerat hur ”Må-To-kaffepauserna var alltid samma personer som träffades. Alla ville inte vara med i gemenskapen” (IF P 2019/002:1). En organisationsarbetare berättar om hur på förmiddagskaffet ”ska alla som är på plats på kontoret infinna sig. [...] Ja, jag känner mig tvungen att delta, men gör det gärna” (IF P 2019/002:2). Den här svararen trivs med sitt arbetsteam, men ordval som ”ska infinna sig” och ”tvungen att delta” får oss att ställa frågan vilken arbetsmiljö det skulle skapa ifall man inte trivdes med sina medarbetare. Ifall man deltog i kaffepauserna mot sin vilja skulle man inte få den njutning och vila utav pausen som man behövde, men ifall man försökte undvika kaffepauserna skulle resten av arbetsteamet börja undra varför man undviker dem. En av svararna berättar faktiskt om hur hon på en tidigare arbetsplats undvek kaffepauserna så mycket hon kunde eftersom hon inte trivdes med själva människorna på arbetsplatsen och gick alltid hellre med sin kaffekopp till sin arbetspunkt för att undvika dem (Frågelistsvar i författarens ägo, kvinna, Åbo). En lärare konstaterar också hur hon känner att ”ibland känns det så som man borde delta fast man inte skulle ha lust. Säkert bra för gemenskapen” (IF P 2019/002:19). Med

ordvalet ”säkert” får man intrycket av att alla andra njuter av gemenskapen, men att hon inte själv trivs med sällskapet. Trots detta fortsätter hon med att reflektera över hur ”det skulle vara väldigt tråkigt om man inte alls umgicks på jobbet” (IF P 2019/002:19).

Även om svararen kanske inte alltid trivs med sitt sällskap, så krävs ändå de sociala interaktionerna för att klara av arbetsdagen.

Som det syns i tidigare exempel kan arbetstagare som arbetar ensamma i skilda rum sträva efter att försöka träffa andra människor genom kaffepauserna. Men hur gör man då om man arbetar på en arbetsplats som kräver självständigt arbete utan ett arbetsteam, eller på ett arbete som innebär att man inte har en konstant arbetspunkt utan är tvungen att arbeta på olika ställen? Utav alla som svarat på min frågelistan var det endast två svarare som arbetade med sådana arbeten, nämligen en långtradarförare och en artist som arbetar på nattklubbar och restauranger. I artistens fall verkar han ändå söka sig till någon form av sällskap under sina korta pauser, i och med att han nämner hur ”Diskussionsämnen då man har tid för diskussion rör sig ofta runt restaurangens funktioner” (IF P 2019/002:14), medan långtradarföraren föredrar att inte söka sig till andra människor. En långtradarförare har enligt Finlands Arbetstidslag rättighet till pauser enligt följande: ”Motorfordonsförare skall för varje arbetsperiod om 5 timmar 30 minuter ges en minst 30 minuter lång paus i en eller två delar” (Finlands Arbetstidslag 9.8.1996/605). Vid största delen av bensinstationer hittar man också parkeringsplatser för långtradarare för att de ska kunna få ha pauser mellan de långa sträckorna de kör. Långtradarföraren, som svarat på mina frågor, väljer intressant nog inte att stanna på bensinstationer, utan dricker hellre sitt kaffe, som han bryggt tidigare i långtradararens hytt, medan han kör (IF P 2019/002:46). Han utvecklar inte sitt val desto mera, ifall han inte trivs med att ha sina pauser på bensinstationer eller ifall han har någon annan orsak varför han inte vill stanna. I och med att endast en förare har svarat går det inte att dra slutsatser för alla förarens del, eftersom detta kan vara ett personligt val från min svarares del som skiljer sig från vad andra förare brukar göra. Dock skapar detta svar en hel del intressanta tankar. Man kan ifrågasätta hur det påverkar en förarens upplevelse av kaffepausen i och med att kafferummet, det vill säga bensinstationen, alltid är olik beroende på vilken sträcka man är tvungen att köra. Hur påverkas upplevelsen genom bensinstationens inredning, ljussättning, ljudnivå från andra människor, musiken som

spelas i bakgrunden och smaken på kaffet och maten de inhandlar på stationen? Ifall man kör samma sträckor flera gånger kanske man får vissa favoritställen som man börjar stanna oftare på för att ha sin kaffepaus, men i slutändan kan man inte påverka där heller allting. Kaffet kanske är för bittert, kanelbullarna är slut, högljudda kunder kommer in och så vidare. Genom att dricka sitt kaffe i långtradarens hytt eller medan han kör får föraren större kontroll över hur hans paus utformar sig än om han skulle stanna på en bensinstation, vilket leder till att han får just den uppiggningen och vilan han behöver för att fortsätta arbeta.

I den tidigare forskningen, som jag presenterade i kapitel 3.1, framhövdes att gemenskapen på arbetsplatsen kan bidra till att den arbetande individen kan få stöd och inspiration till att kunna fortsätta arbeta. Trots att kaffepausen har en effekt att skapa gemenskap – och människor deltar också ofta i kaffepauser specifikt utav det syftet att få träffa andra människor – har en av kaffepausens betydelser under arbetsdagen varit att få vila sig och, i fallet av fysiskt ansträngande utomhusarbete i Finland, att få värma sig vid en lägereld och dricka hett kaffe som även värmdes inombords (Saarinen, 2016).

Kaffepausen är menad att vara en del av den designerade vilotiden under arbetsdagen. Det är alltså individens välmående som står i fokus under kaffepausen. Även om gemenskapen bidrar till att tillfredsställa det sociala behovet, har även det fysiska välmåendet en betydande roll. Detta är också något som understryks genom mikropaus, att man låter kroppen och hjärnan få återhämta sig efter arbetet.

Det fysiska och psykiska välmåendet är det facto något som dyker upp i mitt material. Speciellt på arbetsplatser där man sitter hela arbetsdagen är det viktigt att man får stiga upp och röra på sig med jämna mellanrum. ”Kaffepausen är viktig. Uppfriskande att ta paus och stiga upp från datorn.” (IF P 2019/002:20) konstaterar en bokförfattare och en sekreterare använder sin kaffepaus helst till att slappna av lite och sträcka på sig efter att ha koncentrerat sig på sin datorruta en längre tid (IF P 2019/002:1). I kontrast är det igen viktigt för sådana som går och står mycket under arbetsdagen att de får en chans att få sitta en stund. En närvårdare berättar hur kaffepauserna är ”viktiga för att ta en paus från arbete och få tankarna bort och hämta sig efter mycket springande. Speciellt om jag har ett 12 timmars arbetspass” (IF P 2019/002:29). En lärare behöver pauser för att ens egna

irritation ska gå ut över eleverna: ”Pauserna är absolut nödvändiga för att jag ska orka hela dagen. Vissa pauslösa dagar (t.ex. då det är extra program av något slag eller jag är tvungen att vara med någon elev eller pausen blir avbruten) så blir jag helt slut, arg och irriterad på eleverna” (IF P 2019/002:32). För en ordningsvakt är både kaffet och möjligheten att få sitta en stund av stor betydelse: ”Ifall man jobbar som ordningsvakt (speciellt på nattskifte) kan man inte vara pigg utan kaffe. Man kan hamna att stå i timal och skiftena kan vara upp till 18 timmar långa. Då vill man helst ha en kaffepaus eller flera för att sitta ner och lugna ner sig för en stund” (IF P 2019/002:42). Samma person berättar också om sitt sommarjobb på apoteket som följer:

På sommarjobbet i apoteket vill jag gärna ha en kaffepaus. Dagen kan vara hektisk med många kunder inom ett litet tidsintervall och det är skönt att ta en kopp kaffe i lugn och ro mellan ’rush-hours’ [...] Ifall ja inte skulle ha mina kaffepauser vore ja väldigt trött, utmattad och arg. Moralen på att arbeta skulle sjunka relativt mycket.

(IF P 2019/002:42)

På hektiska arbetsplatser blir kaffepausen alltså en chans att varva ner och lugna ner sig, både fysiskt och psykiskt. Medan kaffet ofta föredras på arbetsplatser för dess uppiggande verkan, kan även vatten vara något man kanske föredrar på fysiskt krävande arbetsplatser, vilket en industriarbetare också påpekar: ”Viktigt att ha möjlighet att dricka t.ex. vatten då man håller på med fysiskt arbete och kan lätt annars få vätskebrist” (IF P 2019/002:43). När det gäller fysiskt arbete är det viktigt för ens välmående att hålla upp vätskebalansen och då kan vatten kännas som ett mer svalkande alternativ än kaffet. I detta exempel ser man alltså hur det är själva pausen som är mer betydelsefull för svararen än kaffe.

I artikeln ”Hetken nautinto lempimukista – kahvipaussin pitäjä ei ole työpaikan laiskuri” (2019) citerar Kati Latva-Teikari arbetslivs- och interaktionscoach Maritta Joki, som förklarar hur en bra arbetsplatsgemenskap även godkänner olikheter bland individer. Joki förklarar att alla inte trivs på gemensamma kaffemöten, men kan ändå vara lika samarbetsvilliga och trevliga som de som trivs i kaffegemenskapen. Det är alltså viktigt

att de som inte deltar i kaffepauser inte ska känna sig uteslutna från arbetsgemenskapen och oinformerade om vad som sker på arbetsplatsen. Joki menar att den bästa situationen på en arbetsplats är den där alla kan koppla av under en gemensam kaffepaus oberoende av sina arbetsroller, speciellt om var och en kan anlända till och avlägsna sig mitt under pausen utan att det ändrar på stämningen. (Latva-Teikari, 2019). Denna attityd syns också i en del av svaren. En lärare påpekar att ”man har alltid friheten att inte delta” (IF P 2019/002:14) och en mjukvaruutvecklare berättar om hur han går ensam på lunch till någon restaurang eller går på en promenad om han vill ha lugn och ro (IF P 2019/002:45).

Det finns olika sätt hur svararna skapar ett eget rum inom det allmänna rummet för att få vara ensamma i sällskap. Vissa läser tidningar som finns i kafferummet och vissa sätter sig för att leka med mobilen. En av lärarna, vars kafferum/lärarrum är ett öppet landskap där det ofta kan bli ganska högljutt, berättar hur hon brukar använda ”stora hörlurar för att ’demonstrativt’ visa att jag vill jobba ifred. Jag lyssnar på musik då jag vill vara ifred” (IF P 2019/002:8). Att se på telefonen, att läsa en tidning eller att lägga på hörlurar kan jämföras med de signaler som Ehn och Löfgren ger i sin skildring om kollektivtrafik. Det handlar om små gester som innehåller förtätade budskap av storstadslivets mikrokommunikation och är ”en tyst kunskap som inte finns kodifierad i handböcker eller regelverk – den ska bara sitta i ryggmärgen” (Ehn och Löfgren, 2001: 101). Genom föremål som tidningar, mobilen eller hörlurar försöker arbetstagarna signalera på ett tyst sätt att de vill bli lämnade ifred. Dessa föremål bidrar till att skapa ett social space där arbetstagaren får vara i sina egna tankar men ändå i sällskap.

I kontrast till föremål som mobilen, tidningar eller hörlurar som signalerar att man vill bli lämnad ifred, så fungerar kaffet ofta som en inbjudan till sällskap och samtal. Dock har kaffekoppen en ytterlig viktig funktion, som även kan förklara varför kaffet fått en så stark betydelse för finländare. Nieminen föreslår att kaffekoppen ger ett stöd för den tystlåtna finländaren då diskussionen plötsligt dör ut, eftersom akten att höja kaffekoppen till sina läppar och ta en slurk kaffe fungerar som en bra ursäkt för varför man slutat tala och ger samtidigt tid att komma på ett nytt samtalsämne (Nieminen, 2014: 18). Ehn och Löfgren stöder denna tanke och förklarar hur ”Kaffekoppen liksom

cigaretten skapar något handfast att ty sig till i situationer där social osäkerhet uppstår. Det kan kännas tryggt att åtminstone kunna interagera med ting som dessa” (Ehn och Löfgren, 2012: 27). Kaffekoppen fungerar som en ”stödkopp” och ger en naturlig säkerhetsbarriär för finländaren, som inte är van vid de europeiska sätten att kramas och kyssas när man möts (”Kulta Katriina esittää: Suomalainen kahvikulttuuri, osa 2”, 2016). Kaffekoppen blir alltså en trygghet där osäkerhet uppstår. Detta för oss in till det sista motsatsparet i min studie, det vill säga samtal och tystnad.

5.4 Samtal och tystnad

Vad är det man talar om under kaffepausen? Stroebaek menar att kaffepauserna stimulerar det sociala och symboliska livet inom arbetsplatsen, samt blir ett tillfälle för avslappnat samtal då arbetstagare talar om sig själva och sina liv genom berättelser som nödvändigtvis inte har att göra med deras förbindelser till arbetet (Stroebaek, 2012: 383). Detta varierar dock stort i mitt material. En närvårdare berättar om hur man diskuterar under kaffepauserna på hans arbetsplats ”vardagliga saker, inte hemskt mycket tal om arbetet då. [...] Gemenskapen blir som bäst under pauserna då man får diskutera om andra vårdares liv utanför arbetet [...] Prat för det mesta och olikt skämtande, mycket positiv anda och skratt” (IF P 2019/002:29). En industriarbetare berättar om hans kaffepauser hur ”mycket diskuteras om saker som folk har hört eller gjort samt varit med om själva. Det skämtas och talas annars om liknande saker som man skulle utanför arbetet” (IF P 2019/002:43). De flesta nämner att de visserligen kan prata om nästan allting på arbetsplatsen, men nämner ofta i samband med det att det ändå håller sig på en allmän och ytlig nivå. En kurator förklarar att under pausen pratar man på ett mer allmänt plan än ett personligt plan, vilket beror kanske främst på att det kan vara 10–20 personer i kafferummet på samma gång (IF P 2019/002:25). En bokförare nämner också att ”Det pratas allmänt om vad som händer i samhället, privatliv och jobsaker. Allt beroende på vem som är på plats” (IF P 2019/002:20). Som en lärare sammanfattar det väl:

Oftast diskuteras dagsaktuella händelser eller sådant som flera kan relatera till, t.ex. livet som småbarnsförälder, semestrar osv. Med de närmaste kollegerna pratar man om sitt privatliv på ett allmänt plan. Jag upplever att de flesta talar ganska öppet, men vill inte gå in på detaljer.

(IF P 2019/002:4)

Detta kan förstås ha att göra med att det finns en föreställning om att finländare tenderar vara mer blyga och tysta. Hur allmänt eller privat man kan tala beror alltså i stor grad på vem som deltar i pausen, alltså om man har ett närmare förhållande till en kollega nämner svararna också ofta att de kan prata om lite mer privata saker med just dem. Ifall arbetsteamet har gemensamma intressen kan det vara enklare att hitta gemensamma samtalsämnen. En arkivvårdare nämner hur hennes kollegor ”är trevligt sällskap och jag sitter gärna med dem och diskuterar allt från arbetsrelaterade ämnen till semesterresor och katter (vi har alla katt, så det är ett givet konversationsämne)” (IF P 2019/002:28). Ifall man inte finner några gemensamma diskussioner kan arbetsförhållandet lida utav det, vilket syns hos en akademiker som konstaterar att ”om ämnet ligger långt från ens eget liv är det inte så intressant” (IF P 2019/002:5), samt hos en lärare som beklagar hur hon har en kollega som hon har ”inget gemensamt att prata om. Tyvärr” (IF P 2019/002:26).

I de flesta svaren nämns bara att svararen helt enkelt oftast talar eller lyssnar på diskussionerna som sker under kaffepausen, och mer detaljer ges inte vilka samtalsämnen man kanske föredrar. Vem det är som dominerar diskussionerna och samtalsämnena under kaffepausen är också ett ämne som kommer upp i materialet. En lärare berättar att ”I kafferummet är det ofta fullt ös, aldrig tyst. Ibland pågår där många diskussioner samtidigt, så det låter mest som i en hönsgränd. Vi brukar skoja och säga att den som ropar högst får sin röst hörd där” (IF P 2019/002:32). Även om denna svarare inte har något emot det att folk försöker dominera samtalen, kan situationen vara annorlunda på andra arbetsplatser. En som sommarjobbade på ett daghem berättar hur ”Den mest pratsamma var köksan som aldrig verkade vara tyst alls. Hon hade åsikter om allt och diskussionen dog aldrig ut” (IF P 2019/002:38). Då extroverta och introverta individer möts i samma rum lämnar det mindre utrymme för de blygare att få sin röst

hörd. En kontorsarbetare nämner att hon ofta inte hinner säga någonting i den snabba växelverkan mellan talarna, i och med att hon är så blyg (Frågelistsvar i författarens ägo, kvinna, Åbo). Intressant nog är det många svar som berättar just mer om när de upplever att en diskussion blir obehaglig och vilka samtalsämnen de helst undviker, vilket syns till exempel i citatet ”Jag gillar inte så mycket diskussioner om politik och tro/filosofi vid kaffebordet - bl.a. klassfrågor är mycket eldfångda då människor har olika bakgrund.” (IF P 2019/002:16). En förklaring till varför man kanske inte talar lika mycket om de vardagliga samtalsämnena är att de blir lika rutinartade som kaffepauserna i sig själva, och det är inte förrän rutinen bryts som man lägger märke till skillnaden. Ibland kan dessa oönskade diskussioner även orsaka att anställda väljer att lämna gemenskapen. En svarare uttrycker hur det finns vissa personliga ämnen hon inte gärna pratar om, och ifall hon inte lyckas undvika dessa diskussioner försöker hon ta sig undan snabbt ifrån gemenskapen (Frågelistsvar i författarens ägo, kvinna, Åbo). En finskspråkig lärare nämner också hur hon har kollegor som kan ha väldigt starka åsikter om saker, till exempel om invandring, och då väljer hon hellre att ta sin kaffekopp med sig till sitt klassrum än att stanna i lärarrummet och debattera med dem (IF P 2019/002:16). Dessa svarare ger exempel på hur deras upplevelse av pausen försämras på grund av vissa samtalsämnen. Dock finns det andra spektrumet här, nämligen de som vill prata om allt det som gör just dessa svarare obekväma. Precis som med ansvarsuppgifterna om vem som kokar kaffet eller städar under kaffepausen kan en individs upplevelse av pausen få en negativ påverkan om motsatta föreställningar om pauser, eller social space, möts.

Valeri (1992) betonar samtalandets betydelse för gemenskapen på arbetsplatsen, men påpekar även att ”[e]n viktig regel är dock att man inte talar om arbete under kaffepausen” (Valeri, 1992: 64). Ehn och Löfgren samtycker med orden: ”Helst ska man undvika att snacka jobb eller förvandla fiket till ett minisammanträde” (Ehn och Löfgren, 2012: 27–28). Pauligs undersökning visade att finländska befolkningen var delvis av samma åsikt, att man endast skulle prata om arbets saker om man kommit överens om det på förhand (”Kahvitaout tärkeitä suomalaisten työssä viihtymiselle”, 2008). Många som svarade på min frågelistan höll med om detta på olika sätt. En del beklagade hur man ofta försökte undvika att tala om arbetsrelaterade affärer under pauserna, men alltför ofta resulterade det just i det att man började diskutera arbetet. En

skiftesarbetare berättar om vad som talas om på pauserna och sammanfattar det som att ”Helst privatliv, men mycket jobb” (IF P 2019/002:31), vilket ger oss en inblick i hur diskussioner man skulle föredra att ha ofta ändå slutar med att man börjar diskutera om arbetet istället. I och med att man inte kan lämna arbetsplatsen, har kafferummet ett eskapistiskt syfte. Kafferummet är ett rum innanför det konkreta rummet arbetsplatsen, det vill säga ett område som inte ska vara relaterat till den omringande omgivningen. Om man då talar om arbetet i kafferummet blir man återigen påmind om just det man försöker komma undan, om ens i tio till femton minuter.

Pausen är menad som ett avbrott i arbetet, men ibland läcker arbetets närvaro in i pausutrymmet. I och med att anställda ändå samlas i kafferummet kan arbetsgivare utnyttja denna situation till att nå så många anställda på samma tid som möjligt för att informera om händelser och förändringar på arbetet. En museiguide berättar också om hur deras kafferum fungerar som en plats för informationsspridning, men är dessutom ”platsen där alla jobbare ’loggar in’ i det elektroniska övervakningssystemet då de kommer på jobb och ’loggar ut’ då de går hem, så de måste röra sig i rummet” (IF P 2019/002:9). En växthusarbetare uttrycker om kaffepauserna att ”För informationsspridning är de också viktiga för då är alla samlade samtidigt på samma ställe. Det gör det enklare att föra fram sådan info som gäller alla. Dessutom får man också tag på enskilda personer enkelt utan att behöva leta efter dem” (IF P 2019/002:10). Dessa exempel uttrycker en positiv attityd mot att kaffepauser används som en form av informationsspridningskanal, men majoriteten av svaren klagar över hur kaffepauser inte borde vara menade för det, men att de ändå blir till det. En lärare uttrycker ett stort missnöje mot hur informationsspridningen sker i deras skola:

Beklagligtvis sköts en stor del av infospridningen på rasttid, vilket jag tycker att är helt fel. Vissa lärare är ju inte där och missar således infon. Rätt genant sedan att stå där med sina elever och inte veta något. Speciellt förskolläraren som är ute mera än vi andra råkar ofta ut för detta. Dåligt för gemenskapen! Borde skötas på ett annat sätt av rektorn!

(IF P 2019/002:32)

Detta utbrott tyder på att arbetsgemenskapen lider utav det att ledningen inte kan använda informationsspridning på rätt sätt. Ifall det inte finns gemensamma kaffeпаuser på en arbetsplats, måste informationsspridningen ske på ett annat sätt. Ett skolgångsbiträde berättar att ”i personalrummet finns en anslagstavla och två skärmar där viktig info om dagen (frånvarande personal, ändringar i elevers eftermiddagsschema etc) noteras” (IF P 2019/002:34) och en som arbetar på ett daghem berättar om hur informationen sprids på arbetsplatsen ”med hjälp av ett häfte var alla kan läsa och skriva ner sådant som berör den övriga personalen. Där finns allt från praktisk information till planer om personalfest” (IF P 2019/002:11). I dessa fall finns informationen tillgänglig åt alla närsomhelst, och alla på arbetsplatsen hålls upprätthållna om vad som sker på arbetsplatsen.

Trots att många svarare föredrar att inte prata om arbetsrelaterade saker under pausen, finns det även svarare som vill prata om arbetet under pausen, eller ser kaffeпаuserna som enda möjligheten att diskutera arbetet med sina kollegor. ”Det är roligt om vi talar om jobbet eller bara skrattar” (IF P 2019/002:19) berättar en lärare och en annan lärare konstaterar att:

Det andra som kaffeпаusen används till är att få diskutera med en eller flera kolleger kring själva undervisningen och vidareutveckla den eller andra problem i arbetet, arbetsvillkoren eller arbetsgemenskapen Ofta kan pausen även användas till att diskutera studerande, speciellt mer utmanande studerandesituationer eller en enskild studerandes problematik. Så mycket används kaffeпаusen till att diskutera arbetsrelaterade frågor.

(IF P 2019/002:6)

I det förstnämnda svaret handlar det om någonting som man föredrar att göra under sin paus, och även om man talar om arbetet upplevs det ändå som en paus. I det sistnämnda exemplet handlar det snarare om att pausen blir en förlängning av arbetet i och med att lärarna är tvungna att använda sina pauser till att fortsätta arbeta. Det finns dock arbetstagare som utnyttjar just diskussion om arbete som en orsak att förlänga sina pauser, och ibland kan pauserna bli längre på grund av att man pratar om

arbetsrelaterade affärer. ”Att vi diskuterar jobb är en orsak varför långa kaffepauser kan accepteras” (IF P 2019/002:5). Den underliggande tanken tycks vara att eftersom man pratar om arbetet så räknas det tekniskt sätt som att man arbetar fast man ännu sitter i pausutrymmet.

Dessa yttranden väcker tanken om det finns en viss skuld känsla bakom dem. Den vanligaste accepterade längden på en kaffepaus på arbetsplatsen är 10 till 15 minuter och de som går över den tiden känner ett behov att förklara varför de sitter på paus längre än de borde. Ehn och Löfgren förklarar hur ”Fikapausen fungerar även som en moralisk scen där andra konventioner sätts i spel än under arbetet” (Ehn och Löfgren, 2012: 27–28). Arbetstagaren har en viss tid på sig då de får njuta av sin vila och individens arbetsmoral ser till att man inte överskrider den. Ifall man gör det, måste man ha en giltig orsak varför man gör det. Förutom att individen känner ett visst ansvar över att hålla tider, kan man även ifrågasätta om arbetets stress har något med saken att göra varför inte arbetstiden får lida utav pausen.

Speciellt inom kundservice eller undervisning kan kaffepausen vara den enda tiden under arbetsdagen då arbetstagaren får vara sig själv och ”det låter arbetare ha en mer avslappnad roll även om de är på arbetstid” (IF P 2019/002:15). Stroebaek förklarar hur det som arbetstagare talar om under kaffepauserna kan signalera ett behov för dem att få uttrycka sig själva på ett mer personligt plan som någonting mer än bara en yrkesmänniska: Kafferum fungerar alltså som en form av ”backstage” där de får tala mer öppet och fritt än vad de får göra i sin roll på arbetspunkten utan att behöva vara rädda över att chefer eller kunder hör dem (Stroebaek: 382–383). På ett daghem blir kaffepausen ”enda stunden vi kan tala fritt utan att barnen hör” (IF P 2019/002:11) och de vuxna får tala fritt utan att behöva fundera över vad som är lämpligt för barns öron. En museiguide förklarar hur ”pausen blir ett tillfälle då man inte behöver vara inne i rollen av museiarbetare utan får vara sig själv och ventilera lite” (IF P 2019/002:9). Det heter att ”kunden har alltid rätt” och ofta kan människor som arbetar inom kundservice vara tvungna att bita ihop och bejaka en hel del vad än kunden kräver. Kunden har makten att välja kommer man tillbaka till samma ställe och ifall man vill rekommendera stället till andra. Därför blir pausutrymmet rummet där den anställde får drömma om hur

de skulle sköta vissa situationer på andra sätt, på sätt där de själva skulle få ha makten. Lindstén talade också om hur kaffedrickande ensam ger en möjlighet att dagdrömma (Lindstén, 2017: 54). Intressant nog fortsätter samma museiguide med att berätta hur: ”Pauserna är rätt korta så jag brukar försöka umgås med de andra och lära känna dem eftersom det inte annars riktigt finns möjlighet att umgås med kollegerna, trots att jag ibland egentligen är för trött för att vara social” (IF P 2019/002:9). Även om hon är trött bestämmer hon sig för att ändå vara social och lära känna sina medarbetare bättre. Omedvetet tar hon alltså ändå upp en ny roll. Hon är den som tar initiativet att börja tala, eller den som fortsätter en diskussion, fast hon egentligen kanske skulle bara vilja ”vara i sitt eget huvud och inte umgås” (IF P 2019/002:9). Kaffepausen fungerar alltså både som en tid då den anställde inte längre behöver uppta en roll, men på samma tid upptar en roll i kaffepausgemenskapen.

Arbetsuppgifter som kräver kundkontakt och att man måste uppehålla en viss roll orsakar också ofta att arbetstagare behöver få ventilera om arbetet, kunder och sina känslor under pausen. ”Om nån arbetare varit med om en lustig händelse eller en jobbig kund brukar det också berättas/ventileras under pausen” (IF P 2019/002:9) och en ordningsvakt nämner också att ”man kan prata om kunderna eller sen av någonting helt annat” (IF P 2019/002:42). Stroebaek ger en insikt i varför ventilering och skvaller kan förekomma under kaffepausen. I de tidiga kaffehusen hade en gentleman möjlighet att prata fritt och oförbjudet om hans sociala underlägsna och kaffehusprat var den sortens prat som tillät människor att delta på gemensam grund (Stroebaek, 2013: 382).

Nationalencyklopedin (NE 2019) definierar ordet *avreagera* som att ”låta (upprörda känslor) komma till fritt uttryck” och ordet *ventilera* som ”överfört, spec. öppet uttrycka åsikter, känslor e.d”. När man dessutom söker upp ordet *avreagering* omdirigerar sidan en till ordet *hysteri*, ett ord som har en historia av att höra ihop med orden *att lufta* och *att vädra*. Akten av att avreagera sig eller ventilera sina känslor har alltså symboliken av att man fräschar upp sina känslor. Om det är någon eller några personer, eller ens en viss situation, som orsakar upprörda känslor, måste man alltså få uttrycka sig fritt om dessa för att inte själv falla i hysteri.

Här kan man emellertid ifrågasätta var går gränsen mellan att avreagera sig och att skvallra? Då frågelistan skapades var planen att inkludera en fråga ifall det skvallras på arbetsplatsen. Beslutet blev dock att exkludera frågan, eftersom svarare möjligtvis skulle koncentrera sig för mycket på just den frågan istället för att berätta allmänt om vad som diskuteras under pauser. Därför är det speciellt intressant att svarare har självmant berättat om sina åsikter om skvaller som sker på arbetsplatsen. ”Skvaller intresserar mig inte” (IF P 2019/002:19), uttrycker en lärare kortfattat, vilket ger oss en bild av att det skvallras en hel del på hennes arbetsplats, något som hon inte uppskattar. ”Med en del, som är mina goda vänner talar vi om privata saker eller skvallrar om andra också ibland. För att avreagera sig och för att kunna se det komiska i knäppa eller låsta situationer” (IF P 2019/002:8). Man får intrycket av att svararen måste direkt bortförklara sig, eller motivera orsaken för, varför det skvallras och varför det är en bra sak.

Begreppet skvaller är i sig ett mycket negativt laddat ord. Om vi går tillbaka till Nationalencyklopedin (NE 2019), så definieras skvaller som ”löst prat som sprids från person till person särsk. om icke närvarande person(er)s privata angelägenheter”. Valeri (2012) berättar om hur kafferep skapade konflikter mellan mans- och kvinnovärlden redan på 1800-talet, eftersom kafferep nedvärderades av männen. Det ansågs att när män drack kaffe tillsammans hade de ”diskussioner”, medan kvinnor hade ”sladder” då de möttes för att dricka kaffe. Renée Valeri förklarar karaktären av kvinnors kafferep som följer: ”Kvinnor samlas och pratar med varandra. Det är med andra ord en fråga om ett ställe där de upplever frihet, självständighet och stöd från likasinnade – något som förvisso kan ses som ett hot av de som inte deltar” (Valeri, 2012: 70). Under kafferepen fick kvinnor en känsla av solidaritet, fick tröst, uppmuntran och råd, samt lärde sig sin roll i samhället och skapade på samma tid ett socialt skydds nät från de andra som deltog i kafferepen. Det här betyder att det som någon annan upplever som skvaller, kan egentligen vara för den som ”skvallrar” egentligen ett sätt att få avreagera sig.

Vare sig det handlar om att avreagera sig eller att skvallra, så har dessa former av samtal både positiva och negativa resultat i hur man upplever sin paus. De som ventilerar över något får återuppta makten över känslor som ställt dem maktlösa innan dess och de känner sig mer avslappnade efteråt. Ventileringen ger dem den känsla av vila de behöver

utav pausen. I kontrast känner de som upplever särskilda diskussioner som skvaller att deras vilostund försämras på grund av dem. Hur man relaterar till diskussionerna i fråga påverkar hur människor upplever samtalen och på så vis hur de upplever pausen då dessa diskussioner tas upp.

Slutligen finns det situationer då arbetstagare helst bara skulle vilja få en stunds tystnad utav sin paus. Detta gäller speciellt på arbetsplatser där man är tvungen att tala hela dagen och höra mycket ljud, till exempel i skolor, kundservice eller vård. En finskspråkig ämneslärare förklarar att ibland kan man vara så trött att man inte skulle orka prata, och man vill endast dricka sitt kaffe ifred och vara tyst (IF P 2019/002:40). Långtradarföraren som avnjuter sitt kaffe i hytten berättar om hur han tidigare brukade ha radion på för att ha bakgrundsmusik, men att han nuförtiden känner att han får ett större lugn av tystnad (IF P 2019/002:46). En inom vårdbranschen erkänner att oftast skulle hon vilja vara ensam och läsa tidningar om hon har tid (IF P 2019/002:27). En annan lärare reflekterar över kaffepauserna som följer:

Kaffedrickandet har en social funktion men betyder mer för en del än andra. För lärare som är ständigt i interaktion med andra i och utanför klassrummet kan det ibland vara skönt att endast ha en lugn paus utan allt oljud då flera talar samtidigt vid ett kaffebord. I synnerhet då vi annars finns i ett jättestort lärarrum, landskapsrum där ljudnivån ofta är störande. Introverta personer behöver också mer lugn än extroverta.

(IF P 2019/002:7)

Kaffepauserna blir följaktligen återigen en stund då arbetstagaren behöver lyssna på sina egna behov, ifall man vill ha gemenskap eller ifall man behöver få koncentrera sig på sig själv och sitt egna välmående för att kunna igen orka med arbetsdagen. Som vi såg i tidigare kapitlet finner arbetstagare ofta sätt hur de kan få en stunds avskildhet ifrån gemenskapen genom att lägga på sig hörlurar, läsa tidningar eller leka med mobilen. Dessa exempel om att föredra tystnad förstärker Lindsténs (2017) tankar om hur det i själva verket är pausen som är det betydelsefulla för individen som dricker kaffe ensam, att få belöna sig själv.

6. Sammanfattning

I denna avhandling har jag studerat hur man berättar om kaffepauser på arbetsplatsen och deras betydelse genom att se på frågelistsvar ur ett rumsligt perspektiv. Jag har studerat kaffepauser som social space, som enligt Henri Lefebvre (1991) skapas genom den mänskliga interaktionen och handlingarna mellan en individ och dess omgivning, samt genom de föremål och symboler som finns i omgivningen. Materialet har analyserats via kulturanalytisk kontrastering och har studerats genom motsatsparen spontana och organiserade pauser, kafferum och eget rum, gemenskap och avskildhet, respektive samtal och tystnad.

Beroende på arbetets karaktär kan pauserna vara tidsbestämda och gemensamma, som för lärare och kontorsarbetare, eller ske spontant som inom informationsteknik. Inom vård, småbarnspedagogik, kundservice eller andra yrken där det krävs en tillgänglig ansvarsperson är pauserna schemalagda så att anställda sällan har gemensamma pauser, men i dessa yrken kan de anställda ofta utnyttja lugnare perioder under arbetsdagen för att ha en spontan gemensam paus. Organiserade pauser har fördelen att skapa gemenskap i och med att de anställda får en chans att träffa varandra, samt skapar en rytm i arbetsdagen (Valeri, 1992: 77–78). Dock kan de även ha en negativ effekt ifall de avbryter arbetet under en olämplig tidpunkt.

Kaffepausernas längd motsvarar det som kommer fram i olika kollektivavtal, nämligen att man har rätt till en kaffepaus på 10 till 15 minuter under en arbetsdag, men i vissa fall kan pauserna vara flera eller räcka en längre tid beroende på hur bråttom man har för tillfället. Våldigt få svarare hade arbetat en längre tid på en och samma arbetsplats, men de som hade det märkte en tydlig skillnad i hur man tidigare hade kunnat ha längre och lugnare pauser. Nu känner sig arbetstagarna, särskilt lärare, stressade även under sina pauser och är ibland tvungna att använda sina pauser till att prata om arbetsaker, speciellt då pauserna är enda gångerna de träffar sina arbetskamrater. Dessa känslor ger en förklaring för varför det publiceras artiklar med jämna mellanrum som nämner hur arbetstagare känner att de har för bråttom för att hålla kaffepauser och som försöker uppmuntra läsare att inte ge upp sina rättigheter till att ha en kaffepaus.

Lokaliseringen av kafferum sker ofta enligt vilken relation kafferummet har till ens egen arbetspunkt, ifall den är på en övre eller nedre våning. Det betydelsefulla i dessa spatiala orienteringar är att beroende på var kafferummet finns kan kaffet variera från att man får det färdigkokt till att man måste som ensam kaffedrickare i gemenskapen nöja sig med snabbkaffe. Ifall det finns flera arbetsteam och kafferum på arbetsplatsen har även lokaliseringen av kafferummen betydelsen av att de innebär skiljande arbetsgemenskaper och diskussionsämnen. Endast en svarare nämner att kaffepausen kan has utomhus ifall vädret är bra, något som kan vara värt att fundera över hur arbetstagare skulle må ifall man skulle börja uppmuntra fler arbetstagare att ha sina pauser utomhus för att få frisk luft. Kaffepausen i sig ger anställda en möjlighet att lämna arbetsområdet och några svarare reflekterar över arbetsplatser där de anställda inte får lämna sin arbetspunkt, så ifall pauser inte fanns skulle de kanske inte ens få gå på toaletten.

Då pausutrymmet – eller locale som kaffepausen också kan betraktas som – beskrivs, nämns faktorer som storlek, ljussättning, ljudisolering och ventilation. Dock är det föremålen i kafferummet som man fäster mest uppmärksamhet på då man beskriver kafferummet. Mängden stolar kan till exempel ha en påverkan på hur många som rymms med i gemenskapen. Arbetstagare uppskattar också den mer lyxiga tillvaron arbetsplatsen erbjuder, till exempel genom vilken kaffebyggare man använder, vilket kaffe man har tillgång till, samt vilka tillbehör eller bakverk arbetsplatsen bjuder på. En professionell espressomaskin ökar både på trivseln på arbetsplatsen samt på gemenskapen, eftersom medarbetare har en gemensam aktivitet i kafferummet genom att laga latte art till sina kaffen. Svarare påpekar sällan vilket varumärkes kaffe som dricks på arbetsplatsen, utan reagerar mer på vilken rostningsgrad det är på kaffet. Arbetstagare kan bli illamående utav kaffe som inte motsvarar deras smak, med det dricks ändå. Detta betonar hur viktigt kaffet fortfarande är för den finländska befolkningen, då man måste få sitt kaffe även om det inte smakar bra.

Ansvarsuppgifterna gällande kaffekokning och städning är ett ämne som väcker mest diskussion. Det finns olika formers föreställningar och tyst kunskap vem som bär ansvaret, och när dessa kolliderar leder det till starka känslor. Det finns föreställningar

om att det är kvinnor eller praktikanter som bär ansvaret över kaffekokning, men annars förväntar man sig alltid att det är ”någon” som kokar kaffet. Olika oskrivna regler som nämns är att den som anländer först kokar kaffet eller att den som tar sista koppen kaffe kokar mera. Gällande städning ska alla ansvara över sin egen disk, men vissa talar om hur den som kokar kaffet diskar även bryggaren medan vissa säger att den som tar sista kaffet är den som borde diska. En tolkning varför arbetstagare inte vill bära ansvar över kaffekokning eller städning kan bero på kaffepausens betydelse av att vara en belöning efter arbetet, vilket betyder att man inte gärna vill lägga möda på att själv skapa denna belöning. För att lösa detta kan arbetsplatsen anställa städpersonal, eller implementera en cafeteria eller kaffeautomat på arbetsplatsen. Nackdelen med kaffeautomater är att de kan ha effekten av att individualisera arbetet i och med att man har tillgång till kaffe närsomhelst och kan återvända till sin arbetspunkt med det utan att behöva samlas med kollegor för att dricka sitt kaffe.

Ibland undviker svarare att tala om hur de använder sin tid i ett kafferum och berättar mer om olika samlingsplatser. Arbetstagare samlas i korridorer, vid dörröppningar, kring kaffekokaren eller kring dagstidningar. Det tycks finnas en föreställning om att sittande tyder på ineffektivitet, men så länge som man förblir stående kan man stanna upp för att prata med kollegor och händelsevis ha en kort paus. Ifall man har ett behov att få vara ensam i tystnad kan arbetstagare föredra att ha sin paus på sin egna arbetspunkt istället för att gå till kafferummet, där det ofta kan vara för högljutt.

Gemenskapen som kaffepausen skapar är ytterst viktig för svararna och majoriteten av svaren är av den åsikten att kaffepauser behövs för sammanhållningens skull, i och med att pauserna kan vara enda gången som de anställda kommer i kontakt med varandra. Till och med de som inte dricker kaffe deltar gärna i kaffepauser eller kan till och med vara de som kokar kaffet för att locka till sig andra människor. Hierarkier och andra fördelningar kan ibland synas under pausen, i och med att chefer kanske deltar endast på vissa kaffepauser eller inte alls, samt i och med att arbetstagare ofta söker sig till sina närmaste kollegors sällskap under pausen. Personalbyte kan även förändra på känslan av gemenskap, och ibland finns det arbetstagare som helt enkelt inte trivs i gemenskapen och kan försöka undvika gemensamma kaffepauser. Arbetslivs- och interaktionscoach

Maritta Joki understryker att en bra arbetsplatsgemenskap ska kunna godkänna olikheter bland individer och det att någon inte deltar i en kaffepaus ska inte leda till att den personen utesluts från gemenskapen. Då arbetstagare vill vara ifred utan att behöva lämna gemenskapen kan de använda sig av olika föremål för att signalera detta, som till exempel att lägga på hörlurar, läsa tidningar eller leka med mobilen. Via detta skapar arbetstagaren ett eget rum i kafferummet.

Kaffepausen är menad att vara en del av vilotiden man får under arbetsdagen. På frågan som bad svararna fundera över hur det skulle vara ifall kaffepausen inte fanns talar majoriteten om hur de skulle vara tröttare, ensammare och argare, vilket skulle leda till att moralen att arbeta skulle sjunka mycket. Dock är det bara en bråkdel som yttrar att det är kaffet som är det viktiga för att de skulle orka. Även om det finns människor som behöver kaffe för att kunna fungera, är uppfattningen man får från alla som svarat på denna fråga att det är själva pausen som är det viktigaste.

När det gäller diskussion under kaffepausen förklarar majoriteten av svararna hur man talar på en allmänt plan om så gott som allting, men kan prata på ett mer personligt plan med kollegor som man har ett närmare förhållande med. Väldigt få svarare ger mer detaljerade beskrivningar om samtalsämnena än detta, förutom när de nämner vilka samtalsämnen de inte gillar att tala om, vilket kan tolkas som att diskussionerna i kafferummet kan bli så rutinartade att man inte lägger märke till dem förrän någon avviker ifrån dem. Då det finns gemensamma intressen hos de anställda är det lättare att uppehålla diskussioner, men ifall man inte har någonting gemensamt att tala om lider denna gemenskap. Vem som dominerar diskussionerna påverkar också upplevelsen av kaffepausen. I vissa fall kan anställda prata i mun på varandra, vilket kan vara bra för gemenskapen i och med att alla har någonting att bidra till i diskussionen, men kan även orsaka att någon som behöver få en stunds tystnad bestämmer sig för att hålla sig ifrån det högljudda pausutrymmet. Om någon har starka, kontroversiella åsikter och dominerar diskussionerna kan det också leda till att andra arbetstagare väljer att avlägsna sig.

En oskriven regel gällande samtalsämnena under kaffepausen är att man inte talar om arbetsrelaterade affärer (Valeri, 1992; Ehn och Löfgren, 2012). Största delen av svaren

håller med om detta, i och med att kaffepausen är menad till att man ska få ett avbrott ifrån arbetet, och beklagar över att alltför ofta utvecklas samtalen till att man ändå börjar prata om arbetet. Även om arbetstagare skulle försöka undvika att tala om arbetet, syns arbetets närvaro under pausen i form av att arbetsgivare ofta använder pauserna och pausutrymmet som en informationsspridningskanal, eftersom det är ett utrymme där det är enklast att nå alla samtidigt. Lärare är också ofta tvungna att använda kaffepausen till att prata om arbetet, eftersom pauserna kan vara de enda gångerna som man ser sina kollegor. En del arbetstagare utnyttjar igen det att man talar om arbetet under kaffepausen som en förklaring för varför kaffepauserna ibland förlängs, eftersom det tekniskt sett kan betraktas som arbetstid.

Inom kundservice eller undervisning kan kaffepausen bli den enda stunden under arbetsdagen då man inte behöver inta en roll och vara konstant närvarande, utan får vara sig själv. Kafferummet är ett "backstage" där arbetstagare får prata mer fritt. Det samma gäller på arbetsplatser inom vård eller daghem. Kaffepausen ger en chans att få dagdrömma om hur man borde ha hanterat någon svår situation, samt ger en möjlighet att få ventilera sina frustrerade känslor. Dessa former av att avreagera sig ger arbetstagare återigen makten över sina känslor och man får stöd av sina arbetskamrater. Dock kan avreagering kanske ibland tolkas som skvaller, något som svarare ser som ett negativt fenomen i kafferummet som man inte tolererar. Ifall man arbetar på en arbetsplats där ljudnivån är hög och det är ett konstant jäkt, kan arbetstagare hellre föredra en stunds tystnad istället för att söka efter sällskap, och då förstärks återigen pausens betydelse över kaffet.

Följaktligen blir pauserna i sig en form av kontrast. Å ena sidan ger pauserna frihet ifrån arbetet. Kaffepausen är ett kort avbrott i arbetets flöde då man gärna lämnar sin arbetspunkt och låter bli att tala om själva arbetet. Å andra sidan fungerar pauserna som förstärkt arbete. Under denna korta paus hinner man träffa kollegor som man sällan hinner träffa och förstärka relationen mellan dem, samt kan diskutera saker som man inte annars hinner. Man får vädra sina tankar, röra på sig och kan fokusera på arbetet förfriskad och med ny styrka efter pausen. Därför är kaffepausen "inte en nollställning men en kort laddningssession" (IF P 2019/002:28).

Källförteckning

Litteratur

Apo, Satu. 2001. *Viinan voima: näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Cresswell, Tim. 2015. *Place: an introduction*. Andra upplagan. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Ehn, Billy & Orvar Löfgren. 2001. *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerup.

Ehn, Billy & Orvar Löfgren. 2007. *När ingenting särskilt händer: nya kulturanalyser*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Hagström, Charlotte & Lena Marander-Eklund (red.). 2005. *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Henriksson, Blanka. 2004. ”En introduktion till kulturanalys”. I Marander-Eklund, Lena, Ruth Illman & Blanka Henriksson (red.). *Metodkompassen: kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademi. Sidor 167–188.

Lindstén, Helena. 2017. ”*Olkaa hyvä ja ottakaa. Pankaa sekaan ja kastakaa*”: kahvinjuonti suomalaisten maaseutukotien arjessa ja juhlassa 1920-luvulta 1960-luvun lopulle. Väitöskirja: Turun yliopisto, humanistinen tiedekunta, kulttuurihistoria.

Turku: Turun yliopisto 2017

Marander-Eklund, Lena. 2004. ”Berättelseanalys – analys av personliga erfarenhetsberättelser”. I Marander-Eklund, Lena, Ruth Illman & Blanka Henriksson (red.). *Metodkompassen: kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademi. Sidor 209–232.

Nieminen, Petri & Terho Puustinen. 2014. *Kahvi: Suuri Suomalainen Intohimo*. Helsinki: Tammi.

Norlén, Anne-Christine. 2019. ”Ska vi ta en kopp?”. I Nilsson, Jenny, Susanne Nylund Skog & Fredrik Skott, (red.). *Sånt vi bara gör*. Stockholm: Carlsson Bokförlag. Sidor 193–195.

Saarinen, Tuija. 2016. *Pannu kuumana: suomalaisia kahvihetkiä*. Tarvasjoki: Tmi Juhan Suku, Turku: Painosalama Oy.

Swahn, Jan-Öjvind. 1982. *Svensk Kaffekultur: Jan Öjvind-Swahn berättar den 300-åriga historien om hur kaffet kom till Sverige och sedan blivit allt djupare rotat i den svenska kulturmiljön*. Karlstad: Anders Löfberg. [Utgiven av AB Anders Löfberg. Tryck: Rahms i Lund, Sjöqvist, Göteborg.]

Valeri, Renée. 1992. ”Kom så tar vi en kopp!”. I Frykman, Jonas & Orvar Löfgren (red.). *Svenska vanor och ovanor: [till Nils-Arvid Bringéus på 65-årsdagen den 29 mars 1991]*. Stockholm: Natur och Kultur. Sidor 55–78.

Internetkällor

Arbetsstidslag (605/1996). *FINLEX*. Tillgänglig:

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1996/19960605#L6> [3.5.2019]

“Coffee Break Festival and Cup O' Joe All Wheels Show!”. *Stoughton Chamber of*

Commerce. Tillgänglig: <http://www.stoughtonwi.com/coffee-break-festival> [3.5.2019]

Cowan, Brian. 2005. *The Social Life of Coffee: The Emergence of the British*

Coffeeshouse. Yale: Yale University. Tillgänglig:

<https://bhsecglobal.files.wordpress.com/2014/03/social-life-of-coffee.pdf> [3.5.2019]

”Do you run personal errands for your Exec?”. 2012. *Practically Perfect PA*.

Tillgänglig: <https://www.practicallyperfectpa.com/2012/do-you-run-personal-errands-for-your-exec/08/09> [3.5.2019]

Ehn, Billy & Orvar Löfgren. 2012. ”Pausens mikrodramatik: En essä om önskade och oönskade avbrott”. I *Sociologi i dag*, årgång 42, nr. 1: sidor 15-36. Tillgänglig:

ojs.novus.no/index.php/SID/article/download/1056/1047 [3.5.2019]

Fika: To Have Coffee – Episode 1: The Ritual. 2016. Fabian Schmid (reg.). Sverige och

Schweiz. Tillgänglig: <https://vimeo.com/167658298> [3.5.2019]

Granskog, Sebastian. 2018. ”Finland ska vara rökfritt år 2030 slår Social- och

hälsovårdsministeriet fast – så här ska det gå till”. *Svenska Yle*. Tillgänglig:

<https://svenska.yle.fi/artikel/2018/05/31/finland-ska-vara-rokfritt-ar-2030-slar-social-och-halsovardsministeriet-fast-sa> [3.5.2019]

”Hälften av Finlands kommuner rökfria arbetsplatser”. 2012. *Finlands Kommunförbund*. Tillgänglig: <https://www.sttinfo.fi/tiedote/halften-av-finlands-kommuner-rokfria-arbetsplatser?publisherId=2133&releaseId=54478> [3.5.2019]

Järvi, Ulla. 2007. ”Mitä kovempi kiire, sitä tarpeellisempia ovat tauot – Työpsykologi Jari Hakanen: Työn ilosta kannattaa puhua ääneen”. *Lääkärilehti*. Tillgänglig: <https://www.laakarilehti.fi/ajassa/ajankohtaista/mita-kovempi-kiire-sita-tarpeellisempia-ovat-tauot-tyopsykologi-jari-hakanen-tyon-ilosta-kannattaa-puhua-aaneen/> [3.5.2019]

”Kaffepaus löser problem på arbetsplatsen”. 2010. *Nestlé Professional*. Tillgänglig: <https://mb.cision.com/wpyfs/00/00/00/00/00/11/52/A8/wkr0011.pdf> [3.5.2019]

”Kahvitauot tärkeitä suomalaisten työssä viihtymiselle”. 2008. *Varsinais-Suomen Yrittäjä*. Tillgänglig: <https://www.y-lehti.fi/uutiset/nayta/1882> [3.5.2019]

Karjalainen, Marketta. 2016. ”Mikropaahdimossa valmistuu erityistä kahvia”. *Vantaan Sanomat*. Tillgänglig: <https://www.vantaansanomat.fi/artikkeli/465063-mikropaahdimossa-valmistuu-erityista-kahvia> [3.5.2019]

”Kello kahden kahvi”. 2014. I *HR viesti*. Nr. 2: sid 62. Tillgänglig: <https://view.joomag.com/hr-viesti-2-2014/0824664001399371650?page=64> [3.5.2019]

Komulainen, Vilma. 2018 ”Mikä mikrotauko? Minuutin tauko auttaa keskittymään kiireisenä työpäivänä”. *Duunitori*. Tillgänglig: <https://duunitori.fi/tyoelama/mikrotauko/> [3.5.2019]

”Kulta Katriina esittää: Suomalainen kahvikulttuuri, osa 2”. 2016. Meira. Tillgänglig: <https://www.youtube.com/watch?v=ZHK6HkKhoHk> [3.5.2019]

Kungl. Maj:t (1802-04-06). 6.4.1802. *Kongl. Maj:ts Nådiga Kungörelse Om Caffés införsel och bruk. Gifwen Stockholms Slott den 6 April 1802*. Tryckt i Kongl. Tryckeriet. Tillgänglig: <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/6726> [3.5.2019]

Latva-Teikari, Kati. 2019. ”Hetken nautinto lempimukista – kahvipaussin pitäjä ei ole työpaikan laiskuri”. *Yle*. Tillgänglig: <https://yle.fi/uutiset/3-10618721> [3.5.2019]

Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Översatt av Donald Nicholson-Smith. Oxford: Basil Blackwell Ltd. Tillgänglig: https://monoskop.org/images/7/75/Lefebvre_Henri_The_Production_of_Space.pdf [3.5.2019]

”Lepoajat”. *STTK*. Tillgänglig: <https://tyoelamaan.fi/subject/lepoajat/> [3.5.2019]

”Matrast och andra raster”. *Tehy*. Tillgänglig: <https://www.tehy.fi/sv/arbetslivsguiden/arbetstid/matrast-och-andra-raster> [3.5.2019]

Nationalencyklopedin, avreagera. 2019. I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig
<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/avreagera> [3.5.2019]

Nationalencyklopedin, skvaller. 2019. I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/skvaller> [3.5.2019]

Nationalencyklopedin, ventilera. 2019. I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/ventilera> [3.5.2019]

Park, Adrian E, Hamid R. Zahiri, M. Susan Hallbeck, Vedra Augenstein, Erica Sutton, Denny Yu, Bethany R. Lowndes, och Juliane Bingene. 2017. "Intraoperative 'Micro Breaks' With Targeted Stretching Enhance Surgeon Physical Function and Mental Focus: A Multicenter Cohort Study". I *Annals of Surgery*. Årgång 265, nr. 2: sidor 340–346(7). Tillgänglig:
https://journals.lww.com/annalsofsurgery/Fulltext/2017/02000/Intraoperative__Micro_Breaks_With_Targeted.17.aspx [12.3.2019]

"Pauser, raster och vilotid". *FFC*. Tillgänglig: <https://www.sak.fi/sv/arbetsliv/basfakta-om-arbetslivet/raster-och-vilotid> [3.5.2019]

Ranta, Elina. 2015. "Mitä jos perutaan kahvitauot? 'Toisi nelinkertaisen vahingon'". *Taloussanomat*. Tillgänglig: <https://www.is.fi/taloussanomat/oma-raha/art-2000001886243.html> [3.5.2019]

Santovec, Mary Lou. 2006. "Take a Coffee Break in Stoughton". I Nelson Thomas. *American Profile Hometown Cookbook: A Celebration of America's Table*. Tennessee: Rutledge Hill Press. Tillgänglig:

https://books.google.fi/books?id=_jDkclYI1bQC&pg=PA20&lpg=PA20&dq=Osmund+Gunderson+stoughton&source=bl&ots=Bl3T6epV3p&sig=ACfU3U3SjnNqU1_ry35C5NaLoLHEMyCaUQ&hl=fi&sa=X&ved=2ahUKEwiIy6XclY_hAhXmIIsKHVaQAX8Q6AEwAHoECAgQAQ#v=onepage&q=Osmund%20Gunderson%20stoughton&f=false
[3.5.2019]

“Stoughton, WI - Where the Coffee Break Originated”. 2009. *Stoughton, Wisconsin Chamber of Commerce*. Tillgänglig:
<https://web.archive.org/web/20090520144944/http://www.stoughtonwi.com/coffee.shtml>
1 [3.5.2019]

Stroeback, Pernille. S. 2013. “Let’s Have a Cup of Coffee! Coffee and Coping Communities at Work”. I *Symbolic Interaction*. Årgång 36, nr. 4: sidor 381–397.
Tillgänglig: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/symb.76/full#symb76-note-0001>
[3.5.2019]

Taponen, Sirkku. 2008. ”Kahvitaulla ei lärpätetä työasioista”. *Taloussanomat*.
Tillgänglig: <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000001556416.html> [3.5.2019]

Torppa, Tiina. 2011. ”Kahvitauko paljastaa työpaikan hengen”. *Talouselämä*.
Tillgänglig: <https://www.talouselama.fi/uutiset/kahvitauko-paljastaa-tyopaikan-hengen/8b8402f3-3929-3055-ae7f-1dfa2f9488d1> [3.5.2019]

”Tuore tutkimus kertoo, että suomalaiset haluavat puhua kahvitaulla muusta kuin työasioista”. 2008. *Oy SEK Ab*. Tillgänglig: <http://news.cision.com/fi/oy-sek-ab/r/tuore->

[tutkimus-kertoo--etta-suomalaiset-haluavat-puhua-kahvitaulla-muusta-kuin-tyoasioista,c334644](#) [3.5.2019]

”Työaika”. *Akava*. Tillgänglig: <https://www.akava.fi/tyoelama/tyossa/tyoaika> [3.5.2019]

Unwin, Tim. 1999. ”A Waste of Space? Towards a Critique of the Social Production of Space...”. I *Transactions of the Institute of British Geographers*. Årgång 25, nr. 1: sidor 11-29. Tillgänglig: <https://rgs-ibg-onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.vasa.abo.fi/doi/epdf/10.1111/j.0020-2754.2000.00011.x> [3.5.2019]

Arkivmaterial

Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi

Frågelista ”Kaffepausen” IF Papper 2019/002:1–46